

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KÖYDEN KENTE DEĞİŞEN ALEVİLİK

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Prof. Dr. Hüsnîye CANBAY TATAR

Hazırlayan
Mehtap ALKAN

MALATYA- 2022

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

KÖYDEN KENTE DEĞİŞEN
ALEVİLİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehtap ALKAN

Prof. Dr. Hüsniye CANBAY TATAR

Malatya, 2022

ONUR SÖZÜ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum "Köyden Kente Değişen Alevilik" adlı çalışmanın, tezin seçilme safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Mehtap ALKAN

ÖNSÖZ

Köyde başlayan hayatımın şehre taşınma ile farklılıklar olduğunu idrak ettim. Bu farkın neler olduğu sebepleri sosyolojiden almış olduğum bilgiler beni düşünmeye sevk etmiştir. Kişisel olarak başlayan merakım kısa zaman içerisinde akademik çalışmalara sevk etti. Konunun ödev boyutu ile ele alınması görünenin ötesinde oldukça derin sebep ve sonuçları incelememe yol açmıştır. Hem yaşadığım yerin hem de Türkiye'nin sosyal hayatının önemli bir parçasını ve hatta bazı durumlarda merkezini oluşturan Aleviliğin incelenmesi hem akademik düşünceye katkılarının olacağı düşüncesiyle bu konuda derinleşmeye gittim.

Tez çalışmamın her aşamasında beni destekleyen, bilgi birikimi ve deneyimiyle bana yol gösteren, çok kıymetli tez danışmanım Prof. Dr. Hüsniye CANBAY TATAR ve Prof. Dr. Taner TATAR hocama teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmanın veri toplama kısmında bana kolaylık sağlayan Tarih Öğretmeni Dilek Korkmaz BAKIR'a, maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen annem, babam ve kardeşim Mustafa ALKAN'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı, köyden kente göç ile birlikte Alevi kültüründeki bazı unsurlarda yaşanan değişimi incelemektir. Araştırma, 2021-2022 yılında dedelik soyunu yürüten Malatya ve Adıyaman illerinde yaşayan 15 dede ile yüz yüze görüşme ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında dedelik, musahiplik, cem ibadeti, lokma ve Hızır orucunun köyden kente göç ile birlikte değişimi incelenmiştir.

Köyden kente göç ile birlikte dedelik makamının, geleneksel yapısını korumakta zorlanıldığı, fonksiyonlarının azaldığı, kurumsal bir statünün kazanılamadığı belirlenmiştir. Yaşanan göç ile homojen yapıdan heterojen bir yapıya geçiş; birincil ilişkilerin hâkim olduğu musahipliği zayıflatmıştır. Cemevlerinin mekânsal ve hukuki içeriği ile ilgili sorunlar bulunduğu görülmüştür. Lokma, köyde daha gayriresmi iken kentte derneklerle resmî bir hal almıştır. Hızır orucu hala devam ediyor olmakla birlikte köyde daha fazla kişinin bir arada olması ile gerçekleştirilirken kentte daha az insanın katılımı ile gerçekleştirilmektedir.

Araştırmanın sonucunda, köyden kente göç ile birlikte; Alevi nüfusunun inanışlarını saklamadan daha açık bir şekilde yaşayabildikleri görülmektedir. Cemevlerinin artmasıyla resmî bir içerik kazanmakla birlikte hala maddi yardımın sağlanmaması ile ilgili sorunlar yaşanmaktadır. Dedelik makamı resmî bir statü kazanamamıştır. Musahiplik, Hızır orucu ve lokma, kent şartlarında Alevi nüfusunun bir arada olmaması sebebiyle zayıflamıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Alevi, Dede, Musahiplik, Cem, Lokma, Hızır Orucu

ABSTRACT

The main purpose of this research is to examine the change in some elements of Alevi culture along with the migration from the village to the city. The research was carried out with face-to-face interviews with 15 grandfathers living in Malatya and Adıyaman provinces, who carried out the dede lineage in 2021-2022. Within the scope of the research, the change of dedehood, companionship, cem worship, lokma and Hızır fasting with the migration from the village to the city was examined.

It has been determined that with the migration from the village to the city, the office of dede had difficulty in preserving its traditional structure, its functions were reduced, and an institutional status could not be gained. Transition from a homogeneous structure to a heterogeneous structure with the experienced migration; Companionship, which was dominated by primary relations, has weakened. It has been observed that there are problems with the spatial and legal content of the cemevis. While Lokma was more informal in the village, it became official in the city with associations. Although the Khidr fasting still continues, it is carried out with the participation of more people in the village, while it is carried out with the participation of less people in the city.

As a result of the research, with the migration from the village to the city; The Alevi population can live more openly without hiding their beliefs. Although cemevis gain an official content with the increase of cemevis, there are still problems related to the lack of financial aid. The authority of dedelik did not gain an official status. The companionship weakened due to the Khidr fasting and the fact that the Alevi population was not together in the lokma city conditions.

Keywords: Migration, Alevi, Dede, Companionship, Cem, Lokma, Khidr Fasting

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu ve Önemi	2
II. Araştırmanın Amacı	2
III. Araştırmanın Temel Problemleri.....	2
IV. Araştırmanın Varsayımları.....	3
V. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	3
VII. Araştırmanın Katılımcıları.....	3
VIII. Araştırmanın Veri Toplama Teknikleri ve Analizi	3
IX. Araştırmanın Yöntemi	3
BİRİNCİ BÖLÜM: TEORİK VE KURAMSAL ÇERÇEVE	4
1.1. Göç Olgusu.....	4
1.1.1. Göçün Tarihsel Boyutu.....	4
1.1.2. Göç Çeşitleri.....	6
1.1.3. Göçün Nedenleri ve Sonuçları.....	6
1.2. Kentleşme.....	7
1.3. Alevilik.....	9
1.3.1. Aleviliğin Tarihçesi	12

1.3.2. Alevi Geleneği.....	13
1.3.2.1. Cem Törenleri	13
1.3.2.2. Dedelik.....	18
İKİNCİ BÖLÜM: BULGULAR VE DEĞERLENDİRME	23
2.1. Göç ve Dedelik Makamı	23
2.2. Göç ve Musahiplik	34
2.3. Göç ve Cem İbadeti.....	48
2.4. Göç ve Lokma	53
2.5. Göç ve Hızır Orucu	60
SONUÇ.....	67
KAYNAKÇA.....	69

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1. Cem Töreni	14
Fotoğraf 2. Zeynel Abidin Türbesinde Lokma	15
Fotoğraf 3. Hasacelebi’de Yapılan Hızır Lokması	15
Fotoğraf 4. Cem Töreni	17
Fotoğraf 5. Onar Köyünde Büyük Ocak.....	17
Fotoğraf 6. Hızır Cemi İbadeti.....	18

GİRİŞ

İnsan ilişkileri bakımından köy ve kasabalar birincil grup ilişkilerin ağırlıkta olduğu yerleşim yerleridir. Mesleki gruplaşma ve uzlaşmanın olmadığı köy ve kasabalar; kişilerin örf, adet, değer ve normlara daha bağlı olduğu ve bu normlara göre davranışlarını biçimlendirdiği, eğitim oranı düşük olan yerleşim birimleridir. Köydeki dar alan birçok konuda yaşamın daha kolay olmasını sağlarken nesilden nesile miras kalan ekilebilir arazilerin azalmasına bağlı olarak yaşanan geçim zorlukları, eğitim ve sağlık kuruluşlarına daha yakın olamama gibi birçok sebep köydeki yaşamın giderek daha zor hale gelmesine neden olmuştur. Özellikle sanayileşmenin etkisiyle birlikte şehirde yeni iş olanaklarının ortaya çıkması, eğitim, sağlık, sosyal yaşam gibi birçok alanda şehir daha cazip gereklilik, hatta zorunluluk hâline gelmiş ve köyden kente göç ülkemizde özellikle 1950’li yıllardan itibaren başlamıştır (Güreşçi, 2011: 131).

Göç ile geline yeni yerleşim bölgesindeki sosyal yaşam farklılıkları, birçok zorluğu da beraberinde getirmiştir. Köy ve şehir arasındaki sosyal yaşam farklılıkları, nispeten azınlık durumunda olanların çoğunluğun adetlerine uymalarına sebep olurken kente göç eden köylü halkın köy yaşamında yerleşik halde bulunan birçok gelenek, görenek ve adetlerinin kaybedilme noktasına gelmesine sebep olmuştur. Kentteki belirli süreli çalışma koşulları, halkın dilediği zaman bir araya gelememelerine sebep olurken ikamet edilen mekânların birbirine olan uzaklığı da köyde sürekli bir arada olan halkın birbirinden uzaklaşmasına sebep olmuştur. Bu olumsuz durum toplumun hemen her kesiminde olduğu gibi köyden kente göç eden Alevi toplumunun da köydeki kültürel değerlerini kaybetmeye başlamalarına sebep olmuştur.

Kültür, toplumu diğer toplumlardan ayıran en önemli göstergelerden biridir (Coşgun, 2012: 839). Alevi toplumu da geçmiş dönemlerde kültürel değerlerini açık bir şekilde yaşayamamalarından dolayı, bu değerleri dilden dile aktarmışlar ve olabildiğince korumaya çalışmışlardır. Köyden kente göç Alevilerin geleneklerini daha açık bir şekilde yaşamalarını sağlayabilirken, diğer yanda da birbirinden uzak yerleşim yerleri, belirli zamanlı çalışma koşullarından kaynaklı olarak Alevi toplumunun yerleşik geleneklerinden uzaklaşmasına sebep olmuştur.

I. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Toplumda Alevilik ve Alevilere karşı birçok yanlış düşünce mevcuttur. Bu çalışmada gerek toplum içerisinde gerekse insani ilişkilerde yanlış bilinen kavramların açıklanmaya çalışılmıştır. Cumhuriyetin kurulması ile beraber toplumda birçok değişim yaşanmıştır. Alevilikte bu toplumsal değişimden payına düşeni almıştır, özellikle Alevilik gelenek ve görenekleri, Dedelik kurumunda birçok değişimler yaşanmıştır. Aleviliği günümüze taşıyan Dedeler, Cem Törenleri yaparak geçmiş ile günümüz arasında köprü kurmaya çalışsalar da teknolojinin getirdiği gelişmeler, köyden kente göç, gençliğin Aleviliğe, geçmişe karşı umursamazlığı ve ilgisiz kalması karşısında tek başlarına başarılı olamamışlardır.

Biz bu çalışmamızda Alevilik, Cem Törenleri, Dedelik makamı, lokma kültürü, Hızır orucu, Musahiplik makamı ve Cemevleri geçmişteki hali ile köyden kente göç sonrasındaki hali arasındaki farkları belirlemenin Alevi kültüründeki değişimi ortaya koyma açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

II. Araştırmanın Amacı

Köyden kente göç ile birlikte birçok gelenek, görenek ve yaşam biçimi değişmiş durumdadır. Alevi gelenekleri de bu değişimden etkilenmiş, köyde kurulu düzenleri içerisinde geleneklerini sürdüren Alevilerin kente göç ile birlikte Alevilik uygulamalarını da farklı şekillerde yaşıyor olabilecekleri düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle, toplumda Alevilik, Alevilik Kurumu ve Alevilik uygulamalarının köyden kente göç ile birlikte nasıl şekillendiğinin incelenmesi bu araştırmanın ana amacı olarak belirlenmiştir.

III. Araştırmanın Temel Problemleri

Araştırmanın problem cümlesi “Kentleşme ile Alevi geleneğindeki kurumlar değişmekte midir?” şeklinde belirlenmiştir. Çalışmada bu problem cümlesine istinaden aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

- Kentleşme ile Alevi geleneğindeki Dedelik Kurumu değişmekte midir?
- Kentleşme ile Alevi geleneğindeki Musahiplik Kurumu değişmekte midir?
- Kentleşme ile Alevi geleneğindeki Cem Kültürü değişmekte midir?
- Kentleşme ile Alevi geleneğindeki Lokma Kültürü değişmekte midir?

- Kentleşme ile Alevi geleneğindeki Hızır Orucu değişmekte midir?

IV. Araştırmanın Varsayımları

Araştırma kapsamında görüşülen dedelerin Alevi kültüründeki değişimi yansıttıkları varsayılmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen dokümanların Alevi kültürünü ve Alevi kültüründe köyden kente göç ile birlikte yaşanan değişimi açıklamakta yeterli oldukları varsayılmıştır.

V. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırmanın kapsamı, Alevi geleneklerinden dedelik makamı, musahiplik, cem ibadeti, lokma ve Hızır orucunda köyden kente göç ile birlikte yaşanan değişimdir.

Araştırma, 2021-2022 yılında dedelik soyunu yürüten Malatya ve Adıyaman illerinde yaşayan 15 dedenin görüşleri ile sınırlıdır.

VII. Araştırmanın Katılımcıları

Araştırmanın katılımcıları, 2021-2022 yılında dedelik soyunu yürüten Malatya ve Adıyaman illerinde yaşayan 15 dededir.

VIII. Araştırmanın Veri Toplama Teknikleri ve Analizi

Araştırmanın verileri araştırmacı tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiştir. Ayrıca katılımcı gözlem yoluyla Aleviliğin gelenek, ritüel ve ibadet boyutları incelenmeye çalışılmıştır. Araştırma verilerinin analizi doküman analizi yöntemi ile gerçekleştirilmiştir.

IX. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamız, sosyal bilimlerin araştırma metot ve tekniklerini kullanan din sosyolojisi biliminin bakış açısıyla yapılmıştır. Bu araştırma görüşme, katılımcı gözlem gibi nitel yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına çalışıldığı nitel bir alan araştırmasıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM: TEORİK VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Yirminci yüzyılın ortalarından sonra hızlanmaya başlayan köyden kente göç, toplumsal yaşamda önemli değişimlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Nispeten daha kapalı bir yapıda olan Alevi toplumu, yaşadıkları köy ortamında olabildiğince farklılıklardan uzak kalırken köyden kente göç ile birlikte bu durum değişmiş; iş, eğitim gibi birçok etkenden dolayı farklı kültürlerle daha iç içe bir yaşama yönelmiştir. Bu bölümde göç olgusu ile birlikte, Alevi toplumunun tarihçesi, gelenekleri, Alevi toplumunda göç kavramları üzerinde durulmuştur.

1.1. Göç Olgusu

Göçün farklı tanımları bulunmaktadır. Eski dilde göç kavramı ile Türk Dil Kurumu sözlüğündeki tanıma göre göç, bireylerin veya toplulukların ekonomik, sosyal veya siyasi nedenlerle bir ülkeden diğerine ya da bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021). Başka bir tanımda ise göç, insanların kendilerine ait sebeplerle kalıcı veya geçici olarak yerleşme amaçlı, yaşadığı coğrafi bölgeden ayrılarak farklı bir yere gitmeleridir. Sonuçları açısından bakıldığında ise göç, coğrafi değişim sürecinin ekonomik, kültürel, sosyal ve politik yönleriyle toplumsal yapıyı değiştiren bir nüfus hareketi olarak tanımlanmaktadır (Özkan, 2019: 128).

1.1.1. Göçün Tarihsel Boyutu

Tarih boyunca yerleşim yerleri, toplumsal ve siyasal aidiyet duygusunun ve toplumsal kimliğin oluşumunda her zaman önemli bir faktör olmuştur. Toplumsal açıdan yerleşim yeri, millet, ülke, devlet, kabile, aile, inanç gibi sosyal ve siyasi olarak toplumun ortak ve farklı olan yönleri bir araya getiren temel unsurlardan biri olmuştur. Mekânsal koşullara uyum sağlama yeteneği ile yerleşim yeri, yaşama ve gelişme düzeyi arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Toplumu oluşturan en küçük yapı taşı olan ailenin oluşması, gelişmesi, yıkılması ve dağılması gibi hareketliliklerin tamamı yerleşim yerlerinde gerçekleşmekte ve yerleşim yeri, bütün yaşam koşullarına tanıklık etmektedir (Karataş ve Yıldız, 2020: 30).

Kentleşme, teknolojik gelişmeler, nüfus hareketliliği gibi faktörler, toplum ve yerleşim yerinin getirdiği birliktelik anlayışı arasındaki ilişkiyi bozmaya başlamıştır. Bu

ilişkinin bozulması, insanların birbirinden uzaklaşması gibi birçok olumsuz etkiyi beraberinde getirmiştir (Ekici ve Tuncel, 2015: 12).

Büyük ölçekli nüfus hareketleri, insan ve mekân arasındaki ilişkinin bozulmasını hızlandırmış ve derinleştirmiştir. Dünyanın birçok yerinde büyük kentlerin nüfusu göç nedeniyle hızla artmaktadır. Kent nüfusunun hızlı büyümesi, ekonomik alanda olduğu kadar sosyal ve politik alanlarda da yeni gerilim ve kutuplaşmaya yol açabilmektedir. Yaşanan olumsuzluklar, kültürün hemen her ögesinde eksilmelerin ve bu eksilmelere bağlı olarak oluşan sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Demokratik sistem içerisinde bireylerin, grup ve sınıfların tercihleri farklılık arz edebilmekte, bu da radikal hareketlerin ve yapıların ortaya çıkarak birlikte yaşanan yerleşim yerlerinin topluma kazandırdığı birlikte olma karakterini ortadan kaldırabilmektedir (Çağlayan, 2006: 68).

Kentleşme sürecinin geleneksel yapıları ve ilişkileri aşındırdığı bir gerçektir. Geleneksel kırsal yapılarda yaşayan insanların göçü, bireyler arasındaki ilişkilerin dönüşerek yer yer erozyona uğramasına neden olmuştur. Bu süreç, kırsalı terk edip geleneksel yapı ve ilişkilerden çıkarak kente gelenlerin kentin maddi ve sosyal yapısından uzaklaşarak yabancılaşmalarına sebep olmaktadır. Kentli nüfusun köyden göç edene yönelik itici tavrı, bu yabancılaşma duygusunu derinleştirmekte ve bu kesimin kente aidiyet duygusunun gelişmesinin önünde engeller oluşturmaktadır (Türk, 2016: 19).

Kente aidiyet duygusunun olmaması, akrabalık gibi geleneksel ağların devam etmemesine sebep olurken kentsel değerler, sistemler ve kurallar göçmenler için genellikle bir anlam ifade etmemeye başlamıştır. Köyden kente göçmüş olan bireyler, bir yandan köylü bir yandan kentli olurken kendilerini göç etmiş insan statüsü ile ikisine birden ait olamama gibi farklı bir durumun içerisine bulmuşlardır.

Kentleşme sürecinin getirdiği bireyselleşme, insanların özgürleşmesine önemli katkılar sağlamış ancak bireyselleşme süreci, geçmişe ve yaşanmışlıklara kadar birçok şeyden insanları uzaklaştırmış, bir ölçüde bu insanların köksüz kalmalarına sebep olmuştur. Bu durum, sosyal bir varlık olan insanın karşılaştığı birçok sorunun da önünü açmıştır (Ekici ve Tuncel, 2015: 13-14).

1.1.2. Göç Çeşitleri

Göç, kişi veya topluluklar tarafından kendi isteklerine göre özgürce seçilebileceği gibi, isteklerinin ötesinde bir durumun gelişmesi nedeniyle zorunlu olarak gerçekleşen bir süreç de olabilmektedir (Sağın ve Güllü 2016: 2). Göç, bireysel olabildiği gibi toplu bir nüfus hareketliliğini de içerebilmektedir. Göçün nasıl gerçekleştiğini anlamak, göçün etkisinin büyüklüğünü anlamaya yardımcı olacaktır. Gönüllü göç, yaşam süreci boyunca devam eden bir hareketlilikken, ekonomik, politik ve sosyal olaylar, doğal afetler, savaş, terör eylemleri güvenlik sorunları nedeniyle zorunlu göçten farklıdır (Günay vd., 2017: 39).

İnsanların yaşadıkları yerden ayrıldıktan sonra daha iyi bir yaşam sürme arzusuna tekabül eden gönüllü göç için ekonomik faktörler belirleyici olsa da insanların ağırlıklı olarak yer aradığı zorunlu göçte çoğunlukla politik faktörler çoğu zaman daha belirleyici faktör olmaktadır. Gönüllü veya zorunlu olmasının yanı sıra göçün büyüklüğü de göçün etkisinin önemli bir belirleyicisi olmaktadır. Uzun vadeli bireysel veya küçük ölçekli göçün ve kısa vadeli büyük ölçekli göçün etkisi çok farklı sonuçlara sahiptir. Geniş çaplı göç dalgası, pek çok karmaşık mekânsal, toplumsal ve siyasal meselenin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir (Ekici ve Tuncel, 2015: 14).

1.1.3. Göçün Nedenleri ve Sonuçları

İnsanların ikamet ettikleri yeri terk edip başka bir yere taşınmalarına neden olan birçok faktörün bulunduğunu söylemek mümkündür. Göçe sebep olan faktörlerden bazıları aşağıda sıralanmıştır (Özkan, 2019: 130):

1. İşsizlik
2. Doğal afetler sonucu yaşanan yerin yaşanılmaz hale gelmesi
3. Nüfus artışı sonucu tarım alanlarının bölünme gibi sebeplerle azalması ve buna bağlı olarak geçim sıkıntısının ortaya çıkması
4. Çocuklara daha iyi eğitim imkânı sağlama isteği
5. Daha iyi bir yaşam standardına kavuşma isteği
6. Terör, işgal vb. sebeplerle can ve mal güvenliğinin sağlanamaması
7. Geniş ailede diğer kardeşlerin büyümesiyle ailenin aynı evde barınamaması

8. Gelin kaynana geçimsizliği

9. Kent hayatına özentî

10. Tarımda makineleşme sonucu iş gücüne olan ihtiyacın azalması

11. Emeklilik günlerini daha iyi bir ortamda ya da iklimde geçirme gibi faktörlerdir.

Yaşadıkları yerlerden başka bir yere göç edenlere göçmen denilmektedir (Özkan, 2019: 130). Göçmenler yaşadıkları çevrenin dilini, kültürünü, yaşam biçimini öğrenerek, yeni girdikleri topluma karışmaktadırlar (Akıncı vd., 2015: 71).

Göçmenlere bazı durumlarda göç ettikleri bölgenin adı verilmekteyken, bazı durumlarda göçmenlerin çeşitli özelliklerinden dolayı farklı adlar verilmektedir. Bulgar göçmenler, Selanik göçmenleri... Bazen göçün sonunda yerleştikleri yerde yaşayan insanların farklı özelliklerinden dolayı göçmenlere farklı isimler verdikleri görülmektedir (Özkan, 2019: 130).

1.2. Kentleşme

Dar anlamda kentleşme, kentlerin sayısındaki ve içinde yaşayan nüfustaki artışı ifade eder. Kent nüfusundaki artış, doğum ve ölümler arasındaki farkın eskiler lehine olmasından, ayrıca kırsal ve kentsel alanlardan gelen nüfustan yani göçten kaynaklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki kentlerde, köylerden şehirlere nüfus göçü, doğurganlık oranları düştükçe kentleşmeyi tetiklemektedir. Kentleşmenin dar tanımı demografik özelliklere sahiptir. Kentleşme, nüfus hareketlerine dayalı olarak bir idari birimin sınırları içindeki alanlarda yaşayan insan topluluklarının sayısının artması olarak tanımlanmaktadır ve bu sürecin ekonomik ve sosyal dinamiklerini de göz ardı etme riskini de beraberinde getirmektedir (Mazlum, 2010: 19).

Daha geniş bir perspektiften bakıldığında, kentleşme olgusu, sosyo-ekonomik yapıdaki değişimler tarafından üretilmektedir. Bu nedenle kentleşme olgusunu tam olarak tanımlayabilmek için yukarıda bahsedilen nüfus hareketlerini meydana getiren ekonomik ve sosyal nedenleri göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Ruşen Keleş, kentleşmenin ekonomik, sosyal ve politik bileşenlerini de kapsayan geniş bir tanımının yapılması gerektiğine değinmiştir. Keleş'e göre kentleşme: "Sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran,

toplumsal yapısında, artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim süreci” olarak değerlendirmektedir (Keleş, 1995: 1).

Bu tanıma göre kentleşme, öncelikle ekonomik dinamikler temelinde gelişen sosyo-kültürel ve politik değişimlere yönelik bir olgudur. Kentin ait olduğu ülkenin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak farklı oranlarda artan nüfus artışı, kentleşmenin sonuçlarından biri olarak değerlendirilebilir. Kentleşme olgusunu ele alan araştırmacıların üzerinde uzlaştıkları temel nokta, kentleşmenin üretim yöntemlerindeki değişimler temelinde gelişen bir yerleşim örüntüsü olduğudur. Bu nedenle üretim tarzındaki değişiklikler, yani ekonomik faktörlerdeki değişiklikler, kentleşmenin tanımında özel bir öneme sahiptir. Bu nedenle kentleşme, tarımsal üretimden daha ileri bir üretim düzeyine geçiş olarak da tanımlanabilir. Ekonominin tarımdan çok sanayi üretimine dayalı bir yapıya kavuşmuş olması, üretim fonksiyonlarının ve denetimlerinin kentlerde yoğunlaşmasına neden olmuştur (Hayta, 2016: 167).

Bu yoğunlaşma ile aynı zamanda kırsal kesimden kentlere istihdam alanları taşınmış ve nüfusun kentlere ihtiyaç duyduğu emeği sağlanmıştır. Böylece, gelişmişlik düzeyine göre farklı düzeylerde olmasına rağmen, kentleşme hareketi olarak bilinen çok faktörlü gelişme süreci, ekonomik yapısı belirlenmiş bir ülke veya şehrin ekonomik, kültürel, siyasi ve sosyal dengesini şekillendiren temel faktör olmaya başlamıştır. Sanayi üretimi, özellikle 18. yüzyıldan itibaren. Böylece kentleşme, toplumların kültürel, politik, ekonomik ve sosyal yaşamında, ilişki biçim ve türlerinde köklü değişiklikler üreten bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır (Budun, 2014: 28).

Kentleşme hareketi zaman içindeki değişimleri tanımlar. Öte yandan, bir ülke veya bölgenin kentleşme derecesi, belirli bir tanıma göre şehir sayılan yerleşim yerlerinde yaşayan o ülke veya bölgenin nüfusunun belirli bir zamanda şehirleşme oranıdır (kentleşme oranı). Dolayısıyla, kentleşme hareketi, demografik tanımla, belirli bir zaman diliminde kentleşme oranındaki değişiklik olarak görülebilir. Bu kavramların karıştırılmaması gerektiği gibi, kentleşme de kentleşme hareketiyle karıştırılmamalıdır çünkü kentleşme kentleşmenin yalnızca bir yönünü, yani toplumsal değişimin boyutunu yansıtmaktadır (Işık, 2005: 59).

Çünkü kentleşme, kentleşme sürecinin temel parametre eksenini boyunca sosyolojik düzeyde gözlemlenebilen genel kültürel değişimi ifade ederken kentleşme olarak adlandırılan olgu, bazı sosyoekonomik temeller üzerinde gelişen nüfus birikim süreci olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle, kentleşme toplumsal alanda gözlenen değişimlerin kültürel boyutunu ifade ederken kentleşme bu değişimlerin demografik yönünü temel almaktadır. Kentleşmenin kültürel yönü, yukarıda saydığımız nedenlere bağlı olarak kent nüfusunun artması, kente özgü kural ve davranışlarla yeni bir değerler dizisi oluşturması anlamına gelmektedir. Bu değerlerle uyum derecelerine göre farklı bireyler veya toplumsal sınıflar kentli kabul edilir. Kentte oluşan yeni ilişki ve davranış kalıplarının belirlediği bu değerler, kentin kimliğinin yapıcı unsurlarını oluşturmaktadır (Budun, 2014: 28).

1.3. Alevilik

Alevilik, yine Aleviler de dâhil olmak üzere bilim çevreleri tarafından tartışılmaktadır. Bu tartışmalarda yaygın olarak Aleviliğin ne olduğunu ortaya koymak yerine, Aleviliğin ne olması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Ancak bu çalışmalar, sosyal gerçekliğin sosyal bilimlerin yöntemleriyle araştırılmasından çok, felsefi bir yaklaşımın mahiyetindedir (Eren, 2008: 68).

Alevi kelimesi, İslam öncesi ve İslam sonrası kültür ve inançları telifçi ve uzlaştırıcı bir şekilde ortaya koyan bir İslam inanç ve kültür olgusudur. Farklı bir anlatımla Alevilik temel itibarıyla tasavvufi bir nitelik taşımaktadır (Balcıoğlu, 2003: 213).

Halk kültürü içerisinde Aleviliğin önemli bir yeri bulunmaktadır. Alevilik inanç dokulu bir yaşama biçimi olduğundan kendine özgü kültürü, sanatı, sosyal düzeni olmaktadır (Zelyurt, 2011: 20). Mezhep, Arapça bir kelimedir ve gidilen yol anlamına gelmektedir (Gölpınarlı, 1997: 19). Alevi, kutsal Ali olan, Hak Muhammed Ali kutsallığına inanan Ehl-i beyti kutsayan, matem ve Hızır orucunu tutan, bir dede, pir ya da şeyh grubundan olan veya bu gruba talip olarak bağlı sebeple olan, ibadet formu Cem olan, musahibi¹ olan kişidir (Aksüt, 2012: 13).

¹ Musahip, Alevilikte yol arkadaşı demektir. Evli bir çift yine evli olan başka bir çifti musahip olarak seçer (TDK, 2021).

Hız. Ali'ye muhabbet eden, Ali taraftarları, Ali'ye mensup, Hız. Ali'yi Hız. Peygamberden sonra imamet ve fazilet bakımından önder ve üstün kabul edenlere "Alevi", bu düşünce yapısına da "Alevilik" adı verilmektedir. "Alevilik, Kızılbaşlık ve Bektaşılık kendi içinde bazı farklılıklar olmasına rağmen, Hız. Ali ve Evlad-ı Resul'e, yani On İki İmamlar diye adlandırılan Ehl-i Beyt'e bağlıdır (Dönmez vd., 2019: 221-222).

Hız. Ali'nin ilk çocuk Müslüman olması, İslam'ın savunucusu olması, Hız. Muhammed'e yakın duruşu gibi sebepler onu İslam'ın sevilen kişilerinden yapmıştır. Alevilik, halifeler dönemindeki keskin çizgi ile ayrılmış belirginleşmiştir. Emeviler sonrası yapılan yaklaşımlar Alevilerin İslami yorumlarına farklı bakış açıları getirmiştir. Alevilik, Hacı Bektaş-ı Veli'nin Ahmet Yesevi tarikatından öğrendiklerini, Anadolu'yu oba oba dolaşarak anlatması ile yayılmıştır (Aydın, 2006: 61).

Aleviliği Alevilerin inancına, Yaşayan Alevilik geleneklerine, Tarihi bilgilerine, Alevi felsefesine göre ayrı ayrı değerlendirmek daha doğrudur. Alevilik İslam'ın içindedir, Hız. Muhammed'in İslam'ın kurucusu olmasından dolayı, Alevilikte de temeldedir (Zelyurt, 2011: 17).

Hız. Ali'nin yolu Hız. Muhammed'in yolunun ta kendisidir. Ashap içinde Hız. Peygamber'in davranışını, yolunu, düşüncesini en iyi bilenlerden birisi de Hız. Ali'dir. Ehl-i beyt Peygamberin ev halkı sayılmaktadır (Sezgin, 1996: 14).

Destansı hikayeleri, Türk kültüründeki değeri ve yeri ayrı olan ozanlarımızın süzgecinden geçerek halka anlatmaları, bu yolla halka öğüt verilmeleri, doğru yolu gösterilmeleri, bildiklerini öğretme ve Aleviliğin sözlü kültürünün esas temellerini oluşturmaktadır (Cömert, 2019: 74-77).

Alevilik, toplumsal yapı ve tarihsel sürecin ürünüdür. Alevilik Kur'an ve İslam'ın yorumudur. Alevilik Allah'a, kitaplara, peygamberlere, meleklerle, ahirete inanmayı ve secde, oruç, kurban, cem ritüelleri ile ibadet edilen kendi içinde kuralları olan farklı yönleriyle İslam'ın yorumlanmış şeklidir (Türkdoğan, 2006: 11).

Anadolu Aleviliğinde talipleri aydınlatan, inanç önderi dedelerin Alevi inancı açısından önemli bir yeri bulunmaktadır. Dedelerin bağlı bulundukları ve kendi soylarına başlangıç teşkil ettiklerine inandıkları bir kaynak (sürek) vardır ki bu başlangıç kaynağına "Ocak" adı verilmektedir (Er, 2014: 106). Çalışmanın daha ileri bölümlerinde

değinileceği gibi farklı ocaklar bulunmaktadır. Asıl dikkat esilmesi gereken şey İslam'ın özünden süregelen Cet durumudur.² Ocakların kolları farklı coğrafyalara dağılmış durumdayken, Alevi kültüründe sıkça dile getirildiği haliyle 'pınarın asıl özü unutulabilir mi?' Yol bir süre, bu anlayışın nişanesidir. Ocak zadeler inanışlarını saz ile söz ve cem ile yürütmüşlerdir.

Cem, kadınların, bacıların ve erkeklerin katılımı ile yürütülen cinsiyet ile değil can gözüyle bakılan, Allah'a secde edilen yerdir. Alevilikte dedelere geldiği ceddine binaen saygı duyulmaktadır (Dönmez ve Çelik, 2018: 4).

Alevilik, soyu Ehl-i beyt imamlarından birisine dayanan ocakzadelerdir. Bunlara Seyyidler denmektedir (Saygı, 1996: 110). Aleviliğin günümüze gelmesinde, nesilden nesile aktarılmasında Seyyidler'in ne ocakzadelerin önemli yeri bulunmaktadır. Aleviler üzerindeki gözlemlerde; istisnalar dışında içten evliliğin devam ettirilmesi, müşavirlik kurumunun sürdürülmeye çalışılması düşkünlük³ sisteminin varlığıdır (İrat, 2013: 276).

Yol; bir süre, bin bir Alevi yolunun öğretisidir. Çeşitlilik zenginlik olarak görülmekte ve yadırganmamaktadır, asıl önemli olan yolun kendisidir. Aleviliğin içindeki değişim-dönüşümlerin temelinde de insan bulunmaktadır. İnsanın yolu rahatlık esaslı, zorlama olmadan yürütülen bir yoldur. Alevilik, değişimi-dönüşümünü geleneksel araçlara zarar vermeden tamamlamaya çalışmıştır. Sözlü kültüre, dualara, deyişlere ve rivayetlere dayanmakta, yolu ise İslam'ın yoludur.

Alevilik anlayışı, zengin bir kültür bütünüdür. Bu kültür birikimi içinde sosyolojiden felsefeye, edebiyattan sanata kadar birçok bölüm materyali bulundurmaktadır (Özcan, 2003: 7).

Aleviler toplumsal değişimin dışında kalmamışlardır. Elbette içinde yaşadığı toplumun coğrafyasından, ekonomisinden, siyasetinden, inançsal egemenliğin zulmünden, baskılardan, tekdüze olma çabalarından etkilenmişlerdir. Diğer toplumsal olgular gibi Alevilikte değişimin sürekliliği kuralından payına düşeni almıştır. Alevi topluluğu halen köy ve kentte yaşamakta, kendisine ait inançsal değerlerle var olmaya devam etmektedir.

² "Cet" Ata, büyükbaba, dede anlamına gelmektedir (TDK, 2021).

³ "Düşkünlük" Alevilikte yolun erkan ve adabına karşı işlenen, toplum adına dede tarafından gereken suçluluk halidir (Yıldız, 2020: 353).

Alevilik, değişim ve kentleşme sürecinde yeni bir yapılanmanın eşiğindedir. Bu yapı kaçınılmaz olarak sağlam temeller üzerine kuruludur ve günümüz insanının ihtiyaçlarına cevap verebilecek niteliktedir. Alevi-Bektaşiler genellikle kapalı bir toplum olarak nitelendirilirler ve değişim sürecinde açık topluma doğru büyük bir adım atarlar. Alevi toplumunun inançları, ibadetleri, kurumları ve sosyal ilişkileri kapsamlı bir değişim sürecinden geçmiştir. Bu değişimin en önemli nedenlerinden biri sözlü kültüre dayalı toplumsal yapıların yazılı kültüre evrilmesidir. Alevi-Bektaşiler köyden kente göçün bir sonucu olarak, sosyal kontrol mekanizmasının çok güçlü olduğu yapı içinden, bireyselliğin ön plana çıktığı bir yapıya dönüşmüş urumdadırlar. Nişan, düğün, cenaze kaza gibi sosyal yaşamın içerisinde olan olaylarda önder ve onay makamı konumunda olan dedelik makamından yoksun durumdadırlar (Çapcıoğlu, 2004: 407-410).

1.3.1. Aleviliğin Tarihçesi

“Ali’ye mensup” anlamına gelen kelimenin çoğul şekli Aleviyye ve Aleviyyın’dur. Alevi terimi İslam kültür tarihinde ‘Hz. Ali soyundan gelenler’ anlamında, ayrıca siyasi, tasavvufî ve itikadi anlamda kullanılmaktadır. Hz. Ali soyundan, oğulları Hasan, Hüseyin, Muhammed b. Hanefiyye, Ömer ve Abbas vasıtasıyla gelenlere Alevî denmektedir (Teber ve Çakan, 2019: 89).

Emevilerin son dönemlerinden itibaren Hz. Ali’nin soyundan gelenler, özellikle Hasan ve Hüseyin’in neslinden olanlar için şerif, seyyid, emir gibi lakaplar yanında Alevi nisbesi de kullanılmaya başlamış ve bu husus daha sonraki devirlerde devam etmiştir. Günümüzde de aynı nesle bağlı olanlar bu nisbeyi kullanmaktadır. Emevi ve Abbasi devirlerinde iktidara karşı Hz. Ali soyuna mensup çevrelerde beliren hareketlerde Alevi nisbesi kendini göstermiş, fakat bazen da Hz. Ali soyu ile hiçbir bağı bulunmayan çevreler, sadece hareketlerine nüfuz ve yaygınlık kazandırmak amacıyla kendilerini Aleviliğe nispet etmişlerdir (Hakyemez, 2007: 328).

İslam’ın siyasi tarihinde ilk kez bu terim Hilafet çekişmesi sırasında kullanılmıştır. Hz. Peygamber’in vefatından sonra ortaya çıkan ve üçüncü halifenin vefatından sonra yoğunlaşan hilafet ihtilaflarında Ali’nin yanında yer alanlara el-Aleviyye veya şiatü Ali (Ali’ye bağlı olanlar, Ali taraftarları), bunların karşısındaki gruplara da el-Ömeriyye, el-Osmaniyye (Ömer ve Osman’a, dolayısıyla Ebû Bekir’e bağlı olanlar) denilmiştir. Bu anlamıyla Alevî terimi Hz. Ali taraftarlarından oluşan siyasî topluluğu ifade etmektedir.

Bununla birlikte, Abbasiler'in iktidarı boyunca merkezi idarenin zayıflaması sonucu İslam dünyasının muhtelif yerlerinde ortaya çıkan ve mahalli idareyi ellerine geçiren veya müstakil devletler kurabilen sülaleler de kendilerinin Hz. Ali soyuna mensup olduklarını göstermek üzere Alevi nisbesini kullanmışlardır. Fas'ta İdrisiler ve bizzat Alevi nisbesini taşıyan sülale, Mısır'da Fatımiler, Yemen'de Süleymaniler ve Ressiler, Kuzey İran'da Zeydiler, Amül'de Haseniler ve İspanya'da Hammadiler Alevi devletler olarak görülürse de bunların çoğunun gerçekte Hz. Ali'nin soyu ile bağları bulunmamaktadır (Gaspak, 2017: 6).

Alevi kelimesi, tasavvufun bazı mezheplerinin genel adı olarak da kullanılmaktadır. Tasavvufun XI. yüzyıldan itibaren bir kısmı çeşitli amaçlarla peygamber soyundan gelen mezhepler halinde örgütlenmişlerdir. Ali'ye dayandıkları için onlara "Alevi" denir (Ocak, 1989: 368).

Ancak Alevi kelimesinin asıl anlamını kazandığı ve yaygın olarak kullanıldığı alan Hz. Ali'ye inananlardır. Çoğunlukla Şiiler ve Şia içinde bulundukları kabul edilen bazı mezhepler Alevi nisbesini almaktadırlar. Nitekim Zeydiyye, İsnâaşeriyye gibi mutedil Şiiler'in yanında Beyaniyye, İsmailiyyeve Batıniyye mensupları Alevi diye bilinmektedirler. Bunun yanında günümüzde asıl Aleviler olarak tanınan iki itikadi mezhep bulunmaktadır. Bunlardan biri, bugün genellikle Lübnan, Suriye, Hatay yörelerinde varlığını sürdüren Nusayrilik, diğeri ise XIII. yüzyılda Anadolu'daki etnik ve sosyal-dini kaynaşmaların bir sonucu olarak ortaya çıkan ve XVI. yüzyılda Safeviler'in propagandası ile gelişen Kızılbaşlık'tır. Bu mezhebe bağlı olanlar Osmanlı arşiv belgeleri ve vekayinamelerinde Kızılbaş veya Rafiziler diye geçmesine rağmen bunlar kendilerine Alevi nisbesini vermişlerdir (Ocak, 1989: 369).

1.3.2. Alevi Geleneği

Bu bölümde Alevi geleneği içerisinde önemli yer teşkil eden cem törenleri, dedelik, düşkünlük, musahiplik kavramları üzerinde durulmuştur.

1.3.2.1. Cem Törenleri

Ata kültürü, bilinen en eski çağlardan beri Türklerin dini inanç ve uygulamalarına dâhil edilen kültlerden biridir. Alevilikte kült adına "cem" denir. Dinin temel kuralları sembollerle ifade edilmektedir. Sembolü herkes için değil, dinde düşünceli olanların

anlayacağı bir inançtır. Cem, manevi bir dünyada "tevhid", dünyanın nimetlerinden kopma ve Yaradan ile birlik halidir. Bir olmak için masumiyet gerekir, bu yüzden kusurları aramak, kırıkları onarmak ve bin ağızla buluşmak içindir (Dönmez ve Çelik, 2018: 4).

"Mabet" kelimesi, ibadet yerleri, ibadet yerleri, ibadet için binalar, mabetler anlamına gelen ibadet anlamına gelen Arapça'dan gelmektedir (Güç, 2003: 276). Alevilik denilince, akla ilk olarak Cem adı verilen toplantılar gelmektedir (Fotoğraf 1). Cem, önceden haber verenlerin katılımıyla başlar; düşkünler bu törene alınmaz. Cemevi ya da cem odasında bir araya gelen cemaat, halka halinde yüz yüze bakacak şekilde oturmaktadır. Bağlama eşliğinde zakir tarafından Hz. Muhammed, Ali, Ehl-i Beyt, On İki İmam ve Kerbela Matemi üzerine deyişler, mersiyeler, dualar okunur. Kadınlı-erkekli semah dönülür; on iki hizmet yerine getirilmekte; kurban tıglanıp, lokma dağıtılmaktadır (Fotoğraf 1) (Eren, 2002: 142).

Fotoğraf 1. Cem Töreni

Fotoğraf 2. Zeynel Abidin Türbesinde Lokma

Lokma, dar ve zor zamanların kurtarıcısı olan, evini bereketlendirmek, ocağını şenlendirmek isteyenler Hızır orucu tutarlar (Çınar, 2020: 69). Hızır orucu tutulduktan sonra lokma dağıtılmaktadır. Hızır adı anılarak ikram edilen yiyecekler lokma sayılmaktadır. Fotoğraf 3'te Hızır Ayında yapılan bulgur pilavı görülmektedir.

Fotoğraf 3. Hasacelebi'de Yapılan Hızır Lokması

Cem ibadetleri Alevilerinin hayatında önemli bir rol oynamaktadır. Aleviler için cem demek ibadetin en temel ve en önemli kısmıdır. Dede yılda bir veya iki kez Alevi köyünü ziyaret eder ve tören Dedenin yönetiminde tüm köylülerin katılımıyla baba damı veya ulu damı olarak bilinen büyük bir köy odasında yapılır. Alevilikte sadece dini bir zorunluluk olarak yapılan iki ibadetten de söz edilebilir. Bunlardan biri ikrar verme (nasip alma) cemi; diğeri ise, görgü cemidir.

İkrar cemi, kişinin yola girmesi ve Alevi-Kızılbaş grubundan Yol'a girmesi, nasip alması için düzenlenen cemdir. İkrar cemi, belirli bir Bektaşî tarikatına katılmaya karar veren kişiyi kabul edip Alevilikte evli bir Alevi çifti başka bir Alevi çifte eş yapma ibadetidir. Görgü cemi ise Alevi köyünde özellikle kış aylarında ruhların tövbelerini tazeledikleri, kūs olan veya çatışanların barışıp tövbe ettikleri bir ibadettir (Üzüm, 1997: 105).

Alevilikte ikrar verme ve görgü cemi dışında uygulanan başka bir takım dini törenler de vardır. Örneğin, Hz. Hüseyin'in Kerbela'da hunharca şehit edilışinin hatırasına Muharrem ayının 1-12. günleri arasında tutulan oruç, ardından yapılan Kerbelâ (Muharrem) Ayini; ölen bir canın yaşayan canlarla helâlleşmesi için yapılan "dardan irdirme erkânı" uygulanmaktadır. Bu erkânda, ölen kişinin varisleri, meydanda dâr-ı mansûr'a dikilmektedir. Dede, cemaate ölen kişi ile ilgili düşüncelerini sorarak, ondan alacağı olanlar varsa varisleri ödemeyi taahhüt etmektedir. Ölen kişi hakkında herhangi bir şikâyet olmazsa, orada hakların helâl edildiği söylenmekte ve onun için duâ edilerek ruhuna nefes ve düaz okunmaktadır (Fığlalı, 1991: 330-333). Ayrıca, eğitim amaçlı, gençleri cem'e alıştırarak, onlara adab, erkân ve tarikat mefkûresini aşılacak için "koldan kopan erkânı", diğeryandan, görgü cemine benzeyen ve bir tür cemaat huzurunda temizlenmeyi hedefleyen "baş okutma (sorulma) erkânı" da uygulanmaktadır (Coşkun, 2009: 55-56).

Cemler, sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde toplumsal bütünlüğü sağlamada ve hevesli bireylerin ortak bir dünyanın parçası olmalarını sağlamada yeri olan bir düşünce, entelektüel ve manevi ortaklık durumudur. Cemlerin din, sosyal eğitim ve hukuk olmak üzere üç ana ekseninde işlevleri bulunmakta olup, işlev ve içeriklerine göre ikrar, görgü, arkadaşlık, dara çekme ve dardan indirgeme gibi birçok isme sahiptirler. Ayrıca Abdal Musa Cemi, Birlik Cemi, Hızır Cemi, Muharrem Orucunun bitiminde yapılan

Aşure Cemi, Sultan Nevruz Cemi gibi Cemler de bulunmaktadır (Sis ve Çeçen, 2016: 426). Cemlerin çeşitleri olmakla beraber yapılan cemlerin birlik beraberliği sağlamak sosyal bütünleşmeye olan katkısının yanında Aleviliğin öğretildiği yerler konumundadır (Dönmez, 2016:141).

Elazığ-Baskil'e bağlı Şeyh Hasan Köyü dedelerinin tahmini 1985 yılında düzenledikleri bir cem töreni yapılmaktadır (Fotoğraf 4).

Fotoğraf 4. Cem Töreni

Arapgir Onar Köyünde bulunan Büyük Ocak 800 yıldır varlığını sürdürürken, yılın belli dönemlerinde cem ibadeti için açılmaktadır (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5. Onar Köyünde Büyük Ocak

Fotoğraf 6. Hızır Cemi İbadeti

1.3.2.2. Dedelik

Dedelik makamı, Anadolu'daki Alevileri yüzyıllarca dış dünyaya karşı koruyan, bir çatı altında toplamaya çalışan ve iç toplumsal organizasyonunun düzenlenmesini sağlayan, yaşanan sorunların çözümünü üstlenen önemli bir role sahip olmuştur. Bu bakımdan Aleviliğin anlaşılması için dedelik makamı çok önemlidir (Yaman, 2009: 178).

Dedelik makamı, inanç ve ibadetle ilgili mesajların iletilmesinde ve sosyal ilişkilerin düzenlenmesinde her zaman danışılan bir kurum olmuştur. Aleviler dedeleri olmadan ibadetlerini gerçekleştiremezlerdi. Bu nedenle Alevi-Bektaşî geleneğinin merkezinde Dedelik makamı bulunmaktadır (Uçar, 2012:72).

Dedelik makamı, Aleviliğinin belkemiğidir ve dedeler, yüzyıllar boyunca dini ve sosyal hayata yön vermişlerdir. Dedeler, her şeyden önce Alevi inanç, örf, adet ve geleneklerinin yeni kuşaklara öğretilip aktarılmasını sağlayarak Aleviliğin nesillere aktarılmasını sağlamışlardır (Yıldız, 2004: 322).

Dedelik makamı, Alevi toplumunda yol gösteren, Aleviliğin yeni nesillere aktarılmasını sağlayan önemli bir makamdır. Alevi toplumunda dedenin toplumuna karşı birçok görev ve sorumlulukları bulunmaktadır (Altıntaş, 2005: 104). Dedeler, yüzyıllar boyunca Alevi inanç ve kültürünü yaşayıp yeni kuşaklara aktararak toplumu aydınlatmışlardır. Dargın insanları barıştırarak toplumsal huzuru sağlamışlar, düğün ve

nişanlara öncülük yapmış nikâh kıymışlardır. Bu özelliklerinden dolayı Dedeler birer yol gösterici, manevi önder olarak kabul edilmişlerdir (Yıldız, 2004: 330).

Alevi dedelerinin özellikle sonbahar ve kış aylarında olmak istedikleri köyleri ziyaret ettikleri ve bazen bir hafta, bazen bir ay süren zaman dilimlerinde bir dizi dini ve sosyal törenlere katıldıkları bilinmektedir (Eren, 2002: 142).

Alevi dedeleri yol gösterici özelliğinden dolayı dinsel törenlerin yanında en önemli görevleri eğitmek ve öğretmektir. Alevilik ile bilgileri genç kuşaklara öğretmek ile sorumlu olan dedelerdir. Dedeler eğitimci rollerini hayat boyu sürdürmektedirler. Alevi gençleri, talipleri Alevi olma bilincine dedeler ile erişecektir. Sosyal alandan yolun gereklilikleri nasıl davranılması gerektiği bilincini dedelerden öğrenmektedirler. Dedeler ocaklara bağlıdır. Dedeler kendilerine bağlı taliplerinin olduğu köyleri gezmektedirler (Altıntaş, 2005: 105).

Sosyal ve dini hayat kış aylarında canlanır. Gelenek ve göreneğe göre yapılan dini hayat, bütün sosyal ilişkilerin temelini teşkil eder. Düğünler, dernekler, nişanlar yapılır. Cemaat, kışın sorgunun olacağını bildiğinden sıkı bir disiplin altında bulunur. Artık, yaz aylarında iş icabı dağınık bulundukları; bağ bahçe yayla, kış aylarında başlarında, hepsini bir arada olmasının verdiği manevi bir baskı ve kontrol altında bulunduran dini bir otorite mevcuttur. Bu otorite, Dedenin kişiliğinde beliren ve cemaatin titiz ve eleştirici bir dikkat ile sağlamlaşan din esaslarıdır. Böylece irşat; yol gösterme faaliyetiyle Dede, Alevi inanç ve erkânını tüm yönleriyle yaşatmak ve gelecek nesillere aktarmak hususunda önemli görevi yerine getirmiş olur (Altıntaş, 2005:105).

Alevi toplumunda dedenin rol ve işlevlerini yerine getirecek başka bir kurum bulunmadığından, dini kurallara hâkim, Alevi toplumu üyelerine güzel ahlak veren ve Alevi toplumu mensuplarına hizmet eden yetkin dedenin yetiştirilmesi gerekmektedir. (Coşkun, 2018: 44).

Aleviler, gelenek, görenek ve göreneklerine bağlı kalan ve yaşatmaya çalışmaktadırlar. Hiç şüphe yok ki, doğum, ad verilmesi, sünnet, askere gönderme, nişan, evlilik, ölüm vb. anlarda ihtiyaç duyulan kişiler din adamı konumundaki dedelerdir. Alevi toplumunun sosyal hayatıyla ilgili konularda dedenin dini otorite olarak rolü de önemlidir. Örneğin, düğünlerde dini nikâh işlemi dede tarafından yapılmaktadır. Dedenin gelenek ve göreneklere göre ölen kişiyi defin etmesi cenaze namazını kıldırması, evinde

Kur'an okunması ve mezar başında dua okunması görevlerini dede yapmaktadır. (Bozkuş, 2000: 241-252).

Geleneksel Alevi toplumunda dini ve sosyal otorite sahibi olarak bilinen yetki ve sorumluluk alanlarından biri de hoşgörü sistemi, kapalı sosyal özelliklere sahip köy topluluklarının hukuk sistemidir. Alevi toplumunda dedeler aynı zamanda karar alma mekanizması konumunda olan hâkimlerdir. Suç işleyen taliplinin sorgusu ve yargılanması dede tarafından yapılır. Alevî toplumunda sosyal kontrol mekanizmasını sağlayan en önemli sistem düşkûnluk sistemidir. Alevî toplumunun olası kural ihlallerinde caydırıcı özelliği olan ve kurallarını örften alan yargılama niteliği taşımaktadır. Bu özellikleri yönüyle Aleviler yıllarca mahkemelere başvurmadan kendi sorunlarını aynı toplum içerisinde çözme yoluna gitmişlerdir. Aleviler için, toplumsal otoriteyi hiçe sayarak resmî mahkemelere başvurmak da düşkûnluk cezasını gerektiren suçlar arasında yer almaktadır (Eren, 2002: 163; Yaman, 2009: 203-208).

Aleviliğin temel kurumu dede ocağıdır. Dede Ocakları'nın kuruluş tarihi değişkenlik göstermekte ve dede Ocakları ile araştırmacıların ortak görüşleri çerçevesinde "Ocak" kavramını net bir şekilde tanımlamak oldukça zor görünmektedir. Dedelerin çoğu Seyyid olduklarını söylerler ve babadan Ehlibeyt'e kadar ataerkil bir soy izlerler. Her büyükbaba şöminesinin bir grup talip vardır. O da yolun talibidir. Çünkü Alevilikte Yol Cümleden (Her Şeyden) Uludur. Hatır gönül saymak uğruna yol çiğnenmez. Şah Hatayi'nin dediği gibi; Gel gönül incinme bizden Kalsın gönül yol kalmasın Evvel ahir yol kadimdir Kalsın gönül yol kalmasın Başındadır altın tacı Budur erenler miracı Keskindir yolun kılıcı Kalsın gönül yol kalmasın (Dedekargınoğlu, 2010: 10-11).

Bazı dernek ve sivil toplum kuruluşlarının yöneticileri özellikle 1980'lerden sonra ocak kavramını reddederek yerine kurdukları dernek ve vakıfları kullanmaya başlamışlardır. Öte yandan bazı Aleviler de ocak kavramını reddetmemişler, ait oldukları ocakla olan bağlarını koparmak ve kendilerini teselli etmek için yaptıkları tekkenin adını vererek yola hizmet ettiklerine inanmışlardır (Dedekargınoğlu, 2010: 10-11).

Aleviliğin oluşumunda ve sistemleştirilmesinde en etkin unsur dededir. Aleviliğin toplumsal ve dini oluşumunda dedelik önemli bir rol oynamıştır. Bu güne kadar yaşanan tüm olumsuz etkilere rağmen bu inancı ve kültürü en az bin yıldır günümüze taşıyan iki

kurum bulunmaktadır. Bunlara güven duymak gerekmektedir. Bu kurumlardan birincisi Dedelik, diğeri Âşıklık (Zâkirlik) kurumudur ve esas pay dedeye aittir. Aleviliğin şekillenmesinde ve sistemleştirilmesinde en önemli etken olan dedelerin sistem içindeki yerini göz ardı etmek tamamen yanlıştır. Çünkü dede, Alevilikte dini hiyerarşinin en tepesinde yer almaktadır (Dedekargınoğlu, 2010: 12).

Alevilik inancında liderlik statüsünü elinde bulunduran dede çok önemli görevler üstlenmiştir (Dönmez, 2016: 130). Dede talip topluluğu hakkında; hem sosyal bir lider hem de dini bir lider, kişiliğinde, bilge, çok yönlü, yol gösterici durumundadır. 16. yüzyıldan sonra, yazılı kaynaklardan ziyade sözlü kültüre dayalı her türlü devlet baskı, yıldırma ve tahribata karşı; dilden dile taşınan Alevi inancı ve sistemdeki inanç ibadeti, dedeler için dilden dile, âşıklar için satırdan satıra, yüzyıllardan günümüze taşınmıştır. Dede ocağı ve buradaki dedeler de Aleviliği yaşatan ve her türlü zulme karşı gizlice nesil yetiştiren bir eğitim kurumu olmuştur. Dedeler güçlerini bağlı oldukları "ehl-ibeyt soyu" anlayışından ve dayandıkları ocaktan alırlar. Dedelerin okulu yoktur. Dedeler, atalarından ve dedelerinden edindikleri bilgileri, ait oldukları ocakları aracılığıyla nesilden nesile aktarmışlardır. (Dedekargınoğlu, 2010: 12). Alevilikte önemli bir soy zinciri bulanan ve seyyid ya da ocakzade denilen dedeler toplumda farklı statüde görülmektedir (Dönmez, 2016: 130-131).

Bir bölgedeki cem masraflarını talip üstleniyorsa ve ocağın birden fazla dedesi varsa talip dedeyi seçme hakkına sahiptir. Bu anlamda taliplerin dedeyi tercih ettiğini söyleyebiliriz çünkü dedeler de o toplumun bir parçasıdır. Dede, köy, mezra, oba veya herhangi bir yerleşim yerindeki diğer talipler gibi çiftçidir, seyyar satıcıdır, nalbanttır, zanaatkârdır. Başka bir deyişle, sıradan insanlardan biridir. Bir dedenin bir talip kadar kusurları olabilir. Dede de yol düşkünü konumuna düşebilir. Bir de "Dikme Dedelik" vardır: Bir dede uzaktaki talipleri sık sık ziyaret edemiyorsa, bölgedeki talipler bir dede eksikliği yaşamaktadırlar. Bunun en önemli sonucu, cemlerin yapılamamasıdır.

Dolayısıyla taliplerin görgü ve sorguları da gecikir. Böyle durumlarda o bölgedeki taliplerin cem erkânı konusundaki hizmetlerini görecektir, cem erkânı uygulamaları konusunda bilgi ve birikimi olan, pirin geldiği zaman, pire taliplerin dilek ve isteklerini doğru bir şekilde aktaracak, olup biteni takip ederek pire bilgi verecek bir kişiyi yerine vekil olarak atar. Bu kişiye “Dikme” ya da “Dikme Dede” denir. Dikme dedeler, talipler

tarafından kabul edilen, saygın olan, hal ve hatırı sayılan kişilerdir. Dikme dedelere de görev yaptığı süre içinde asıl dedeler gibi hakkullah verilir. Dikme dede hak terazisini doğru tutmuyor ise ve adaletli davranmıyorsa o zaman pir, taliplerin şikâyeti üzerine, ya da herhangi bir sebepten dolayı dikme dedeyi görevden alabilmektedir (Dedekargınoğlu, 2010: 15).

Dedelik kurumu ve ocak sistemi son yıllarda epeyce erozyona uğramış günümüzdeki talip toplulukları ise dede, ocak, musahip, görgü, düşkünlük gibi kavramları bilemez ve tanıyamaz duruma gelmiştir. Nüfusun büyük bölümünün kırsalda yaşadığı dönemde kendi içinde sorunlarını çözebilen Alevi toplumu bugün yukarıda bahsettiğimiz değerlerden uzaklaşmıştır. İnanç anlayışı ile ideolojik anlayış birbirine karışmıştır. Köylerde iken herkes birbirini tanıyıp eğrisi doğrusu hakkında bir bilgi sahibi olduğu halde, günümüzde aynı ocağın talipleri dahi birbirlerini tanımamakta hatta bağlı oldukları dedeleri de bilmemektedirler. Ocak dedeliğinin yerini cemevi dedeliği almış durumdadır. Cemevlerinin inşası ve yönetimi çoğunlukla dernekler tarafından yapılmakta dernek yöneticisi olan kişiler de Alevi inancı hakkında fazla bir şey bilmediği halde yetkili olarak kendilerini görmektedirler.

Aleviliğin inanç ve kültür unsurları sözlü ve yazılı kaynaklardan oluşmaktadır. Alevi kültüründe yazılı kaynakların yetersiz ve az olduğundan sık sık söz edilmektedir. Sözlü gelenek uygulamaları dedeler tarafından “Dilden dile”, âşıklar tarafından “Telden tele” aktarılarak günümüze kadar gelmiş durumdadır. Sözlü geleneğin birinci sırada olması, Alevi yazılı kaynaklarının yokluğundan değildir. Alevi yazılı kaynakları bulunmakla birlikte her dönemde iktidarda bulunanların baskısına, zulmüne, yok sayma ve asimilasyon uygulamalarına karşı koyan Alevi toplumu; ellerinde bulunan kitap, icazet, hüccet, ferman, el yazması ve cönk gibi yazılı belgeleri meydana çıkarmamıştır. Yazılı kaynakların büyük bölümünün yok edildiği; saklandığı toprak altında, duvar içlerinde çürüyüp yok olduğu, devletin el koyma ve imha etme politikalarıyla, çok azının günümüze ulaştığı doğrudur. Bu belgelerin arda kalanları ise babadan oğula geçmiştir ve Alevi inanç önderi olan Dedelerin ellerinde bulunmaktadır (Dedekargınoğlu, 2010: 22). Alevi toplumunun hemen hepsinde Aleviliğin vazgeçilmez parçası olan dedelik inanç önderi olarak kabul görüp toplumu yönlendirmeye devam etmektedir (Dönmez, 2016: 133).

İKİNCİ BÖLÜM: BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Köyden kente yönelim, farklı farklı da olsa her toplumda birçok şeyin değişmesine sebep olmuştur. Alevi toplumu, kendi içerisinde yaşayan bir toplum olarak, köy gibi dar bölgelerde yaşadığı dönemde inanışlarını ve dini ibadet kuralları çerçevesinde uygularken, kentin geniş ve karmaşık yapısı, eğitim, iş gibi yeni ve farklı insanlarla mecburi bir etkileşimin ortamının oluşması ile birlikte Alevi gelenekleri de farklılaşmıştır. Bu bölümde Alevi geleneklerinin köyden kente göç kapsamında yeniden şekillenmesi ele alınmış, köydeki durum ile kent yaşamının getirdiği değişimler kaynak kişilerin açıklamalarından yararlanılarak değerlendirilmiştir.

2.1. Göç ve Dedelik Makamı

Soyu ehlibeyte dayanan dedelik makamında olanlar; cömert, bu yolda gönüllü, şefkatli, adaletli, temiz ahlaklı olmalıdırlar (Saygı, 1996: 328). Dede, kültürün hafızası ve öğreticisidir. Farklı bir anlatımla dede, inanç öğretilerini yeni nesillere aktarmadaki kaynaktır.

Orta Asya Türk kültüründe de bulunan dedelik makamı, köklü bir kurum olması dolayısıyla kendi içinde hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Alevilikte hiyerarşik örgütlenme sistemi aşağıdan yukarıya doğru; talip, rehber, pir, mürşit ve piri piran olarak teşekkül etmiştir. Bu kurumsal örgütlenme, temelde dörtlü bir yapıya sahiptir. Fakat bazı Alevi topluluklarında bu sosyal örgütlenme mürşid, pir, rehber olmak üzere üçlü bir hiyerarşiye de dayanmaktadır. Kimi yörelerde bu hiyerarşi, pir ve mürşidin yer değiştirmesi şeklinde görülmektedir. Şüphesiz bu üçü de ocakzade⁴ (dede soylu) olan kişiler için var olan bir işlevsel bir özellik olarak sıralanmaktadır. Bunların üçü ya da dördü birbirini tamamlamaktadır, biri olmazsa diğeri de olurken, bu hiyerarşi aslında anlamsız bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. (M. Ş. 81.) de belirttiği gibi “*Alevilikte birlik vardı; talipsiz, dedesiz, rehbersiz olmaz. El ele verip, birlik olup hakka ulaşmak temel amaçtır.*” Bu hiyerarşik düzen içinde dedenin görevi Alevi inancını yaşatmak, yeni kuşaklara aktarmak, toplumda sulh ve şükürünü sağlamak, hak sahibinin hakkını aramak,

⁴ Ocakzade, Seyyid soyunda olup dedelik makamının emanet edildiği dedenin oğullarından olan kişidir. Dedenin tüm oğulları ocakzadedir. Dedelik makamına biri geçebilmektedir. İlim erkân öğrenmiş, dedelik görevini üstlenme isteği olan, cemaat tarafından da kabul görüş kişileri dede olmaktadır.

her türlü ihtilafı en kısa zamanda halletmek, toplumu irşad⁵ ederek yolu erkânı öğretmektir (Coşkun, 2009: 171). Dedeler, toplumu aydınlatıp yönlendirmekte, anlaşmazlıkları giderek dargın insanları bastırmakta, düğün ve nişanlara öncülük yaparak nikâh kıymaktadırlar. (A.K.67) belirttiği gibi, “Dedeler bütün yaşantısını toplumun yararına olacak biçimde şekillendirmiştir. Düğün cenaze işleri onların gözetiminde yapılırdı”. (M.T.62) “Benim dedem H. T. iyi bir dedeydi, 7 köyde talipleri vardı. Yedi köydeki taliplerine ulaşırdı. Evini dahi geniş yaptırmıştı. Cem damı denilen yer dedenin ya da köydeki başka birinin evinin en büyük odası olan yerdir” sözleriyle dedenin birlik sağlayıcı rolünün vurgulayarak dedenin sadece yaşadığı yerle sınırlı olmayıp kendine talip olan ve farklı yerlerde yaşayan taliplerinin üzerinde de eğitici, öğretici ve onay makamının bulunduğunu dile getirmiştir.

Dede ayrıca toplum içinde değişik problemleri çözerek haksız olanları cezalandırmakta ve böylece toplumsal dayanışmaya katkı sağlamaktadırlar. Bu yönüyle de bulundukları yörede bir çeşit sivil mahkemeler kurup hâkimlik yapmışlardır. (M.A.74), “Görgü cemi yapıyoruz, musahipli cem, rızalık, arınma, aklanma, düşeni kaldırma, ağlayanı güldürme, döktüğünü doldurma, hak var hukuk var. Adalet, her çeşit sorgu var. Mahkeme-i Kübra denilir.⁶ Hakk’ın, halkın mahkemesi kurulur, herkes yaptığından sorumlu olur. İnsanları birbirinden sorarız, herhangi bir müşkül, şaşkın durum var ise onları çözüme kavuştururuz daha büyük suç işlememişse onlar sonraya bırakırız” sözleriyle dedelerin toplumsal kabullerinden kaynaklı olarak muhakeme etme yetkinliklerini vurgulamıştır. Dedelerin toplumsal kabulünün arkasında kendi hayatlarında da verdikleri doğru kararların uygulayıcısı olmaları, adaletli olmaları, haklı ve haksızı ayırt edebilecek donanımında olabilmeleri gibi vasıfları bulunmaktadır. Toplum tarafından dedelerin yargıç olarak görülerek verdikleri kararların doğru olduğuna inanmaktadırlar.

Mevcut vasıf ve kabul durumlarından hareketle dedeler, yaptırım gücü olan birer yol önderi /manevi önder olarak kabul edilmişlerdir. (A.G.48)’nin belirttiği gibi “Herkes dede olamıyor, yol, erkân dedesi olamıyor. El verilmişse, donanımlıysa, kendini

⁵ “İrşad” Doğru yolu bulup kararlılıkla benimsemek anlamındadır (Topaloğlu, 2020: 454).

⁶ “Mahkeme-i Kübra” Öldükten sonra ahretteki ve Allah (c.c) huzurundaki mahkeme. Bütün insanların muhakemesinin huzur-u ilahiyede yapılacağı yer. [https://osmanlica.ihya.org/mahkeme-i-kubra-nedir-nedemek\(05.04.2022\)](https://osmanlica.ihya.org/mahkeme-i-kubra-nedir-nedemek(05.04.2022)).

yetiştirmişse, ahlakı, takvası, bilgisi, Kur'an ilmiyle yola girmişse, o ailenin seceresi ona teslim edilir, ona biat edilir. Onun da yükü çok ağırdır; çevresinde, ailesinde, komşusunda dargın, kırıgın, küskün olmayacak eğer varsa dara çekerler. Birilerini ağlatmışsa, hapse düşmüşse kısaca üzerinde bir hak var ise dede de sorgulanmalıdır. Bu sorgulama kendi içlerindeki sorgulamadır.” Aleviliğin tarih boyunca sözlü/şifahi bir özellik taşımasından dolayı dedeler, ister istemez ön plana çıkmışlardır. Bu bağlamda özellikle yazılı belge eksikliği, Aleviliğin yorum ve törenlerini dedelerin bireysel yeteneklerine bırakmıştır. Bundan dolayı, söz ve kararlarına karşı gelinmemiş, topluluk içinde herkes bunları olduğu gibi benimsemiştir (Coşkun, 2009: 53).

Yol için yapılması gereken kural ve kaideleri dede aktarmaktadır. Var olan kural ve kaideler toplumsal dayanışmanın, biz bilincinin, beraberliğin nişanesidir. Bir arada olmak, can olmak, derde kedere koşmak, önce kendini sonra çevresindekileri bilmek ile hep bir arada olmak ile sağlanabilmektedir. Bunlar dedenin yani bir başın önderliğinde sürdürülmelidir. (A.G.48), *“Peygamber efendimizin zamanında olduğu gibi i içe ibadet vardır. Dede posta oturur, ceme gelenler arasında makam mevki büyük küçük ayrımı olmaksızın dedeye niyaz edilir. Dedeye niyaz Resul Allah'a niyazdır, dede en küçük ocuk da olsa niyaz edilirdi. Resul Allah'ın soyu devam edeceği için niyaz olur. Dede yolu öğretir soruları yanıtlar iyiye yönlendirir”* sözleriyle dedenin eğitici görevine vurgu yapan güzel toplumunu olabilmesi için dedenin öğretilerine göre hareket edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Tümü ocakzade olan dede aileleri bu görevleri paylaşmaktadırlar. Dedeler arasında “El ele, el Hakk'a” şeklinde de ifade edilen bu hiyerarşı, bir görev bölümünü ifade etmektedir. Ocak mensubu dedeler, her şeyden önce taliplerin hizmetlerini görmek üzere böyle bir i hiyerarşık düzen oluşturmuşlardır. Erol Dede'nin belirttiği gibi *“Herkesin görevi yeri statüsü ayrıdır”*

Ocaklar sadece dinî kurumlar olarak faaliyet göstermemektedirler. Din idrakle de desteklenmek ve belirlenmek suretiyle ocaklar, eğitim, ahlâk, hukuk, siyaset ve iktisat gibi kurumsal alanlarda da pek çok işlevlere sahiptir. Eğitim alanında özellikle dede-talip ilişkisi çerçevesinde yürütülen bir öğrenme süreci dikkatleri çekmektedir. Gerek dede, gerekse ocak mensupları, yola ikrar verenler aracılığıyla birey sosyalleşmekte ve toplumun kültür ve değerlerini kazanmaktadır (Tatar ve Tatar, 2014: 69). (M.A.74),

“Haklının hakkının aranmasından sorgusundan, sualinden, lokmasından, küskünleri barıştırmasına kadar edep dışı hareket edenlerin dara dikilmesine kadar aktif yürütülür” sözleriyle dedelik makamının ahlak, hukuk, eğitim alanlarında da söz sahibi olup yürüttüğünden bahsetmektedir.

Mürşid, en üst başvuru makamıdır. Rehber, pir’e; pir, mürşid’e bağlıdır. Mürşid de, karar ve davranışlarında bağımlıdır. Bu bağıllık, hem manevi anlamda yola bağıllık, hem de İmam Cafer Buyruğu gibi yazılı kutsal metinlere bağıllık şeklinde ortaya çıkmaktadır. Dede, yöresel hiçbir inanış farklılığını ayırt edilmeksizin bütün inanışların yol göstericisi ve inancın gereklerini öğreten kişidir. Dedeler, halk üzerinde söz söyleme hakkı olan, ileri görüşlü, fikri alınan, evinde sofrası yerden kalkmayan, halktan geleni yine halk ile paylaşan, adaletli, merhametli, tüm taliplerini büyük-küçük, zengin-fakir ayırt etmeden hepsine aynı gözle bakan, ceddine layık olmaya çalışan ve kendi değerinin farkında olan inanç önderleridir.

Dedeye verilen bu yetkiler sorgusuz sualsiz olmamaktadır. Dede toplumun başı kabul edilmekle beraber onunda beşer şaşar olduğu göz önünde bulundurularak dogmatik olarak kabul görmekten ziyade sorgulama yolun doğruluğu terazisi ile ilerlemektedir. (M.T.62)’nin belirttiği gibi, *“Dede de dara dikilir. O dedeyi dardan indirmek için bu görev verilen dede bulmak gerekir. Küskünler barıştırılır, haklı haksız birbirleriyle tamamen hesaplaştırılır. Dede de haksız bir şey söylemez.”* Talipler dedeler tarafından denetlenirken dedeler de bağlı oldukları dedelerce⁷ kontrol edilmektedir. (M.T.62)’nin belirttiği gibi *“Dedenin denetleyicisi her şeyden öte toplumun kendisidir.”*

İnanç çerçevesinde ifade edilen “Yol cümleden uludur”⁸, “Gönül kalsın yol kalmasın”⁹, “Eri erden seçen kördür” deyimleri Aleviler arasında anılan temel desturlardandır. Görüştüğümüz dedeler yukarıdaki cümleleri vurgulayarak yolun temel öğretinin öneminden bahsetmişlerdir. Rehber, pir, mürşit hepsi de dededir ve geleneksel

⁷ Her ocağın farklı görevleri bulunmaktadır. Örneğin, düşkünleri kaldırma ocağı, dara çekilen dedeyi, dardan indirmek için görev verilen ocaklar bulunmaktadır. Dede yanlış bir davranış sergilediğinde, bu davranışının cezasız kalmayacağını, öncelikle topluma, sonrasında ise ocaklara karşı sorumlu olduğunu bilmektedir ve dedelerin yanlış davranışlarının kontrolü bağlı bulundukları ocaklardaki dedeler tarafından yapılır olmaktadır.

⁸ Yol cümleden uludur, yola çıkanların yoldaki meşakkatleri bilmesi, bu zorluklara karşı yoldan vazgeçmemesi, yolcunun yolu anlayarak yola tabi olmasını ifade etmektedir.

⁹ Bu sözde yola verilen önem vurgulanmaktadır. Gönül kalsın denirken yola çıkmış olanın kendi gönlünden bahsedilmekte, yola çıkan insanın her istediğinin olmasının mümkün olmayacağı, yolun (Alevilik inancının) gerekliliklerinin uygulanması gerektiği vurgulanmaktadır.

Alevi sosyal örgütlenmesinde dedelik kurumunun bel kemiğini bu hiyerarşik yapı teşkil etmektedir. Özellikle kırsal kesimde yaşayan Alevilerde her ocağın ve dedenin yol içinde bir olduğuna inanılarak Muhammed Ali yolunun devam etmesi önemli bir amacı ifade edilmektedir. (M.T.62) “*Dedeye niyaz posta niyazdır: Hz Muhammed’in varlığına, soyunun yürüdüğüne dair saygı göstergesi ve makama saygıdan gelir.*” diyerek tüm ocakların var olma durumlarını ve aynı yerden geldiklerini vurgulamaktadır. Ocaklar ve dolayısıyla dedeler bu sistem çerçevesinde birbirine bağlıdırlar (Coşkun, 2009: 49). (M.T.62) “*Ocağın büyüğü küçüğü olmaz, doğdukları pınar aynıdır*” sözleriyle ocağın öneminden doğuş yeri nedeniyle üstünlük kurulamayacağını ve aynı çatı altında olup farklı kollara bağlandıklarından bahsetmiştir.

Ocakların temeli din olsa da toplumsal hayata yönelik geniş bir işlev yelpazesi bulunmaktadır. Ocaklar dinin kurumuna ilave olarak, ahlâk, hukuk, siyaset ve iktisat gibi kurumsal alanlarda da önemli işlevler ifa etmektedir. Özellikle kırsal alanda etkili olan ocak kurumu, kentleşme sürecine paralel olarak işlevlerinin bir kısmını kaybetmiş olmasına rağmen bu kurum, günümüzde de varlığını devam ettirmektedir (Tatar ve Tatar, 2014: 61). (M.A.74)’ün belirttiği gibi, “*Dedelik köyde onay makamı iken şehirlerde bu durum azalmaktadır. Dedenin onay verebilmesi için haberdar olması gerekmektedir. Köyde küskün olanlardan, müşkül durumda olanlardan haberdar olurken şehirde ise özellikle musahiplik makamının etkin bir şekilde işlemiyor olmasından dolayı küs ve müşkül durumda olanların bilinmesi zor olmaktadır.*”

Aleviliğin kendine has özellikleri ve kuralları bulunmaktadır. Geçmişten günümüze bu kurallar zamana karşı dönüşümünden ve değişiminden kendi payına düşeni almıştır. Diğer taraftan Aleviler geleneksel özelliklerinden kopmamaya çalışmakta iken yaşanan birçok değişim, insan merkezli olma özelliğini taşımaktadır. (M.T.62) “*Bizim kiblemiz insandır. Dini olarak insanları zorlamayan yapı bulunmaktadır. Bizim kesim özgürlüğüne düşkündür. Sorgular. Hal böyle olunca otoritenin de (dedenin) baskıcı olmaması gerekmektedir*” demiştir. Köyde dede daha otoriter olabilmekle beraber şehir yaşamıyla değişen ve gelişen sosyal, eğitimsel değişim ve gelişim taliplerin verilen kararı daha çok sorgulamasına sebep olmaktadır.

Kentleşme öncesinde Alevilerin yaşadığı kırsal yerleşim alanlarında ocaklar şeklinde örgütlenmiş bulunan dedelik kurumu, Anadolu’daki Alevileri yüzyıllarca dış

dünyaya karşı koruyan ve iç toplumsal organizasyonunun düzenlemesini, yaşanan sorunların çözümünü üstlenen bir role sahip olmuştur. Bu bakımdan Aleviliğin anlaşılmasında dedelik kurumu kilit bir konuma sahiptir. (M.T.62), “*Alevi toplumunda dedenin bedduası alınmaz, hayır işlerle helallik alınır. Dedenin eşi ve çocuklarına da toplumda saygı gösterilir. Dedenin sadece erkek evladı dede makamını yürütebilir. Bu makamı yürütmek için yola ikrar¹⁰ etmeli gerekirse eğitimi süpürgecilik ve su taşıma ile en temelden yapmalı, pişmelidir.*¹¹ *Yolu ağırdır, hak yoludur. Dede dost doğru olmalıdır ki biat edilsin, saygı duyulsun. O yüzden dedenin sadece bu yola baş koymuş, kendini yetiştirmiş, büyüklerinden de onay almış olanı dedelik döşegine oturtulur. Dedeyi var eden talipleridir. Zaman içerisinde dedelere doğaüstü özellikler atfedilmiş olabilir, Alevi toplumlarında bunların örneği görülmektedir. Lokma kazanından çıplak elle taliplerine pay ettiği, diğer insanlarında bunun hilesi olup olmadığını deneyip ellerinin yandığı hikâyelerin anlatıla geldiği gibi. Şehirde ise dedelerin bu kadar hikmetinin geniş olduğu, insanlar tarafından inanıldığı bile sorgulanmaktadır*” sözleriyle dedeye atfedilen değerın zayıflamaya başladığını vurgulamıştır. Araştırmada görüşülen dedelerin ortak ifadelerine göre şehirde yaşayanlar duydukları şeylerin somut örneklerini görmemeleri hasebiyle inanmakta zorlanarak, olumsuz bir sorgulamaya yöneldikleri kanaatine varılmaktadır.

Alevilik ağırlıklı olarak sözlü kültür üzerinedir; Aleviliği araştırmak demek, dedeleri ve talipleri araştırmak demektir. (M.T.62) “*Elden ele dilden dile sürüp geldi sürüp gider*” sözlerinden sonra elden ele geçmenin dilden dile aktarmanın farklılıklar yaratabileceğine değinip zaman içinde dede makamının değıştiğine vurgu yapmıştır. Dede sözlerine Alevi inancının ve geleneğinin bu zamana kadar gelmesinde tüm olumsuzluklara rağmen yolu öğretmeye, anlatmaya çalışan âşıkların öneminden bahsedip minnettarlığını belirterek dedelik makamının zaman içinde sosyal kararların verilmesinde karar mercii konumunda olma özelliğini kaybetmeye başladığını vurgulamıştır. (H.E.39)’a göre “*Toplumun eğitim, hukuk, sağlık, aile yapısı gibi temel yapılarının değışmesiyle Alevi inanç ve gelenekleri zaman, şehirleşme sebebiyle değışime dönüşüme*

¹⁰ “İkrar” Benimseme, onama, kabul, tasdik anlamındadır (TDK, 2021). Alevilik yoluna girmenin, Aleviliğe bağlı olmanın, bu yolu layıkıyla sürdürmenin adıdır.

¹¹ “Süpürgeci” Süpürgeci hizmeti sadece cemde cem meydanını süpürmek, temizlemek pir u pak hale getirmek değildir. Süpürgecinin silip süpürdüğü aslındaki gönlümüzdeki kir, ruhumuzdaki kibir ve benliktir <http://www.alevitentum.de/html/054.html>(27.01.2022).

mecbur kalmıştır.” Örneğin, köyde cenazeleri dede kaldırırken kent koşullarında dedenin taliplerinin farklı yerlerde olmaları ve her yere ulaşmadaki zorluklarından dolayı cenaze kaldırılmasında dedeler bulunmamaktadırlar (B.D.47).

Kentleşmeyle birlikte özellikle cem ibadetleri sosyal ağlarda ve televizyonda yayınlanmaya başlanmıştır. Bu yayınlar dedelik makamın saygınlığına zarar verebilmektedir. Örneğin, dedeyle yan yana durulmaması, dedenin ayakta durmaması, bir kürsüden konuşmaması gibi kurallar, stüdyo koşullarına göre hareket edilmesi sırasında gözden kaçırılmaktadır. Bu da kentte yaşayan ve cem ibadetini daha önce görmemiş olan bireylerin televizyonda veya sosyal ağlarda gördüklerini doğruymuş gibi algılamasına sebep olabilmektedir. (M.T.62)’ye göre Dede “*ayakta kalır ise törene dönüşür. Bu durum görüşümüze her şeyden önemlisi seyyid soyuna saygısızlıktır.*” Benzer şekilde (E.Y.80) “*Televizyonlarda görüyorum değişlerimiz müzikleştiriliyor. Semah gösteri şekline gelmeye başlıyor, televizyon bize zarar veriyor, bunu görmek lazım*” sözleriyle kentleşme ile birlikte yaşananların Aleviliğe zararının olduğunu ve sosyal ağlarda görülen kısmın Alevi inancının küçük kesitlerinin olduğunu ve kısaltmalar sebebiyle yanlış bir yol izlendiğini vurgulamıştır.

(M.T.62)’ye göre “*Bir modernleşme*” vardır. Ona göre, “*Alevi toplumu özgürlüğüne ve rahatına çok düşkün, özgürdür ve sorgular. Modernleşmenin gereği olarak da fazla sıkı olmak uygun olmamaktadır ki eski sıkılığı kalmamıştır. Dedelerimizi eleştirmek doğru olmasa da teori üzerinde üzerinden dedeliği götürmeye çalışıyorlar. Bunu diyebilirim ki dedelerin %80’i bu şekilde hizmet veriyor. Görgü cemlerine¹² girenler birebir kendileri yaşayarak sorgu sualden geçmektedirler.*” (M.T.62) bu görüşleri ile köydeki sıkı kuralların Alevilerin özgürlüğüne daha düşkün olmalarının kentleşme etkisi ile birlikte katlanarak değişime uğradığını vurgulamıştır. Kentleşme sürecinde dedelik kurumu işlevini kısmen yitirmiş ve içerik kaybına uğramıştır. Alevilikte homojen bir yapı bulunmakla beraber kentleşme ile bu yapının korunması zorlaşmıştır. Köyde samimiyete dayanan birincil ilişkiler bulunurken kent yaşamında, ikincil ilişkilerin hâkim olduğu yüzeysel bir yapı ortaya çıkmıştır. (A.G.48)’in belirttiği gibi “*Alevilikte herkes bir birinden sorumlu olmalı kendisinden ailesinden komşusundan*

¹² “Görgü cemleri” Dede karşısında toplum önünde Aleviler arasında problemi olan kendini pak etmek vicdani olarak huzura erip sorgu sualden geçmek için genellikle kış aylarında her yıl yapılan cemlere denmektedir (Rençber, 2013: 198).

mahallesinden insanlıktan sorumlu olmalı. Sorumlu olmak zor; sorumlu olacağız. Şehirde bunu sürdürmek zordur. Asıl sorumlu olan dededir” (A.G.48)’in bu sözleri (M.T.62) sözlerini destekler niteliktedir.

Dede, köydeki homojen ortamda, görgü cemleri ile küslükleri ortadan kaldırarak ceme kabul ederek insanlar arasındaki sorunların çözülüp toplumsal refaha katkı sağlarken kentteki heterojen yapıdan dolayı küslüklerden haberdar olamaması, talibin talipten uzak kalması gibi sebeplerden dolayı denetim görevini etkin bir şekilde yerine getirmekte zorlanmaktadır. (M.A.74), *“Haklıyı bulamazsın sürekli o gelen toplumun içinde değilim. Yaptığım cemlerde de biliyorum kimse kimseyle konuşmuyor ama gelme diyemezsin, gelme desen hepsi gider. Ama düzenli her yıl görgü cemi yapılsa o adam suçunu eline alır(hatasının sorgulanacağını bilerek ceme katılır) yüzüm yerde, özüm darda der. Gelir özünü Hakk’a çeker. Özünü bilmeyen insan sözünü de bilmez. Sözünü bilmeyen insanın da ibadeti de doğru olmaz. Cemde insanları barıştıramıyoruz, birbirinden alacağı varsa bilemiyoruz.”* sözleriyle kentleşmenin ceme ve dedenin denetim görevine olan zararından bahsetmiştir.

Dede, yolun hakkını Alevi topluluğunun belirlediği kadar almaktadır. Hakkulah¹³ ödemesinde bir limit zorunluluğu yoktur (Er, 2014: 55). Dedenin de çocuğu, eşi, bakmakla yükümlü olduğu aile fertleri bulunmaktadır. Bağ, bahçesi, hayvanları vardır ve bunlarla ilgilenmesi gerekmektedir. Geçimini sağladığı, sorumluluk gerektiren ve bir insan gücünün bile önemli olduğu dönemlerde bu yola ikrar veren dedenin yaptıklarının, fedakârlığının karşılığı olarak görülmemesi gerekmektedir. Dedenin sofrası yerden kalkmaz, yoksul ve müşkül çekinmeden dede sofrasında doymalıdır. Alevi inancında bu “Haktan gelenin geri halka dönmesidir.” (M.T.62)’nin belirttiği gibi “Babam ‘En tatlı ekmek alın teridir. Ben soframa hakkullah koymam.’ derdi. Hakkullah hak lokması demek. Bütün hizmetler hak için yapılır, dede kendi tarlasına dahi bakamaz. Kışın evden çıkıp görgüye gidiyor. Talibini görgüye, sorguya gidince içlerinde aklıselim biri hakkulahları biriktire, görgülü, bilgili, adaletli kişi ola, hizmetler bittikten sonra o halkın ahvali sorula, yoksula, müşküle, dağıtıla geri kalan dedenin köyüne götürüle. Oradaki yoksula, düşküne verile, kalanın dörtte biri dedenin çocuklarının hakkullahıdır.”

¹³ “Hakkulah” Alevi Bektaşilerde dedelere, geçimlerini sağlamak için yapılan yardımdır <https://uludergah.wordpress.com> (09.03.2021).

Hakkulah, dedenin hakkının verilmesinin yanında hakkının korunması, aile fertlerine ayıracağı kaynağın eksilmemesi, sabit bir gelirin olmaması, dedelik görevi yola harcadığı masrafların karşılanması için toplumun kendi uygun gördüğü miktarı, kendi rızasıyla dedeye vermesidir. Ekonomik açıdan da homojenlik gösteren köyde dedeye verilen hakkulah arasında bariz farklılıklar olmamakla beraber, kentleşme ile hakkullah gösterişe dönüşme tehlikesi ile karşı karşıya kalmış durumdadır. (M.A.74)'ün belirttiği gibi, "Dedenin talibe ulaşma sorumluluğu bulunmaktadır. Dede talibine ulaşırken kendi işini bırakıyor ve gelir elde edemiyor. Bu zararın iyi niyetli bir şekilde karşılanması gerekmektedir. İyi niyet, yol hakkı 1 lira vererek bile gösterilebilir. Şehirde 1 lira ne işe yarar ki diye düşünmek yanlış, bu gönülden gelendir, gönle girmek önemlidir, en büyük servet budur." sözünün devamında (M.A.74) "Yol talipleri dedeler sadece dedelik yapıp üç beş kuruş almayacak, eski dedeler insanların her ihtiyacını gideriyordu; cenazeyi kaldırıyor, müşkül durumda olana yardım ediyor, çocukları okutuyor, kızgın kırgına yol gösteriyordu. Hakkulah demek Allah'ın hakkı. Buradan Amasya'ya gidiyorum, yol görev için gidiyorum. Ben çok varlıklı bir insan değilim. Dedelerin maaşı da yok biliyorsunuz, dede aldığı gibi geri vermeli; dedenin sofrası yerde olur, kapısı açık olur. Dede hakkullah için pazarlık yapamaz, eğer yaparsa tavaya konmuş yağ gibi uçar dedeliği gider." Hakkulah dedenin yol hakkıdır. Tüm toplumlarda inanç önderlerine armağanlar verilmektedir. Anadolu Aleviliğinde de bu durum gözlemlenmektedir. Dedeler toplumdan bağımsız kişiler değillerdir. Dedenin eski koşullar göz önüne alındığında bir yerden bir yere gitmesi, kendi işinin aksaması anlamına gelmektedir ve bu durum dedelerin taliplerine ulaşmasını zorlaştırmaktadır.

Dedenin kaybetmeye yüz tuttuğu otoritesini yeniden kazanımının zorluluğu aşikârdır. Yaşamın telaşı, inancın yaşayarak görülüyor olmaması, pratiğin kaybolması dedelik makamının otoritesinin zayıflamasında başrol iken; Aleviliğin tamamen bitiği, tükendiği anlamına da gelmemektedir. Yola ve erkâna gönül vermiş, ocak sahipleri başta olmak üzere geleneksel bağlar ile bağlı olmasa da talipler bu yolda yürümektedirler. Dedeler "Beşer şaşar" varlıklardır; yanlış davranışlar, tutumlar sergilemiş olabilmeleri mümkün olabilirken bazı dedelerin yaptığı yanlış tüm dedelik kurumuna atfedilmesi doğru olmayacaktır ki bu durum kentleşmenin istenmeyen bir sonucudur.

Kentleşme dedelik kurumunun işlevini birçok yönden yitirmesinde ve içerik kaybına uğramasında önemli bir etken olmuştur. Öncelikle geleneksel Alevilikte dedeye

atfedilen statü, anlamından uzaklaşmıştır, değerini yitirmiştir. Ekonomik nedenler sebebi ile şehre gelen dede, talipleriyle bağıni zorunlu olarak zayıflatmak durumunda kalmıştır. Şehre gelen dedenin eğitim seviyesinin düşük olması sebebiyle çalışamaması, buna karşılık eğitim seviyesi yüksek mekteplilerin iş bulması ile onlar dedenin sosyal statüsünden daha yüksek olabilmektedirler. Bu da dedenin otoritesinin sarsılmasına sebep olabilmekte, ocak soylu olması ve soyun Peygambere dayandığı inancı zayıflamakta, dededen keramet beklentisi de azalmaktadır (Tatar ve Tatar, 2014: 76). (H.E.39)'ye göre *“Köyde dedelik cemaatin toplum insanlar itikat gereği müşkülâtlarını anlatırdı. Dede dinledikten sonra küsleri barıştırdı. Kumar oynayanlar çevresindekileri perişan edenler dara alırdı, kötü alışkanlıklar için caydırıcı etkisi vardı. Sorgulardı, sorgudan sualden geçen toplum ahenk içinde faziletli toplum olurdu.”* Köyde musahiplik kurumunun varlığıyla toplumda sağlanan huzur, dedenin faziletleri arasında sayılmakta, dede keramet sahibi olarak görülmektedir.

Yüksek mevkilere gelen, talipleri okumuş, bilimin, teknolojinin nimetlerinden faydalanan, sorgulayan özgür bireylerdir. Dedenin şehirleşme ile birlikte yaşanan değişime ayak uydurması, şehirdeki yaşam mücadelesinin bir sonucu olmuştur. (M.A.74) *“74 yaşındayım, çocuklarımıza bir şey veremedik. Onlarda kendi çocuklarına veremedi. Hata bizler de bu kültürü layıkıyla yaşayamadık”* sözleriyle şehir yaşamının zorluklarının dedelerin Alevi kültürünü sonraki nesillere aktarmaları konusunda ortaya çıkan olumsuz sonucu vurgulamıştır.

Çoğu Alevi köylerinde cami, mescit bulunmaktadır. Dedelerin bulunmayışı özellikle cenaze defin işlemlerinde sorun yaratmaktadır. Dedeler ise maaşlı imamların önderliğinde defin işlemlerini yapmaktadır. Cami ve imam var olmakla beraber bazı yörelerde cemaatin sadece bayram namazına katıldığı bilinmektedir. Çorum- Alaca Küre Köyü'nde valilik onaylı, cemevi mimarisine uyumlu cami bunun önemli bir örneğidir (Er, 2014: 58). *“Bu durumun varlığı Alevi yozlaşmasına sebebiyet verir mi?”* sorusuna görüşleri alınan dedelerin, ocakzadelerin cevabı, zarar vereceği yönünde olmuştur.

Değişen şartlarda dedeliğin sahip oldukları fonksiyonların da değişikliğine sebebiyet vermiştir. Eski zamanlarda dedelerin çoğu Arapça biliyorlarken günümüzde bu donanımı sağlamak oldukça güç olabilmektedir. (E.Y.80), *“Beni Arapça öğrenmeye gönderdiler, biliyorum dede olmak eğitimden geçmek demek sorulan sorulara birinci ağız*

olarak yapacağı konuşmaları kitapların aslından okumakla olur doğrusu budur” demiştir. Bu durum dini bilgilerin direkt kaynağından öğrenilmesidir. Geleneklerin zayıflaması, dedenin kendini geliştirememesi, talibin yoldan uzaklaşması, değişen, dönüşen şartlar farklılaşmayı beraberinde getirmektedir. (H.Ş.66), “*Şu anda dedelik yürütenler de bilinçli değil, ‘Ben dedeyim.’ diye çıkıyorlar. Alevi toplumu sorgulayan toplumdur. Bazıları da biraz dedeliğin geliri peşinde oluyor bu durum da hoş bir şey değil. Dedelik için bilgili, donanımlı olmak, dedeliğe gönül vermek gerekir. Köyden kente göç başlayınca bu gelenek, görenek ve inançlar unutulmaya yüz tutmuş”* sözleriyle dedeliğin kendini geliştirmesi gerektiğine vurgu yaparken (M.T.62) ise “*En küçüğünden en büyüğüne kadar dinlemek gerek, küçük olup derdini anlatan da var. Ben eskiden bu kadar sabırlı değildim, şimdi yolu öğretiyoruz, hayat telaşımız yok dedelik makamının gerektirdiği sorumlulukları yapmaya çalışıyorum. Bir soru bini getirir. Bir soru sorarsın, merdiven dayarsın, ilk basamağını çıkmış olursun, sorgulamaktan araştırmaktan çekinmeyin dinde zorlama yoktur”* sözü ile dinde baskının olmayacağını vurgulamıştır.

Özellikle Z kuşağı, Aleviliğin aslını pratikte değil de sosyal ağlardan kulaktan dolma bir şekilde öğrenmektedir. Alevi kültürünün daha yoğun yaşandığı, nesilden nesile aktarımın görerek öğrenilmesi yoluyla yapıldığı köyde yaşamayan genç nüfus, gerçek anlamda tüm sorumluluklarını, görevlerini ve dedelik kurumunu gerektiği kadar öğrenememektedirler. (H.B.64)’ün belirttiği gibi, “*Gençlerimiz hangi cemevine hangi dedenin geldiğini takip ederek cemi, yolu, inancını öğrenebilir”* sözleriyle genç nüfusun şehirleşmeye bağlı olarak Alevi inancının gerekliliklerinden uzaklaşmakta olduklarına vurgu yapmıştır. (H.B.64)’ün görüşünden hareketle talipler ile dedenin uzaklaşmasının bedelini en ağır şekilde Z kuşağının ödeyecek olduklarını söylemek mümkündür. Talipler dedenin anlattıklarını sürerek giden yol, gerçek anlamda cemi görmek ile kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Ancak bu ilişkinin uzaklaşması ile genç kuşak Alevilik ile birçok konuyu bilmemektedir. Bu da “Yolun devamı kimler ile sağlanacaktır?” sorusunu beraberinde getirmektedir. (H.B.64), “*Alevi gençlerinin eğitim alacakları yer yok”* diyerek şartların oluşturulamadığını, tanınması gereken hakların tanınmaması sebebiyle Alevi gençlerine zararının olduğundan bahsetmiş ve genç neslin eğitim almadan yolun gerekliliklerini devam ettirmelerinin zorluğunu vurgulamıştır.

Kentleşme ile birlikte cemevi sayısı artmıştır. Bu artış Alevi kültürünün kurumsal var olması açısından olumlu gibi görünse de dedelerin düzenli bir gelirinin olmaması

sebebiyle bütün cemevlerinde sabit dede bulunmaması sorunu ortaya çıkmaktadır. (H.B.64), *“Cemevleri arttı, her yerde var artık. Ocak dedeliği daha yakından yürütölmekteydi. Ocak dedeliği daha otokontrollü sayılabilen onay makamı idi. Bu yola gönöl vermiş dede işi gücü geçim derdi olmayacak ki cemevine her gün gidebilsin. Bu şehir yaşamında zordur”* diyerek cemevi sayısının dedelik taliplik açısından bir arada olmayı daha mümkün kılsa da köydeki yapı ile farkına, heterojenleştiğine, dedeliğin kentleşmeyle zarar görüp değiştiğine gençlerin inançlarının eğitimini alamaması sorunlarının olduğuna değinmişlerdir. (A.G.48), *“Kişi bilmediği şeyin düşmanı olmaktadır. Mümin önce kendisi bilecek sonra başkalarına örnek olacak mümin inancı gereği yükümlölüklerini yapmadığı sürece boşluktadır. Allah’tan geldik ona döneceğiz. Çocuklara bırakılacak en önemli değer onlara sahip çıkarak olur. Kültür, değer, gelenek ve göreneklerimize, manevi inançlarımıza sahip çıkarak gençlere güzelliği bırakmak gerekir. Allah’ın varlığını, birliğini, Hz Muhammed’in peygamberliğini, 4 kitabı tanıyarak; iman ahlak, edepten uzaklaşmayarak Rabbe el açarak manevi güç alarak ilerleriz”* sözleriyle bireylerin kendini geliştirmesi gerektiğini, değerlerini bilen bireylerin geleneklerinden dinlerinden uzaklaşmayacağını belirtmiştir.

Araştırma kapsamında fikirlerine başvurulanan dedelerin ortak görüşüne göre köyden kente göç ile birlikte dedelik makamının geleneksel yapısını korumakta zorlandığı anlaşılmaktadır. Köyden kente göç ile birlikte cemevlerinin sayıca artmasından beklenen olumlu sonuçların beklentilerin tamamını karşılamamasına cemevleri daha kurumsal bir yapıya bürünürken cemevlerini yürütecek asıl kişi olan dedelerin düzenli bir gelirlerinin olmaması, dedelik makamının yürütölmesindeki zorlukların belirginleşmesine sebep olmuştur.

2.2. Göç ve Musahiplik

Musahiplik, Alevi inanç sistemine sahip iki ailenin bu hayatta ve ahirette kardeş olduğu anlamına gelmektedir. Arapça olan "Musahip" kelimesi; "arkadaşlar, sohbet, hoş sohbet" anlamındadır (Yazıcı, 2014: 740). (E.Y.80) Alevilik inancının temellerini anlatırken *“Aleviler olarak Allah’ın varlığına, Kur’an-ı Kerim’e inancımız tamdır. Cenab-ı Allah iyilik üzerinde durmuştur. Eğrilikten, huzursuzluktan, zinadan uzak durmayı emretmiş, kullarına bunları öğüt vermiş, sevgi, saygıdan bahsetmiştir. Alevi inancı bu değerler üzerinde şekillenmiştir”* sözlerini kullanmıştır. Musahiplik de bu

değerlerin birlik ve beraberlik içerisinde devamlılığının sağlanması adına önemli bir kurum olarak görülebilir. Hz. Muhammed, toplum içerisinde birlik ve beraberliği sağlarken Mekke ve Medine halkının aileleri ile birlikte birbirlerine kardeş olmaları konusunda teşvik etmiştir. İslam'ın geldiği dönemdeki toplumsal yapı düşünüldüğünde toplumsal dayanışmanın sağlanması, İslam'ın yayılması konusunda en önemli unsur olarak göze çarpmaktadır. Toplumsal birliğin sağlanmasından sonra imanın şartları daha kolay anlatılacak ve toplumsal kabulü sağlanabilecektir. Hz. Peygamber'in Birlik ve düzenin sağlanması için yol kardeşliği anlamına gelen musahiplik kurumun temellerini attığını, Hz. Ali'yi kendine musahip seçtiğini belirten (E.Y.80), Alevi toplumunu ayakta tutan en önemli kurumlardan olan musahipliğin günümüze kadar devam ettiğini belirtmiştir. Musahiplik geleneğinin Kur'an-ı Kerime dayandıran Sazak Dede'nin anlattıklarına göre musahiplik dini kurallara uymayı gerektirmektedir. Benzer şekilde (E.Y.80), *“Allah, beraber olmayı başka insanlara yardım etmeyi, iyilikten yana olmayı emretmektedir. Musahipliğin aslı bu emirdir ve Musahiplik iyilik, kendi seçtiğin kişi ile yol kardeşi olmaktır”* demiştir.

Eski Türk-Moğol inancında adına “anda” denilen, aralarında kan bağı olmayan insanları birbirine bağlayan bir dostluk antlaşması olan sözleşme, günümüze kadar gelmiştir. Eski devirlerde “ant” kelimesi, bir yabancıyla kardeşleşme ve dostlaşmanın teyit edilmesi anlamına gelmektedir (İnan, 1976: 285). Bir tür sözleşme olan antlaşma, cemaat önünde dede önderliğinde yaşamdan ölüme kadar olan sürede nişan (tanıma) döneminden geçip seçtiği kişiyi kardeşi olarak belirlediği törene denmektedir. Ant sonrasında aileleri ile birlikte iki kişi aynı yola girmiş olmaktadır ve Alevi geleneğinde ikrar verme yola girmek için gereklidir. Ant içme ile ikrar verip söz vermek benzer durumları ifade etmektedir. *“Musahip olmak demek yol boyunca musahip olduktan sonra yan yana olunacağının sözünü vermektir. Ant içmektir. Hak yolunda yemin etmektir”* sözleriyle ant içmenin öneminden bahseden (E.Y.80), musahiplik kavramının ant içmek, söz verip bu sözün arkasında durmak, aynı yola, farklı bir anlatımla Alevi inancının gerekliliklerini yerine getirme gibi bir anlama geldiğinden bahsetmiştir. Birlikte yola girmek, *“Kurban kesilecekse birlikte kesmek, oruç tutuluyorsa beraber açmak, bir birinin yaptığı doğru ve yanlışın sorumlu olmaktır.”* (İ.S.50)'nin bu sözlerinden musahipliğin ne kadar kapsamlı olduğu anlaşılmaktadır.

Mekke ve Medine arasında bulunan Gadri hum¹⁴'da, Hz. Muhammed, Hz. Ali ile olan kardeşliğini vurgularken “Ben kimin Mevlâsı isem Ali de onun Mevlâsıdır. Allah’ım, onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol!” (Fırlalı, 1996: 279). Gadri Hum’ dan sonra ayrılıklar yaşanmış olmasına karşın Hz. Muhammed’in bu sözleri (A.K.67)’ye göre, “*Birlik olmak kardeş olmak*” anlamına gelirken, musahipliğin önemini ortaya çıkartacak niteliktedir. Alevi inancında kişinin musahibi olma zorunluluğu, temeli kutsal olan yani yerine getirilmesi gereken kanundan biri olarak kabul edilmektedir. Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin efsanevi boyutlu yoludur. Musahipliğin kaidelerine vurgu yapan (M.A.74), ‘*Bu yol ulu bir yoldur. Gelme!*’ sözleriyle kurallarının inceliğine vurgu yapıp gelersen de dönme denildiğinden bahsetmiştir.

(İ.S.50)'ye göre, musahiplik sadece Alevilikte değil kültürümüzün farklı pek çok alanında da görülmektedir. Alevilikte musahip kavramı dinî ve sosyal kardeşliğin ya da akrabalığın adı olup Alevi-Bektaşî geleneğinin en temel kurumlarından birini ifade ederken, Osmanlı sarayında padişaha yarenlik eden veya eğlendiren kişilere, devlet işlerinde yardım eden danışmanlara da musahip denilmiştir (Bulut, 2013: 103).

Toplumsal açıdan bakıldığında (E.Y.80)’e göre “*musahiplik toplumu kenetlemek*” anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında musahiplik, toplumsal dayanışma biçimi, toplumun ayakta kalması için bireylerin dayanışma, anlaşma içinde olması gerektiğinin ifadesi olarak görülmektedir (Korkmaz, 1997: 132). Sosyal, ekonomik ve psikolojik paylaşım ilkelerine dayanan, iki aile arasında kardeşlik kurmayı ve "biz" bilincini etkin bir şekilde artırmayı amaç edinmektedir. Alevilik, milliyet, işbirliği ve birlik işlevlerinin yanı sıra cemaat üyeleri ve kutsal nesnelerle olan ilişkileri düzenleme işlevine de sahiptir (Yazıcı, 2014: 740). (H.Ş.66) Musahipliğin Alevi inancının en temel kurumu olduğunu belirterek “*Alevi geleneklerinin baskılara rağmen bu günlere kadar gelmesinin en önemli nedeni, biz olmaktan, yoldan vazgeçmemekten geldiği bilinen gerçektir*” sözleriyle, biz bilinci ile Alevi kültürünün yaşamış ve yaşatılmış olduğunu belirtmiştir.

Toplum yapısını düzenleyen yazılı olmayan, önemli bir bağlayıcı güç olan musahiplik, insanların toplum tarafından kabul edilmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu sistem, kapalı ve gizemli bir toplumsal hiyerarşinin önemli bir

¹⁴ Gadri Hum Olayı: Hz. Alinin Hz. Muhammed tarafından imam tayin edilme meselesidir. Gadri hum Mekke ile Medine arasında bir yerin ismidir. Maide suresinin inmesi ile peygamber efendimiz Hz. Aliyi vasi göstermesi olayı olarak kabul edilmektedir (Onat, 1997: 83).

göstergesidir. Sözlü gelenekte geliştirilen ve tanımlanan yaptırımlar nedeniyle her zaman gerekli olan kurumsallaşmış bir yapı sağlamaktadır (Azar, 2013: 74). (H.E.39) toplumun ayakta kalması her zaman yazılı kaidelerle değil de sosyalleşme süresinde kendi gelenek göreneklerine göre kural ve kaideler oluşturup yine toplumu bunun kontrol mekanizması olarak tayin etmesi ile sağlanabileceğini vurgulamıştır. Bu haliyle musahiplik, toplumsallaşmayı ve toplumdaki otokontrolü sağlamaya yarayan merci olması nedeniyle toplumun en önemli kurumundan biridir. Bu kurum geleneksel Alevi kültüründe toplumsal dayanışmayı artırmış, güçlü ve vazgeçilmez bir unsur olarak varlığını sürdürmektedir (Subaşı, 2010: 94).

Toplumsal bir arada tutulması, bireylerin birbirlerinin ortak ve ayrı yönlerinin farkında olmalarının ve bu farklılıkların kültürün zenginliğinden geldiğini bilmelerine bağlıdır. Hz. Muhammed'in kabilelerin birbirine kardeş tutma düşüncesi, hem aynılık demek hem de farklılıkların olması anlamına gelmektedir. Musahip maneviyatın maneviyata, maddiyatın maddiyata uyması durumudur. Bu nedenle akranlar arasındaki sosyal, ekonomik ve kültürel farklılıkları en aza indirerek daha güçlü ilişkiler kurulabilmektedir (Korkmaz, 1997: 135-136). (M.T.62) de toplumsal farklılıklara değinerek, bu farklılıkların kültürün eski ve köklü olduğuna işaret etmiştir. *“Bu farklılıklar yol bir sürek bin bir anlayışı ile devam ettirilmektedir. Farklılık zenginlik demektir”* deyip farklılıkları örnekendirerek konuşmasına devam eden (M.T.62), *“Kimi pençe vurur, kimi tarık¹⁵ çalar; boyundan, belden, diz kapağından vurulan yerler vardır. Sofular hepsini kabul ettikten sonra yan yana, yüzleri sağlı-sollu yatarlar, üzerleri örtülür, hutbe duası verilir. Tarık içeriye girdiği zaman pir de dâhil olmak üzere herkes ayağa kalkar, karşılar, niyazla beraber postta bekler. Boyundan, belden, dizden farklılıklar vardır, ocaktan ocağa fakat hepsi haktır. Ya Allah ya Muhammed ya Ali diyerek vurulur. Musahip yoluna girmiş olurlar”* demiştir. Musahiplik gönül yıkmamaktan geçmektedir. (M.A.74) de konuşmalarında benzer bir ifadeye değinmiştir. Musahip olmanın güzelliği; kalp kırmayacağına, eline, diline, beline sahip olacağına, hırsızlık yapmayacağına, doğru söyleyip, yalancı şahitlik yapmayacağını telkin etmektedir.

¹⁵ Tarık: Musahiplik yoluna girecek kişilerin sırtına değdirilen özel olarak saklanıp dede soyundan olanlarda bulunabilen kutsal sayılan nesnenin (ağaç dalı) adıdır (Özgül, 2001: 33).

Görüldüğü gibi musahiplik makamı farlılıkları kendi içinde barındırsa da (M.A.74) ve (M.T.62) de değindiği gibi temelinde gönül yıkmamak vardır. Öznelden başlayıp genele giden bir anlayış hâkim olmaktadır.

Musahiplik, toplumun biz bilincini ortaya çıkartan araçlardan biridir, doğrunun yanlış yapana mani olması durumu ön görülmektedir. Toplumun güzelliğe teşvik etmek gayesi taşımaktadır. (M.A.74), “*Sen kapının önünü yıkasan, komşunda senden görüp yıkar, böyle böyle sokağın başına kadar pırıl pırıl olur. Musahiplikte bunun gibi kimseye zarar vermeden yaşayınca, yaşam şeklin daha kaliteli olur. Musahip olmanın diğer yönü insanlarla ilişkin sağlıklı olur, güvenilir insan olursan güzel olur, hele de bilgili olursa daha kaliteli insan olunmaktadır*” diyerek kendini geliştirmiş, doğruya ve güzele yönelen insanlar, güzel toplumun doğmasına vesile olacağından bahsetmiştir. Bireyler, önce kendini sonra musahibini iyiye yönlendirmektedir. Aleviliğin en önemli simgelerinden Hacı Bektaş-ı Veli görüşünü musahipliğin temeline koyma; yalandan, hileden, ahlaksızlıktan uzak kendini geliştiren bireyler yetiştirme gayesi görülmektedir.

Alevi inancında yol kardeşliği manasına gelen musahip ömür boyu birbirlerine destek olurlar, gizlerini, dertlerini tasalarını bölüşürler, yol arkadaşı olanlar musahiplik kavline girerler. Alevi inancı gencin cem törenlerine girmesi için musahip olunmasını zorunlu kılmaktadır (Azar, 2013: 80). Alevilik, sözlü gelenek ile devamlılığını sürdürmüştür. Gerek dönemin koşulları gerek siyasi yaklaşımlar olsun yazılı eserlere ulaşma açısından sorunlar yaratabilmektedir. (M.A.74) musahipliğe kabul edilirken yolun inceliğinden, alınan sorumluluğun devamlılığından, yaşamın sonuna kadar devam edeceğinden bahsederek:

“Musahip olana bunlar söylenir;

Gelme, gelme, gelirsen geri dönme,

Demirden leblebi gençler dönerler geri gelirler.

Ateşten gömlek gençler geri dönerler.

Yol ırak gidemezsiniz der gençler.

Gelme gelme, gelenin malı, dönenin canı gider” sözleri ile musahip olana tavsiyelerde bulunarak birlikte yürünen yolun zorluğundan bahsetmiştir.

Musahiplikte namus, mal ve mülk hariç hemen her şey ortak sayılmaktadır. Mal mülkün ayrı sayılıp musahibin ihtiyacı halinde paylaşımına açması durumu bulunmaktadır. Çocuklarının evlenememesi bir insect tabooyu (cinsiyet yasağını) ortaya koymaktadır (Türkdoğan, 1995: 80). Musahiplik sözleşmesi sanal akrabalık oluşturduğundan aileler arasında evlilik olmamakta, bu çerçevede refakatçilerin çocukları evlenememektedirler (Bozkurt, 1990: 175). (H.Ş.66), “*Toplumumuzda amca, teyze, dayı çocuklarının birbiri ile evlendikleri görülmekte fakat musahip çocuklarının evlenmesi kati suretle yasaktır*” sözleriyle musahiplik ilişkisini, akrabalık ilişkisinin benzerliğini vurgulamıştır. Ona göre “*Gelenek ve göreneklerimize göre kardeşlerin çocukları evlenebilirken musahiplikte kesin bir kural olarak karşımıza çıkmaktadır.*” (M.T.62) de musahiplik için “*Aleviliğin en önemli kurumlarından biridir. Yeter ki gönüller birleşsin; musahibe namus hariç her şeyin helaldir*” diyerek musahiplikte namus hariç her şeyin ortak olduğunu vurgulamıştır. Musahipliği tam anlamıyla yaşayabilmek, bencil olmayan karaktere sahip olmayı, kendinden önce musahibini düşünebilmek önemlidir. Musahiplik sosyal dayanışma sistemidir ve dışarıdan akrabalarından gelen kurallar da birbiriyle alakası olmayan gruplar arasındaki uyuşmazlık, anlaşmazlığı azaltarak birbirine bağlamaya çalışmaktadır. (Subaşı, 2010: 95). Kentleşme ile köyde aynı inanç ibadet ortak dini lidere göre yaşayan birey kentleşme ile farklı dini yaşayışların, farklı bir anlatımla sünnileşmenin farkına varılmaya başlanmıştır. (A.G.48) “*Şehirde sünni kesim kurumsallaşmıştır. Camiler, okullar binalara sahiptir*” diyerek bu farklılığın Aleviler için köyden kente gelmenin asıl eksikliği olduğunu vurgulamıştır.

Köy yaşantısında daha samimi duygusal bağlar bulunurken, birey kendi düşünmekten geçip musahibini onurlandırmaktadır. (A.G.48)'e göre “*Düzgün yaşamak, musahibini onurlandırmak; faydalı, adaletli olmak*” anlamına gelmektedir. Kişinin musahibi olduğu kişinin nasıl ki kötü yaşantısından sorumlu tutuluyorsa iyi hali de toplum içinde musahibini yüceltmektedir.

Musahip maneviyatın maneviyata, maddiyatın maddiyata uyması durumudur. Bu nedenle akranlar arasındaki sosyal, ekonomik ve kültürel farklılıkları en aza indirerek daha güçlü ilişkiler kurulabilmektedir. Musahip olacaklar aynı medeni duruma mensup kişiler olmalıdırlar. Nasıl evliler evli çiftlerle arkadaşlık kurabilirlerse, bekârlar da kendi aralarında arkadaşlık kurabilmektedirler (Korkmaz, 1997: 135-136). (M.T.62) musahiplik makamında medeni durum hakkında; “*Bekar olması şu sıkıntıyı doğurabilir;*

evlenecekleri eşler kabul etmezse düşer. Evli olanlar eşleri ile 4 kişi bir araya gelirler. Önce kendileri görüşürler. Rızalığın olması ile onay verilirse ikrar verilir. Musahiplik nişanı yapılır bu bir yıl sürer. 1 sene içinde kendi kanaatlerini kararlarını verirler bu yolun kurallarını götürürler mi götürmezler mi menfi ya da müspet karar verilir. Sene geldiğinde cemde cayabilirler. O zamana kadar zaman tanınır. Orada bu yoldan birbirlerinden eminlerse ikrar vermişlerdir. O ikrarlarına sadık kalacaklar her yıl kurbanlarını kesecekler. Sorgu sualden geçecekler” ifadelerini kullanmıştır. Bu musahiplik kurumu her yıl kendini yenilenmektedir. Alevilikte yaygın olarak uygulanan en temel makamlarından olan bu âdete göre, evlilik ya da soyağacı ile musahip olan eşler ile sanal bir akrabalık da kurulmuş olmaktadır (Kaplan, 2004: 381). Akrabalık her koşulda yan yana olmayı gerektirir vazgeçememeyi temsil etmektedir. Musahiplik ile sanal akrabalık bağının kurulması da buradan gelmektedir. Bu musahiplik bağı mikro bağdan makro bağa evrilmektedir. Evlilik toplumun en temel kurumudur. (M.A.74) “Musahiplik birlik beraberliğe dayandığından toplumun asıl kurumlarından olan evlilik makamı bireylerin yaşantısının sonraki dönemini kapsamaktadır evlilik makamı toplumu ayakta tutan toplumun en önemli kurumudur” diyerek kentleşme ile birlikte musahipliğin gereğinden uzaklaşması, evlilik müessesesindeki anlayışın da değişmesine sebep olduğundan bahsetmiştir. Köydeki bireylerin birbirinde haberdar olma durumu kentte olmamaktadır. Kentte ayrı binalar ve özellikle apartman kültürü nedeniyle musahipler birbirinden uzaklaşmışlar, ekonomik koşulları ve yaşam tarzları değişmiştir. Elbette bu değişen şartlar bireyleri de etkilemiştir. Musahiplik mikro düzeyde dört kişinin daha kapsamlı olarak aile fertlerinin etkilenmesi anlamına gelmektedir. Kent hayatı ile pek çok kurum değişmiş ve dönüşmüştür nitekim musahiplikte bu değişen şartlar karşısında aynı kalamamıştır. (M.T.62), “Köyde herkes birbirinin ne yaptığını bilir. İkrarlı olanlar ikrar verirken pirin, mürşidin huzurunda söz verilir toplumu aile gibi birbirine bağlamak gibi düşünülebilir. Önce iki evli çift sonra aileler sonra mahalle o mezra köy ilçe birbirine bağlanmaktadır” diyerek bu bağı kurmak yaşatmak kolay olmadığına değinmiştir. Aileyi mahalleyi köyü birbirine bağlayan kurum kaideleriyle ilgili (M.T.62) ”Kırdığın varsa düzelt, düşürdüğün varsa kaldır denir. Bütün bu sorular sorularaktan onlar paklanır. Alacaklı-verecekli rızâlık alındıktan sonra taliplerin ikrarı başlar. Burada kusursuzluktan bahsedilmez beşer şaşar insanoğlunu yanlışlardan uzak tutulmaya

çalışan yapı söz konusudur” diyerek Dede musahiplik makamının kural ve kaidelerini anlatmaya devam etmektedir.

Kentleşmeyle gelen kent yaşantısı fertlerin bireyselleşmesine yalnızlaşıp bencilleşmesine neden olmaktadır. Musahiplik geleneğinin özünde ise fedakârlık gözlemlenmektedir. (H.E.39) musahipliğe yola kabul ederken şartların olduğunu belirtip, *“Pirin dizinin dibinde edep erkânda pir Tanrı hakkı hak mıdır? Peygamberlik, velayet, ana, baba hakkı hak mıdır? Musahiplik, 4 kapı. 40 makam hak mıdır? Kuran hak mıdır? 4 kitap hak mıdır? Komşu hakkı, yoksulun, düşkünün hakkı, bütün canlıların yaratılanların hakkı hak mıdır? Bütün bunları teker teker sorar. “Haktır” dediği zaman ‘Eyvallah belîğ’ der. Aldım kabul ettim anlamına gelir. Bunların yerine getireceğini belirtmeye “belîğ etmek” denir. Kırmayacağına, dökmeyeceğine, musahip mümkün olduğu kadar pirinin dizinin dibine geleceğine, musahibi açken kendisinin tok yatmayacağına, ne olursa olsun her koşulda beraber olunacağına söz verilir”* musahiplik makamının nasıl oluştuğu ve işleyişi hakkında bilgi vermiştir. Yârin yanağından gayrısı demek tüm malı mülkü hem de manevi tüm değerleri ortak saymaktır. Bu gelenekte kentleşmeyle birlikte farklılaşan yaşam koşulları hasebiyle geleneğin uygulamalarında azalmalar görülmektedir. İç içe, samimi toplumda başkasının derdinden kederinden yoksulluğundan ya da mutluluk varlığından haberdar olma daha mümkün olabilmektedir. Kentleşmenin getirdiği apartman kültürü beraberinde bireylerin birbirlerinden uzaklaşmasına bencillik ve bireysellik anlayışıyla toplumun tüketim çağına geçilmesine, her şeyin geçici görülmesine ve çabuk tüketilir hale gelmesine sebep olmuştur.

Musahiplik makamı, ehl-i hâl; kötü zor zaman makamıdır ve bu makamda musahipler hem marifet her türlü musahibinin durumundan anlayan hem de hakikat kardeşi olmaktadır. Musahiplerin arasında mal ve kazanç maddi değerler açısından gizleme ayırım bulunmamakta, senlik-benlik kavgası olmamaktadır (Yaman, 1994: 105-106). (M.A.74), musahibin birlik olması hususunda, *“Küsen iki musahip sorguya çekildiğinde -öküze ihtiyacım vardı. Kardeşim ahırdan alabilirsin demedi diye şikâyetini söyleyince diğer kardeş biz musahibiz sormadan almalıydı; benim malım değil demiş ve haklı görülmüştür”* örneği ile senlik-benlik kavgasının musahiplikte yerinin olmadığını vurgulamıştır. Ona göre, *“Malı olan kardeşe iyi davranıp fakir olan kardeşi hor görenler Muhammed-Ali dergâhından mahrumdurlar ve lanetlenmişlerdir. Zengin olan kardeşin fakir olana malından vermesi hem Allah elçisinin hem de evliyanın sünnetidir. Toplumun*

kalkınması açısından uygun olan budur. Lakin burada da fakir olan musahibin ezilmesi” durumunu ifade etmektedir. Köyde kalan musahibin gelir durumu daha dar kalırken, kente yerleşen diğer musahip sigorta, düzenli maaş gibi imkânlarla gelirinin artması sebebiyle musahipler arasında farklılıklar ortaya çıkmıştır. Kent yaşantısında maddiyatın yarıştırılması maddiyatın önem kazanması konusu daha da fazla olmuştur. Musahiplik kurumunun kesin yazılı kuralları bulunmamakla birlikte, etkili yaptırımları bulunmaktadır. Toplumdaki sosyal yapıyı düzenlemekte ve insanların toplum tarafından kabul görmesinde çok önemli rol oynamaktadır. Bu sistem, kapalı ve gizemli toplumsal hiyerarşik yapının önemli bir göstergesidir. Sözlü gelenekte geliştirilen ve tanımlanan yaptırım hakları nedeniyle her zaman zorunlu olan kurumsallaşmış bir yapı sunmaktadır ve bu inancın odak noktası musahipliktir (Azar, 2013: 79). (S.S.49), *“Musahip yanlış yola girerse sorumlusu diğer musahiptir. Yılda bir kez görgüye gelirler. Su bedeni nasıl paklar ise öyle ruhu arındırma ibadeti yapılır, onun kuralları vardır”* sözleriyle musahipliğin toplumsal düzeni sağlama rolünün önemini vurgulamıştır. Benzer şekilde (H.Ş.66) da, *“Kendi içimizdeki mahkemedir. Bu mahkemeye rağmen şaşarsa terazi bu kişinin böyle bir müşkülâtı, böyle bir zararı vardır dendiğinde toplumun verdiği cezalar vardır. İneğe zarar verir, su harığı tarladan geçer vs. Yapılan kusuru düzeltmeye hüküm sürülür. O insanda o yolda ise Allah eyvallah der. Onun bir cezası olur, hüküm kesilir ve cemaat cezayı belirler”* sözleriyle musahipliğin toplumsal düzen üzerindeki rolünü vurgulamıştır.

Musahiplik kurumu beyni topluluk olan bir öğretiyi kuran ve güçlendiren bir harç işlevi görmektedir. Kent hayatında mesafelerin uzak olması musahipliğin önemini ve işlevlerini zayıflatan en önemli unsurlardan biri olmuştur (Tuğsuz, 2021: 15). (İ.S.50), *“Musahibinin halinden bilmeli evinde aş pişiyor mu darda mı diye haberdar olmalıdır ama bu harç şehirde yoktur.”* sözleriyle kent yaşamı ile birlikte musahipliğin zayıfladığını vurgulamıştır. Harç binanın ayakta kalması için önemli olan ana malzemedir. Musahipliğin harca benzetilmesi Alevi toplumunun ayakta kalmasında katkılarının fazlalığından sebep benzetilebilir. Bu harç toplumun gelenek görenek inanış biçimlerine göre değişmektedir. Binaının malzemesi değiştikçe kullanılan harçlarında değişimi gerekir. Toplumdaki değişimler musahipliğinde değişimine etki etmiştir.

Kent yaşamında farklı mezheplerden insanları bir araya gelmesi, evliliklerin olması musahipliğin devamlılığında bir engel olmakta, bu da Alevi ailelerinin genç

kuşağının musahipsiz kalmasına neden olmaktadır (Tuğsuz, 2021: 15). Musahipliğin kentleşmeyle değiştiği ile ilgili görüş bildiren (İ.S.50), *“Benim musahibim var lakin işi sebebiyle farklı ilde yardım istese tabi ki koşacağım. Eskiden musahiplik aynı yerleşim yerinde aynı koşullarda yürütülüyordu”* diyerek kentleşme ile bu durumun farklılık gösterdiğini belirtmiştir. Musahiplik iki aile arasında kan bağının dışında yol kardeşliği demektir. Yol kardeşliği mal mülk gözetmeksizin darda olma hallerinde dahi yan yana olmayı gerektirir. Musahibi kardeşi olan (M.A.74), *“Benim kardeşim musahibim aynı zamanda, bu şehir hayatında biz bile ayrı gayrız. Ben böyle iken başkalarını eleştiremem”* sözleriyle, kent hayatında yaşanan mecburi ayrı gayrılığı dile getirirken, benzer şekilde (İ.S.50) de *“Benim musahibim benden iller iller ötede ne yapar ne eder bilmem yılda iki defa bayramlarda telefon ile görüşüyoruz. İyi misin deyince herkes iyiyim diyor. Musahiplik gözden sezmek halden demeden bilmeyi gerektirir. Göçtü gittiler; yaşam koşulları işleri nedeniyle şehirde ben onu bilmem o beni burada bilmez. Kötü zamanlarımız olmadı mı? Oldu. Haberdar bile değildi. Köydeki musahiplik ile aynı olamaz. Köydeki musahiplik tüm kuralları ile uygulanırdı. Şimdi hepimiz ben de dâhil olmak üzere geçim derdine düşmüşüz; okuyan çocuklarım var onları düşünmek zorundayım”* sözleriyle değişen şartların sadece taliplerin musahiplik yaşantılarının değişimini değil dedelerin de musahiplik yaşantısının değiştirdiğinden bahsetmiştir.

Köyde ekonomik faaliyetler bakımından da fark bulunmamakla birlikte aynı iklimde tüm işlere aynı anda başlayıp aynı anda bitiriliyordu. Köydeki gelirin yetersiz oluşu bireyleri kente itmiştir. Mesai saatlerin farklılığı bir arada olma durumunu engellemekle kalmayıp kara bulut görevindedir. Musahipliği sürdürenler ise genellikle köydeki yaşamlarının devamı olarak yeni ilişkiler kurarlar ya da eski ilişkilerini devam ettirmektedirler. Alevi olmayan kişilerle yakın arkadaşlıklar ve evlilikler musahiplik sisteminin gereklerini karşılamamaktadır. Grup bağlantısının esnekliği ve bireyselleşme, musahip ailenin sorumluluklarını halkın kültür değerlerini düzeyine indirebilmektedir.

Modern yaşamın içerisinde Aleviler, bir yoldaşın başka bir yoldaşa karşı işlediği suçları çağdaş hukuk normlarının ihlaline bağladı. Aynı zamanda sosyal medyanın arkadaşlık ve arkadaşlık ilişkilerinin yerini teknolojik gelişme ile alması geleneksel bağları zayıflatmıştır. Geleneksel bağların zayıflaması toplumdaki tüm kurumları etkilemektedir. (İ.S.50), *“Evliliklerde değişti dengi dengine olmayan geleneklerden bağımsız kaidelerle şimdiki nesil pek ilgilenmiyor. Musahiplik ise nişanlı olmak ile*

başlar. Ailenin bile nişanlı olması demektir. Bir yıl nişanlı kalıp öncelikle iki çiftin sonrada ailedeki tüm bireylerin onayının alınması ile olur” sözleriyle yaşanması gereken süreci dile getirmiştir. Kent yaşamında ise bu sürecin yaşanmasının oldukça zordur. Bireyler toplumu etkileyip dönüştürme kabiliyetini bünyesinde taşıyabilmekle beraber insanlar toplumsal yapıdan etkilenmektedir. Nasıl ki konjonktürel şartlar değişiyor ise bireyler de bu zamansal ve mekânsal değişimden nasibini almaktadır. Toplumun değişip dönüştüğü durumda toplumsal bir ürün olan musahipliğin değişmemesini beklemek yanlış olacaktır. Bireyler köyde çiftçilik, hayvancılık gibi işlerle uğraşırken geçimin zorluğu, makineleşme ve sanayinin etkisiyle kent yaşamı tercih etmek durumunda kalmışlardır. Bu durumdan dedelerde etkilenmiştir. Bireylerin köyden göçmesinde eğitim, iş, sağlık yaşam standardı gibi pek çok neden gözlemlenebilmektedir. Ertelenmesi mümkün olmayan gereksinimlerin karşılanması gerekliliği, kültürün de değişiminde sebep olmuştur.

Alevi bireylerin kentte değişmesi, kent yaşantısına uyum sağlaması pek çok değişikliği de beraberinde getirmiştir. Musahiplik, iki talibin¹⁶ eşleriyle birlikte yolun esaslarına uyacaklarına dair ikrarlı ve musahipli olan topluluğun huzurunda söz vererek o topluluğun üyesi olma işlemidir (Bal, 2004: 67). Kentleşme ile beraber dede talip uzaklaşmasından önce musahiplerin uzaklaşması sorunu başlamıştır. (M.A.74) “*Yolda olmayan insanın görgüsü olmaz. Senin musahibin yok; ‘Ben görgüye geldim’ diyemezsin meydana çıkamazsın. Şehirlerde kim kimin musahibi bilinmemektedir*” sözleriyle bu uzaklaşma sorununa değinmiştir. (M.T.62) “*Musahip olunan kişi öz kardeşten daha ileri olduğu, maddi manevi yanında durmak sorumluluğunun musahibine düştüğünü, musahibinin alacak vereceklisini, darda olduğunu bilip yardım etmesi gerek eğer bunu yapmazsa, kendisi darda duracaktır*” demiştir. (A.G.48) ise “*Eğer ilgilenmezse musahibin üzerinde hak vardır. O kadar önemlidir. Oraya gelen canlar pürü pak olarak evi, ailesi, komşusu ile barışık olacak, musahibini tanıyacak her iki çift evli olacak, mürşidi, piri, rehberi olacak, onlardan icazet alacak ve her sene yenileyip kurban kesecek, bunun muhasebesini yapacak. Musahip tutmak ağır bir görevdir. Kuralları*

¹⁶ Talip: Alevî inancında bireyler dede huzurunda ikrar vererek Alevi olduğunu bildirmektedir. Dede kişinin ikrarını yola girmesini cemaat önünde kabul etmektedir. Dedenin eğitici rolü bulunmaktadır. Talip demek dedenin öğretilerini edinmek öğrenmeyi talep eden yolun gerekliliklerini yapmak isteyen anlamına gelebilmektedir.<https://muhammed.org/alevilikte-temel-inanc-unsurlari-ve-pratikler-doc-dr-ibrahim-a.html?page=2> (10.02.2022).

kaideleri olan kurumsal yapıdır. Geçmişten günümüze bu şekilde gelmiş ve devam etmektedir” sözleri ile bu konuda bilgi vermiştir. Kentte bu durumların zayıflamasından kentteki taliplerin birbirinden uzaklaşmasına sebep olabilmektedir. Dedeler, talibini musahiplik başta olmak üzere çeşitli kurumlarla kontrol etmektedir. Musahiplik en önemli sosyal kontrol mekanizması sayılabilir. Birlik, beraberlik toplumun var olup sürekliliğinin sağlanması için gereklidir. Dedelerin görüşlerinden istinaden kentleşmenin sonuçları birlik beraberlik musahibin birbirinden haberdar olma durumlarına zarar verdiğini söylemek mümkündür.

Sosyal medyada grup kimliği üzerinden kurulan bağ, geleneksel sistemde sosyal ağlardan kurulmamaktadır. Alevi gençlerinin sosyal medya üzerinden bir araya gelme durumu Alevi kimliğinin inşası ve taşıyıcısı olmuş böylece Alevi'nin toplumsal örgütlenmesinin, geleneklerini yaşatma çabasının önü açılmıştır. Kentteki Aleviler çoğu din ve kültür alanında, esas olarak dede, cemevi ve Alevi kimliklerine bağlılık yoluyla sürdürülmüştür. Ancak Alevi'nin öğretisini alan beyin, inanç ve kültür alanındaki değişimlere bağlı olarak Alevi'nin toplumsal örgütlenmesindeki değişiklikleri yapan toplumdur. Alevi öğretiminde dedelik önemli görülmektedir. Modern kent yaşamının gelişmesiyle birlikte dini inançların işlevleri azalmış olsa da, hala dini bilginin en önemli taşıyıcılarıdır. (A.K.67), *“Köyde herkes birbirinin ne yaptığını bilirken, şehirde gelenekler yaşanmaktan ziyade anlatılmaktadır.”* sözleriyle dini ve kültürel bilginin yeni nesillere aktarılmasına karşın, geleneklerin yaşanmasında aksaklıkların olduğunu belirtmiştir. Geleneklerin kentte de devam ettirilmeye çalışıldığını vurgulayan (H.E.39), *“İkrarlı olanlar ikrar verirken pirin, mürşidin huzurunda söz verilir. “ Perşembe hak mı? Diye sorulur. Televizyondaki gibi değil, haremlik selamlık olanlar gibi değil, ikrarlı, musahiplik, nasipli ve reşit olmayanlar çocuklar katılabilir. Orijinal cemler her perşembe olandır, müşkül durum varsa ceme başlamadan önce sorulur. Eşikten o yana, eşikten buyana döktüğünü doldurmaya, ağlattığını güldürmeye, küstüğünü barıştırmaya, yıktığını kaldırmaya, Allah eyvallah mı denilir. İçinizde küskün varsa dile gelsin, hakkını ya helal eylesin denir. İçlerinde razı olmayan varsa dar postu serilir. Küskün olanlar meydana gelir, rehber onlar adına tercümanlık yapar. Yüzümüz yerde, özümüz darda, elimiz yerde hak Muhammed, Ali bunlar Hacı Bektaş-ı Veli aşkına, erenler meydanındayız. Bizden ağrıyıp incinen varsa dine gelsin, dile gelsin, ne haktan kaçır ne hakkımızdan vazgeçeriz. Yol ve yoldayız Teslim Rıza'yız, Allah, eyvallah diyerek özlerini*

meydana koyarlar” sözleriyle sadece kısır ceminin yapıldığını, buna karşılık cem geleneğinin aslında daha detaylı olduğunu, musahipli olamayanlarında ceme girebildiklerini, kentleşme ile televizyonda yapılan cemlerin gerçeği tam anlamıyla yansıtmadığını belirtmektedir.

Bireyin kendi vicdanını mahkemesi başta olmak üzere haksız görüleninde toplum tarafından dışlamasına kadar giden toplumsal yaptırımları olan bir kurumdur. Bu cezalar yaşam boyu böyle gitmesi bireyin toplumdan dışlanması her zaman sürmemekte hatalı olanın suçunu kabul edip bu yoldan dönmesi için rızalık alması beklenmektedir. (H.E.39), *“O hatayı düzeltsin, rızâlaşsınlar, hem suçluyu hem de haklıyı incitmeden dar postunda, cezası neyse mesele bitip rızâlaşırlar. Kurban tığlanır ya da başka bir şey yılda bir yapılan görgü cemlerinde ya da 48 perşembe cemlerinde olay tatlıya bağlanır. Otokontrol sistemi, kişinin iki gözün görmediği durumda bile kendi kendisi, vicdani ile barışık olması, kontrol etmesi, kişinin bir hata bir kusur yapmaması gerekir”* sözleriyle kentte görülmemesine rağmen aslında olan musahipliğin otokontrol sağlama rolünü vurgularken, kent yaşamının getirdiği zorluklarla birlikte cemlerin yapılamaması, musahipliğin otokontrol mekanizmasının işlememesine sebep olabilmektedir. Kent yaşamından pir mürşid talip hiyerarşisinin kurulamasının etkisi ile dedenin onay makamı olması ve musahibin musahibini kontrol edememesi kent çalışma hayatının 48 perşembe cemlerine imkân vermemesi durumlarını doğurmuştur. Cemler perşembe günü yapılmaktadır. Şehir yaşamında izinlerin hafta sonu olması bu geleneğin gençler ve orta yaş grubunda çalışan neslin uzaklaşmasına neden olmuştur. Kişilerin birbirinin dengini bulamaması, kentte musahibini bulmasını zorlaştırmaktadır.

Alevi geleneğinde bir arada olacakların belli şart ve standartları sağlamaları gerekmektedir. Bu herkesin kendi yaş ve seviyesine uygun bir musahibi olduğu anlamını ifade edilebilmektedir (Bozkurt, 2018: 71). Araştırmada görüşülen dede musahip olma kriteri hakkında, *“Dedenin dede ile talip olası gerekir”* (M.T.62). Şehir yaşıntısında kapalı toplum özelliği gösteren Aleviliğin dengini bulması zorlaşmıştır. Alevi birey kendinden olmayanı tanımaya sosyal ilişkiler kurmaya başlamıştır. Şehirleşmenin sonucu olarak değerlendirilebilir. Toplumsal etkileşimler bireyin kimliğinde değişimlere yol açmıştır.

Alevilikte musahip eksikliği yalnızlık anlamına gelmektedir ve bu, kişilerin çeşitli alanlarda daha fazla zorlukla karşılaşması ve hata yapmasını muhtemel kılmaktadır. Bu insanların dünyalarını ve gelecekteki hayatlarını kaybetme olasılıkları daha yüksek olarak kabul edilmektedir. Bir tarafın suç işlemesi ve diğerinin aynı cezayı alması, bu özel ilişkideki sorumluluğun hafife alınamayacağını göstermektedir (Tuğsuz, 2021: 15). (M.A.74) yapılan hata sonucunda alınan ceza hakkında, *“En büyük ceza düşkün ilan edilmektir. Kimse selam vermez iyi anına kötü anına şahitlik edip paylaşmazlar hatta cenazesine bile gidilmez”* diyerek cezanın ne kadar ağır olduğunu vurgulamıştır. Düşkünler için ayrı cem yapılmamaktadır. Her ocağın düşkünlüğü kaldırma yetkisi olmamakla beraber toplumun birbirinden haberdar olmaması gibi nedenler de gelenekteki değişim ve dönüşümüne neden olmuştur.

Dedelerin görüşlerinden hareketle musahiplik yol kardeşliğidir ve söz verme ikrar verme ile başlayıp sürekli yolda olmakla devam eden Aleviliğin en önemli müessesidir. Toplumun birbirine bağlayan musahiplik musahip olan bireylerin birbirine zimmetlenmesini ifade etmektedir. Musahiplerin maddi manevi açıdan birbirlerinin yanında olması toplumsal dayanışma bakımından düşünüldüğünde musahiplik o toplumu sıkı sıkıya bağlayan bağlardan biri olduğu görülmektedir. Birbirine kenetlenmiş olan toplum özellikle herkesin birbirini tanıdığı birincil ilişkileri yaşandığı samimi bağların olduğu köylerde yaşanırken kentleşme ile birlikte musahiplerin birinden uzaklaşması sonucunda kenetlenme yerini ikincil ilişkilere bırakmıştır.

Dedelerin belirttikleri gibi toplumsal değişim ve dönüşümün göç kentleşme hasebiyle taliplerin birbirinden uzaklaşması, bireyselleşmesiyle kapalı toplum özelliğinden çıkıp açık topluma evrilme sürecini desteklemiştir. Musahiplik, Alevi geleneğinde yakın ilişkileri ifade ederken, araştırmada görüşülen dedelerin belirttiklerinden çıkartılan sonuç, musahipliğin günümüz Alevi toplumunda zayıflamaya başladığı yönündedir. Köyden kente göç ile birlikte, toplumsal yoğunluk olarak daha geniş yerleşim yerlerinde yaşamak durumunda olan Aleviler, yeni nesillerin Alevi kültürünü gereği kadar öğrenememiş olması, teknolojinin hızla yayılıyor olması, iş, eğitim, sosyal yaşam gibi hemen her alanda, farklı kültürel özellikleri olan bireyler ile gerçekleşen etkileşim ile birlikte musahiplik kültüründen uzaklaşmaya, musahiplikle ilgili kuralları tam anlamıyla yerine getirmemeye başlamışlardır.

Bireysel vicdandan geçip toplumun kaidelerinden süzülüp, onay görmezse, dışlanmaya kadar giden çeşitli yaptırımları olan bir müessesedir. Musahiplik bireyin iyi olması ile başlayıp evde ailesi, komşusu ile iyi olmaya kadar ki mikro bağdan makro bağa uzanmayı hedeflemiş ve toplumun pek çok alanını kontrol altında tutmayı yıllardır başarmış bir kurum özelliği taşımaktadır. Bir arada olmak pek çok alanda olduğu gibi sosyal otoritenin de kontrolünü kolaylaştırmaktadır.

İnsanoğlu fitratı gereği bulunduğu ortama ayak uydurmuştur. Şehirleşme ile yüz yüze ilişkilerin yerini ikincil ilişkiler almıştır. Bu durum kapalı toplum özelliği taşıyan Alevi toplumu açısından bazı uyuşmazlıklara neden olmuştur. Kendine bir yol belirleme gayesi Alevi inancı içinde geçerlidir. Musahiplikte yedi adım ötede olma kıtası kent yaşamında mümkün olmaması hasebiyle musahiplik kurumu bu kentleşme ile musahibinden uzaklaşmak durumunda kalarak olumsuz etkisini hissettirmiştir. En tehlikeli grubun genç nesil olduğu gözlemlenebilmekte; bu kültüre yabancılaşması en açık gruplardan sayılabilmektedir. Sosyal bağların sosyal medya ağlarında kuruluyor olması zamanımızın şartlarından biridir. Bu durumdan musahipliğinde nasibini aldığı gözlemlenmekte musahiplik dernekleşme ile sosyal platformda bir araya gelme çabalarıyla yaşatılmaya çalışılmaktadır.

2.3. Göç ve Cem İbadeti

Cem; içinde hizmet, muhabbet ve lokma bölümlerinin bulunduğu, süreğine göre dede veya babanın yönettiği, kaynağını kırklar ceminden alan, mitolojik öğelerin sembolleşerek özellikle hizmet bölümünde ilahi aşk ile uygulandığı 12 hizmet adı altında bugünlere gelen kural kaideler bütünüdür. Cem de kadın-erkek cemalet otularak ibadet edilir. Cemin ocaklara, yörelere ve süreklere göre çeşitli uygulamaları, işlevleri vardır (Atmaca, 2018: 4). Araştırmada görüşülen (H.E.39) dedelik kavramının da buradan geldiğini belirterek 3 tane sürekl olduğunu, bunların da *Dedegan Süreği*, *Babagan Süreği* ve *Çelebi Süreği* olduğunu vurgulamıştır. (H.E.39)'un da belirttiği gibi dedelerin muhabbet kültüründe yetişmesi gerekmektedir. Dergâh kültüründe birçok kişi bulunmaktadır. Diğerleri de cemde hizmet eder ama dede olarak biri hizmet etmektedir. Toplumun ruhsat vermesi gerekmektedir. Ehliyeti yoksa dede yetkin olmamaktadır. Seçme durumları vardır o yetkinlik olgunluğa erişmişse seçilmektedir (H.E.39). (M.A.74) “*Cemler kışın yapılıyordu, ibadetin zamanı zemini olmaz. Gündüzleri sizin rızık*

zamanınız, en büyük ibadet çalışmaktır. Köylerde yazın çalışılacak, rızık toplanacak, kışın ise kazancını paylaşacaksınız. Eskiler talan etme derdi. Hak yoluna pay etmektir. Hem görgü sualini yapar hem gönlünü pak eder, eşi dostu ile gönlünü birleştirir. Kış günü köylüler için uygun zamandır o yüzden cemlerini kışın yaparlardı” sözleriyle, cemin köylerde kış aylarında yapılma nedenlerini vurgulamıştır.

Cemin ocaklara, yörelere ve süreklere göre birlik cemi, görgü cemi, musahiplik cemi, Abdal Musa cemi, perşembe cemi gibi uygulamaları bulunmaktadır. Geleneksel cem ibadeti içinde yapılan muhabbet, cemin 12 hizmet (marifet aşaması) dışında kalan öğretici ve aydınlatıcı boyutudur. Yöreden yöreye veya sürekten süreğe farklılaşmaktadır (Atmaca, 2018: 4). (H.E.39), *“Dede posta oturur, Peygamber Efendimizin zamanında olduğu gibi iç içe ibadet vardır. Makam mevki yok, büyük küçük yok. Dedeye niyaz Resulullah niyazdır, dede en küçük çocukta olsa niyaz edilirdi. Resulullah’ın soyu devam edeceği için niyaz olur, o soyun devam edeceği için niyaz edilir. Herkes dede olamıyor, yol, erkân dedesi olamıyor. El verilmişse, donanımlıysa, kendini yetiştirmişse, ahlakı, takvası, bilgisi olmalı o yola girmiş, Kur’an ilmiyle yola girmişse, o ailenin seceresi ona teslim edilir, ona biat edilir. Onunda yükü çok ağırdır; çevresinde, ailesinde, komşusunda dargın, kırgın, küskün olmayacak eğer varsa dara çekerler. Birilerini ağlatmışsa, hapse düşmüşse kısaca üzerinde bir hak var ise dede barıştırmalıdır. Rıza yolu dediğimizde odur”* sözleriyle cemin nasıl yapıldığını vurgulamıştır.

Ceme katılmanın bazı edep kuralları bulunmaktadır. Bu kurallar arasında, cem evinin temiz ve düzenli tutulması, herhangi bir kişinin gönlünü kırmamak, toplum tarafından hoş karşılanmayan, bireyin dışlanmasına neden olabilecek ahlaki alışkanlıkları saymak mümkündür. (M.T.62), *“Cemde yalın ayak anlayışı bulunmaktadır, nasıl doğduysan ceme öyle çıkılmalıdır. Dünyevi eşyalar olmamalıdır. Gözlük, küpe, en ufak ziynet eşyası olmamalıdır. Cemevini kadın, erkek ayırt etmeksizin herkes kullanır ve cemevini aldığı gibi temiz ve düzenli bırakır. Bizim verdiğimiz edep budur”* sözleriyle, cemevinde yapılan ibadetlerde ceme katılanların cem esnasında maddi öğelerinden ayrılması gerektiğini ve cemevinin temiz ve düzenli tutulmasına değinirken, (M.A.74), *“Cem Törenlerinde kadın ve erkek bir tutulur. Hep beraber ceme durulur. Ceme katılan kişiler abdest almadan Ceme katılamazlar.”* demiştir. (H.Ş.66), *“Ceme katılan cemaattekilerle barışık olmalıdır. Üzerinde kul hakkı olmayacak, temiz ve pak olacak. İnsanı kâmil olacak, Yaratılmışların en üstünü olarak yarattım demiştir. Çiçeğin, böceğin*

de hakkı var onlarla iç içe yaşamayı bileceksiniz. Aşınıza, işinize, eşinize sahip olarak, incinsen de incitmeyerek, kırk kere mazlum olsan da bir kere zalim olmayacaksın, eğer bu özellikler yoksa herhangi bir ibadet haneye gitmeye gerek yok” sözleriyle ceme katılma kuralların önemini vurgulamıştır. Üzerinde kul hakkı olmamak, hak yememiş olmayı ifade ederken, kırk kere mazlum olsan da bir kere zalim olmamak, kötülüğe karşı iyiliği tercih etmeyi, çiçeğin, böceğin de hakkı var sözleriyle yaratılanın sevilmesi gerektiğini belirterek, bireyin kendi benliğinin tahlilini kendisinin yapması ve kendisinin ve toplumun uygun görmesi ile ceme katılabileceğini vurgulamıştır.

Alevi toplum, ibadetlerini yapabilmek için dönemin siyasi şartları ve toplumsal baskı sebebiyle camilere girememişlerdir. Bunun sonucunda da ibadetlerini yürütmekten geri kalmak istemeyen Alevi toplumun ibadet yerleri mekân olarak değişmiş ve aynı zamanda da ibadetlerini gizli tutulmaya çalışmışlardır. Yaşanan bu değişim, Alevi ve Sünnilerin farklı ibadet mekânlarının olması sonucunu doğururken, iki toplumun birbirinden uzaklaşmasına sebep olmuştur. Alevilerin ibadetlerini gizli yapmaları cemevlerinin açılması ile son bulmuş ve böylece Alevi ibadethaneleri kurumsal bir yapıya bürünmüştür. (E.Y.80), *“1960 yılından itibaren köyümüzde cem yapılmıyor. Kitaplar okudum bunlar detaylı anlatılmıyor. Sıffin Savaşı’ndan sonra Hz. Ali’yi tutanları camiye almamışlar. Cemaatte yeraltına sırdap (yeraltına yapılan ibadethaneler) yapmışlar. İnsan başının tek bir emirle vurulduğu dönemlerde onlar bu ibadetlerini yapmışlar. Emeviler, Abbasiler, Osmanlılar, Cumhuriyet Döneminde ibadetlerini yaparak, bağlılıklarını, özlerini unutmamışlardır. Kim kime yakın oluyor ki günümüzde. Her şeyin hesabı var nefsi için kellesini verenlerde var nefisler farklı. Bilimde, ilimde gerideyiz. Kitaplarda şunlar caminin girişlerine hakaret içeren cümleler yazdırdıkları, okumadan içeriye almadıkları, kapılara cellatlar koydukları yok. Bu şekilde uzaklaşıldı camilerden sırdap adı altında ibadethaneler yapıp ibadetlerini yaptılar. O kadar zulme baskıya rağmen onlar bunları yaptı, geleneği devam ettirdi. Bizler öteki dünya ya gitmeyecek miyiz? Alevi yalan söylemez hak yemez. Gerçek Alevilikten uzağız. Biz bizi kandırıyoruz. Kültürümüzle, gelenek göreneklerimizle, yaşam tarzlarımızla Aleviyiz eğer bunlar yoksa sorgulanmalı. O öyle dedi, böyle duymuştum hoşuna gidenleri almış. Sözlü kültür üzerine olması da zarar vermiştir. Aleviyim demekle, Alevi olunmaz yolumuz yol, sonumuz hayır değil yolumuzun başlangıcı iyidir”* sözleriyle Sünni-Alevi ayrışmasının ibadet mekânı olarak ayrışmasının yanında ayrışmanın nedenlerini ve Alevi kültürünün kentleşme ile

birlikte Alevi ibadethanelerinin kurumsallaşmasına, cemevlerinin sayıca artmasına rağmen kültürel değerlerin kaybolmaya başladığını ifade etmiştir.

Cemi yürütecek kişinin dedelik makamında bulunabilmesi için genel anlamda; dede soyundan olması, kendi soyundan cemin nasıl yürütüldüğünü görmüş olması, muhabbet kültüründe yetişmesi, toplumun da onayını almış olması, adaletli, dürüst, Aleviliğin kural ve kaidelerini kendi hayatında ve ailesinde içselleştirmesi gerekmektedir. (E.Y.80), “*Benden sonra dedelik makamına oturacak olan iki çocuğum var, gelirlerse gelirler ama yapın demem. 4 kapı 40 makam var hepsi birbirinden derindir. Musahiplikte bozuldu, olgunluk önemli buyrukta geçeni değiştirdiler. 18 yaşında evlenirlerdi, musahibini de tutarlardı. Şimdi her şeyi geçti, boş lafla dolaşıyoruz. Evvel bir doğan ile ibadete gidiyorduk şimdi her şey var ama kimse kimseye yakın olmuyor. Böyle giderse biter. Cemevleri yaptılar, köyde de kentte de cemevine gidilmiyor. Yoklukla ilgisi kalmadı*” sözleriyle dedelik makamı, musahiplik ve cemlerin bugünkü durumunu özetlemiştir.

Son yıllarda cemevlerinin sayısı artmış olmakla birlikte, her cemevinde dedelik makamında bulunacak kişinin bulunması oldukça zor olmaktadır. Köydeki dede, daha dar alanda talibini tanıyıp, doğru-yanlışlardan haberdar olarak, yargıçlık görevi yapabilirken, kentte bu durum değişmiştir. Kentte açılan cemevlerinde bulunan dedenin ise kendi talibi olup olmaması sorgulamamaktadır. Dedenin kendi talibinin olmaması kısır cemlerin yapılıyor olması sonucunu doğurmuştur. (H.E.39)’a göre *Cem özü itibariyle kısa sürmemelidir. Farklı ocakların taliplerinin bir araya gelmesi sebebiyle ocak dedeliğinin çeşitli nedenlerle şehirde yürütülmemesi nedeniyle cemden uzaklaşmamak için kısır cemler yapılmaktadır.*” (S.S.49) da, “*Benim yürüttüğüm cemler kısır cemi olmaktadır. Ben hiç yürütmedim ama musahiplik cemine küçükken denk geldim*” sözleriyle cemlerdeki değişimi ve musahip olmanın günümüzde azaldığını vurgulamıştır.

Tarihsel olarak sürekli bir şekilde köyden köye göç ederek yaşayan, bir anlamda göçe alışık olan Aleviler, 1950’lerde başlayan 1990’larda doruk noktasına ulaşan kentlere göç ile farklı bir durumla karşı karşıya kalmışlardır. Kente gelen Alevilerin, ilk olarak aidiyetlerini sürdürmek adına yöresel dernekler kurarak bu yeni duruma alışmaya çalıştıkları söylenebilir. Ancak bu süreçte çoğu kez bir zorunluluk şeklinde kendi kimliklerini gizlemişlerdir. Bu gizlenme, kentleşmenin sonuçlarıyla da birleşince her biri

yurtiçi veya yurtdışına dağılan ocak dedelerinin ve taliplerinin birbirinden ayrılmasına yol açmıştır. Bu zorunlu ayrılığın sonucunda da bağlar kopmuş, artık kimse kimseyi denetleyemez hale gelmiştir. Dede-talip ve musahiplik gibi bağlar ya kopmuş ya da çok gevşemiştir (Tuğsuz, 2021: 15). (M.T.62) de de bu değişime vurgu yaparak, “*Ocağın büyüğü küçüğü olmaz, doğdukları pınar aynıdır. Eskiden en büyük odası olan yerdir. Cem damı derlerdi. Benim dedem iyi bir dedeydi, 7 köyde talipleri vardı. Evini de ona göre büyük yaptırmıştı. Biz yeni yetişen dedelerde döşekte otururduk. Cem sonunda, dede izin verirse semaha kalkardık. Bizim köyün Ali Nur Semahı ve Bacılar semahı vardır. Bizim köye özgüdür. Şimdi bilen çok yoktur bu semahları. Çarka girdiğinde diğer sofular çekilir; meydan çok genişse o alanda iki çift sofı kalır. Güvercin taklası denilir, sırt sırta gelinir, hızlı dönüş anında bir eli yerde, bir eli göktedir. Göğsün karşısında musahibi de vardır. Döndükleri zaman güç ister nefes ister*” sözleriyle köylerde cemlerin en büyük evlerde yapıldığını belirterek, cemi yürütecek olan dedenin yaşayarak öğrenmesinin artık azaldığını, cemlerin bölgesel olarak değişebildiğine vurgulamıştır.

Köyden kente göç ile birlikte Alevi kültüründe yaşanan değişimlerden biri de ibadethanelerin bazı kişiler için gösteriş olarak kullanılıyor olmasıdır. Bu konuda (A.G.48), “*İbadet gösteriş değildir. Acıyı, kederi, sorunu paylaşmak gerekir. İnsanların sorunlarını, sıkıntılarını paylaşamıyorsak camiye ceme neden gidiyoruz? Mescitler 24 saat açıktır. Gayrimüslimler de gelebilirdi. İbadetin amacı budur her şeyi paylaşmak, derdi kederi aşmaktır. Kuran da sık sık geçer iman sahipleri destekleyerek ayakta kalabilir. Komşumun maddi manevi sorunu varsa ben camiye, ceme gitsem ne değişir. Dinleyip duyarlı olacaksın çözersin, çözemezsin o ayrı bizden bunlar istenir*” sözleriyle ibadetin kentleşme ile birlikte vicdani sorgulama dışında kurumsal olarak var olma kaygısı taşıdığını, orada bulunmanın ibadet için yeterli olduğu düşüncesinin yerleşmeye başladığını belirtmiştir. Benzer şekilde (E.Y.80) de “*Alevilik demek Allah’ı zikredip aç kalmak demek değildir. Önce çalışmak, ehlini, çocuklarını kimseye muhtaç etmemelidir. Bizim Aleviliğimiz çok zayıf, Aleviliğin dediklerini yapmıyoruz. Siyasallaşıyoruz; sünni kesime yöneliyoruz. Onlar kendi bildiklerinden vazgeçmiyor, taviz vermiyorlar. Ankara ya gidiyorsun, gelen talipleri tanımıyorsun, kentteki Alevilik arasında fark var mı? Bence var. Ben dahi ocak sahibi olduğum halde Aleviliğin gereğini yerine getiremiyorum*” sözleriyle yaşanan değişimi vurgularken (M.A.74) ise, “*Cemde gönüller birleşmelidir. Hakkın huzuruna çıkıyorsun; kırgın kalple Hakk’ı bulamazsın. Yaptığım cemlerde de*

biliyorum kimse kimseyle konuşmuyor ama gelme diyemezsin, gelme desen hepsi gider. Ama görgü ceminde olsa o adam suçunu eline alır Yüzüm yerde, özüm darda der. Gelir özünü hakka çeker. Özünü bilmeyen insan sözünüze bilmez. Sözünü bilmeyen insanında ibadeti de doğru olmaz. Cemde insanları barıştıramıyoruz, birinden alacağı varsa bilemiyoruz” sözleriyle kentte katıldığı cemlerde talibin bilinmemesi, dedenin başkasının talibine dedelik yapmayacağını bilmekle birlikte kent şartlarından dolayı zaten zor bir araya gelen Alevi toplumunun bu kural yüzünden birlikteliklerini bozmama korkusu sebebiyle kaide ve kuralların değiştiğini vurgulamıştır.

Dedelerden alınan görüşlerdeki ortak nokta, köyden kente göç ile birlikte cem ibadetinde farklılaşmaların olduğudur. Cem ibadetindeki farklılaşmanın nedenlerinden birinin de cem evlerinin kurumsal bir yapıda olmasının da sebebi bulunmaktadır. Köyde evlerde yapılan cem ibadeti kentleşme ile birlikte cemevlerinde yapılır hale gelmiş, bu da Alevilik ibadetinin pek çok açıdan değişim ve dönümüne neden olmuştur.

2.4. Göç ve Lokma

İnsanoğlu yaşamını sürdürebilmek için doğadan ve doğanın nimetlerinden faydalanmıştır. Yemek yeme ihtiyacı da yaşamın devamlılığı için gerekli ihtiyaçlardan biridir. Yemek, insanın yaşamında fizyolojik ihtiyaçlar içerisinde olan ve zorunluktan doğan bir eylem iken; insanın sosyal varlık olması sebebiyle kültürel bir değer haline gelmiştir. Yemek kültürü, kimi zaman coğrafi şartlar kimi zaman da toplumun içerisinde yerleşik inançlar çerçevesinde şekillenirken bazı toplumlarda bir kültürel öge olmaktan çok bir sembol haline gelmiştir. Bu değişimle birlikte neyin, nasıl, kiminle yeneceği toplumsal bir kaide olarak kabul edilmiş ve toplumsal yaşam içerisine dâhil olmuştur (Özdemir, 2018: 249). Alevi toplulukların dinî ve kültürel algıyı birleştirdikleri alanlardan biri olan beslenme kültürü, çeşitli yiyecek ve içecek maddelerini dinî bazı kaidelerle kutsallaştırmaları, tarihî süreçte kültürel algının geleceğe taşınmasını sağlamıştır. Çünkü dinî bir anlayış olarak telakki edilen unsurların değişime daha fazla kapalı olduğu görülmektedir. Araştırmamızda konu aldığımız lokma; kültürde bahsedilen tüm değişim ve dönüşümler neticesinde yerleşik dini inanç yapısı etrafında şekillenmiş, özellikle Alevi toplumu tarafından sembolleştirilmiştir.

Türk törenleri dini, sosyal ve kişisel törenler olarak üçe ayırmak mümkündür. Bu törenlerde yemek ve ziyafet iç içe durumdadır. Zamanla bu uygulamalara özgü bir

yiyecek ve içecek ortaya çıkmıştır (Artun, 2008: 350-353). Türk tarihi geçmiş ve günümüz beslenme kültürü incelendiğinde köklü ve zengin bir yapı ile karşılaşılmaktadır. Coğrafi özellikler, yaşam tarzı, bir yerden başka bir bölgeye göç gibi faktörler Türk toplumunun beslenme kültürünü doğrudan etkileyen faktörler arasında öne çıkanlardır. Türk kültüründe yemek, bir beslenme aracı olmanın çok ötesindedir. Yemek kültürü ayrıca sosyal düzen, resmi törenler, komşuluk ilişkileri ve misafir ağırlama gibi günlük yaşam içerisinde olan hemen hemen bütün davranışların içerisinde olmuştur.

Lokma, Alevilik inancında Hak için diğer bireylerle paylaştığı yiyeceklerin genel adıdır. Lokmanın belli bir besini yoktur. Elde olan imkânlar dâhilinde paylaşması mümkün olan yiyeceklerin paylaşımıdır. Bireylerin yaşadığı coğrafya, inançlar, gelenekler bu lokmayı şekillendirip dönüştürmüştür. Kırsal alanlardaki besin çeşitliliği ile kentsel alandaki besin çeşitliliğinin aynı olması beklenmemektedir. Çeşitlenen yiyeceklerin dini edimlere uyarlanması durumu kaçınılmaz olabilmektedir. Lokma kültürünün Cem ibadeti ile olan bağlantısını vurgulayan (M.T.62), “*Cemler bir arada olmak için birlik beraberlik için yapılmaktadır*” sözleriyle ceme gelenlerin cemaatle lokmalarını paylaşmak istediklerini belirtmiştir.

Türk toplumunda sofrası sahibi olma ve sofranın neresinde olduğunu bilme anlayışı güçlü olmuş ve bireyler bu statüyü sahip oldukları prestij sayesinde elde etmişlerdir. Kültürel yapıdan kaynaklı bu kurallar, Alevi geleneği sofrası adabında varlığını devam ettirmekte ve dini lider olarak kabul edilen dedeler tarafından sürdürülmektedir (Özdemir, 2018: 248-249). (M.A.74), “*Köylerde lokma yapılırken dedenin rızalığı alınmadan, lokma duası okunmadan lokma pay edilmezdi*” sözleriyle lokma kültürü içerisinde dedenin yerini açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Lokma, birlik ve beraberliği sağlamak, toplumu bir arada tutmak için yapılırken aynı zamanda şükür anlamında bir kişi tarafından da yapılabilir. Kaza veya belayı savdıktan, gerçekleşmesi istenen dileğin kabulünden sonra kişinin kendi isteğiyle yapılabilir. (M.A.74), “*Lokma bireysel olabilir (hane şeklinde düşünmemek gerek) ya da cemaatin bir araya gelerek toplu bir şekilde yaptığı lokmalar olmaktadır*” sözleriyle birlik içerisinde yapılan lokmayı ve bireysel olarak yapılan lokmayı vurgulamıştır. (H.E.39), “*Alevilerin kültüründe kaza beladan sonra ya da istediği dileğinin gerçekleşmesi sebebiyle de inanç sahipleri bir araya gelip lokmaları*

dağıtılmıştır” demiştir. Araştırma kapsamında katılan lokmalarda iki duruma da denk gelinmiştir. Bireysel olan lokmalarda şahsi durum ve dileklerin daha ağırlıkta olduğu; kaza ve beladan kurtulma konusunda tutulan dileklerin gerçekleşmesi gibi nedenlerle yapılmakta iken toplu lokmalar ise birlik cemlerinde ya da derneklerin toplumun bir arada olması halini canlı tutma isteği nedeniyle dernek üyelerinin katılım ve destekleriyle yapılmakta olduğu görülmüştür. Bölgenin en eski cemevi olan Onar köyünde Büyük Ocak sorumlusu köy halkının şehre göç etmesiyle yılda bir kez ‘Birlik Cemi’ organize edilmekte, onun dışında dernek organizasyonları olursa cem yapılmaktadır (M.K.).

Alevi geleneğinde beslenme kültürü-dinî algı anlamında en çok karşımıza çıkan kavram “lokma” kelimesidir. (H.Ş.66), *“Alevi geleneğinin en temel kurumu olan yol kardeşliği musahipsiz lokma yeme denir. O olmadan ceme lokmaya katılma birlik beraberlik içinde olun gibi öğütler deyişlerde de geçmektedir”* sözleriyle lokmanın algılanışını belirtmiş, (M.T.62) de *“Bir elma ile bir koç aynı değerdir. Zengin fakir ayırt etmemek için herkesin lokması tırnak ucu kadar düşse de lokma edilir”* sözleriyle lokmanın miktarının önemli olmadığını vurgulamıştır. Lokmanın dini ve kültürel açıdan anlamını ve önemini vurgulayan (A.G.48), *“Resullah’ın döneminde mescitler vardı. Cemal cemale olsun yapılan lokmalarda herkes kendi gücünün yettiği kadarını dua ile pay ederdi. Üzerinde bir hak var mı yok mu sorgulanırdı. Resulullah küs olanları sulh ederdi. Küs olan alınmazdı. Bizler de cem evlerinde yapıyoruz. Sureleri okuyoruz. Tanrı sevgisi coşa gerek telaffuz ediyoruz”* ifadesini kullanmıştır.

Bir yudumluk ekmek ve yemek anlamına gelen Arapça “lokma” sözü, tasavvuf ehli arasında “yemek” anlamına kullanılmaktadır ve payların eşit olması önemlidir (Özdemir, 2018: 250). Alevi dedesinden alınan bilgiye göre, Lokmadan bir tane (bir bulgur tanesi) bile yese yeterli görür manevi amacı farklıdır. Tamamen karnın doyması anlamını taşımamaktadır (Akgül, 2021). Ayrıca, *“Lokmanın, edilen duaların lokmayı yiyenlerin dileklerinin gerçekleşeceğini düşünürler”* (İ.Ş.63). Lokmanın mahiyeti hakkında ise (S.S.49), *“Lokma maliyeti yüksektir. Her can maddi imkânı neticesinde adakta bulunup görevini tamamlamalı manevi huzura ermelidir. Zorlama olmaz”* sözleriyle günümüzde et ve bulgur ile yapılan lokmanın mahiyetini ifade etmiştir. (A.G.48) ise, *“Rabbe el açarsak, manevi olarak güç alırız. Lokma ve dua olayı rabbi yakın hissedip huzur bulmasıdır. Kimse kimseyi aşağılamadan, saygı duyarak yaşamasını bileceğiz. Terazimizin yanlış, doğruluğuna karar vermeliyiz. Bu kararlar ise*

davranışlarla desteklenmelidir” sözleriyle lokma kültürünün içselleştirilmesini vurgulanmıştır.

Alevi toplumunda lokmanın farklı anlamlar taşıdığı söylenebilse de Alevi inanç sisteminde lokma kutsaldır (Özdemir, 2018: 252) ve pay edilmesi, israf edilmemesi önemlidir. (M.T.62) göre, *“Lokmanın maddi olarak azlık çokluğunun önemi olmamaktadır. Herkese pay edilir. Dua ile açılır. Lakin herkesin nasibine razı olması gerekir. Eğer toplumda biri bile razı olmazsa geri toplanıp tekrar pay edilir. Yolumuz çok ince bir yoldur. Kurbanın nasıl pay edileceği bile kurallar dâhilindedir.”* Alevilik inancının sürdürülmesinde kaideler bulunmaktadır. Yüzyıllardır var olan inanış olduğundan bütün kaideler belirlenmiştir. İnce ince tüm detaylar her iki minvalde de düşünülmüştür. Lokmanın pay edilmesi konusunda (A.G.48), *“Kim aç kim tok bilmek için önemli. Onurlu insan sana avuç açıyorsa, onun hakkı senin servetinde vardır. Meleklerden bile üstün yarattım, ona el açtırmayacaksın, paylaşacaksın, infak edeceksin. Lokma kültüründe herkese eşit pay etme olmalıdır. Muhtaç insanları el açmaya mecbur bırakmadan paylaşmayı sağlamış olur isek sosyal düzen oluşur”* ifadelerini kullanmıştır. Lokmanın ziyan edilmemesi de gerekmektedir. (M.T.62), *“Lokmanın tek bir tanesi hatta; kurbanın kanı kemiği bırakılmaz ziyan edilmez. Lokma sır edilir. En son bir çukur açılıp kural ve kaideleriyle kapatılır. Böylelikle tek bir tane kemik boşa gitmemiş olur. Tuzu ziyan edenlerin kirpikleriyle toplayacağı inancı vardır. Böyle bir şey var mı bilinmez ama israfı önlemesi açısından önemlidir. Tuz tanesi bile kıymetlidir. Cemde ki lokma dışarı çıkmaz bir tek bir istisna vardır; hasta olanlara, müşkül durumda olanlara şifa mahiyetinde gönderilir. Lokmaların taneleri toplanıp gömülür, sır edilirdi. Şimdiki lokma kültüründen uzak, mürşit, soydan gelen yetkin olmaya bilir. Sadece ceddine binaen o makamda bulunur. Bu şekilde lokma geleneklere uygun şekilde yürütülebilmektedir”* sözleri ile lokmaya ve lokmanın ziyan edilmesine verilen özen açıkça görülmektedir. Aynı konuda (M.A.74), *“Lokma önce yaşlı hasta müşkül durumda olanlara gönderilir. Onların payları kazandan ilk ayrılan lokma olur”* ifadesini kullanmıştır.

Lokma, Alevi kültüründe Allah rızası için yapılmaktadır. Alevi kültüründe lokmanın, maddi olarak karnın doyurulmasının dışında, manevi kazancının daha önemli olduğu düşünülmektedir. (M.Ş.81), *“Lokmanın hiçbir zaman ziyafete dönüşmemesi gerektiğini, bir buğday tanesi dahi olsa kişinin gönlünden koparak güç ve imkân*

dâhilinde verilir” demiştir. Lokma verenin aslında insanların karnını doyurmaya değil, manevi olarak kendisine katacaklarını düşündüğünü vurgulamıştır.

Alevi geleneğine tam anlamıyla yer verilmesi de cem ibadeti ile lokma geleneğinin bir arada kullanılması, yemekle ilgili kültürel dinamikler için de geçerlidir (Özdemir, 2018: 248-249). (E.Y.80), *“Kışın cemler yapardık. Bütün yaz boyunca kazanıp çalıştığımızı birbirimizle paylaşırdık. Kimde ne varsa bir araya getirdik. Hem cemin hem de lokmanın özünde bir arada olmak vardır.”* Bu yönüyle bakıldığında lokma geleneği, bir yandan toplumu bir arada tutarken, diğer yandan da bireylerin sosyalleşmelerini sağlamaktadır.

Yiyecekleri belirli bir ritüelle özdeşleştirme süreci, yemeğin bir sembol haline geldiğini göstermektedir. Bu nedenle bu ritüellere katılan kişiler sadece yiyecekleri değil sembolleri de tüketmektedirler (Özdemir, 2018: 248-249). (H.Ş.66), *“Lokma her şeyden önce birlik beraberlik demektir. Dayanışma demektir. Adalet demektir. Onun dışında da yaşlılara, bakıma muhtaç olanlara şifa dileği ile yapılır ve dağıtılır, hak için pay edilir”* sözleriyle lokmanın kullanım gerçeğini vurgulamıştır. (M.A.74) ise insanların şifa bulacaklarına inandıklarını, *“Bir lokma da olsa amaç niyetin iyiliğidir; candan edilen duadır”* sözleriyle lokma geleneğinin Alevi inanç yapısındaki yerini vurgulamıştır.

İnsanın ayakta kalması için her zaman rasyonel dayanaklar olmamaktadır. Bu durumun manevi değeri göz ardı edilmemektedir, vurgulanan zaten durumun manevi yönü olmaktadır. Alevilik inancında yapılan ibadet biçimleri gerekse de Alevilik kurumlarına bakıldığında toplumun öneminin büyük olduğu gözlemlenmektedir. Toplumsallaşma, kültürel öğelerin varlığı sayesinde olmaktadır. Dolayısıyla yemeğin yer aldığı kültürel ortamda bulunan bireyler aynı zamanda sosyal kimlikler de edinmektedirler. Bu kimlik, toplumsal aidiyet duygusunu göstermesi açısından benzersiz ve öğreticidir. Bu durum, bir ülkenin genel düzeyinde veya aynı toplumdaki farklı gruplar düzeyinde değerlendirilebilir. Burada yemek sadece bir beslenme aracı değil, aynı zamanda bireyleri bilinçlendiren bir yapıdır (Özdemir, 2018: 249). (M.Ş.81), *“Lokma döken kişi manevi huzurunu sağlamış olur. İhtiyaç sahipleriyle hak rızası için lokmasını böler ve bu paylaşım ile birlikte, yaşanmışlıklar artarak, manevi miras yeni nesillere aktarılmış olur”* demiştir. Paylaşmak, insanı insan yapan en önemli özelliktir. Semavi dinlerde yardımlaşmaya yönlendirip açgözlülüktan uzak tutmaya teşvik edici buyruklar

bulunmaktadır. Alevilik inancında da dinsel öğretinin yemek içme kültürüne de yansımaları görülmektedir.

Dedenin evinin mürşit statüsünden dolayı taliplerin gözünde daha farklı görülmesi doğaldır. Çünkü dua edenin şahsiyeti yanında sahip olduğu yemeklerin de dinî izler taşıması gerekmektedir. Alevi geleneğinde misafire ikram etmek, doymak önemli görüldüğü için Alevi önderlerin evleri talipler için bir sofra ve meydan evi olarak kabul edilmektedir (Ersal ve Görgülü, 2017: 145). Dedelerin taliplerini ziyaretleri esnasında yedikleri yemekler lokma olarak adlandırılmaz. (İ.S.50), “*Dedenin misafiri çok olur; sofrası yerden kalkmaz. Başka köylerden uzak yerlerden ziyarete gelenlere sofra açılır ikramlarda bulunulur. Bu sofrada halktan gelenler de olurdu*” sözleriyle sofra geleneğinde dedenin rolünü vurgulamıştır. Dedenin sofra açması köyde ya da daha küçük yerleşim yerlerinde mümkün olabilirken, bu durum kentlerde sağlanamaz olmuştur.

Şehirleşme ile pek çok değerin kaybedilmesi tehlikesi içine girilmiştir. Köylerde Tanrı misafiriyim demek; yatacak yerin, yiyecek ekmeğin, içilecek suyun bulunması için yeterli iken kentte bu durumu bulmak neredeyse imkânsızlaşmış, binalar çoğalır, evler genişlerken sofraları daralmıştır. Tüketim toplumu her şeyin en güzeline sahip olmayı ve fazlasını atmayı insanlara öğretmektedir. Bu duruma kültürel açıdan bakıldığında ise israf anlamına gelmektedir. Nimetlerin her zaman insanla olmasa bile diğer canlılarla paylaşımı söz konusudur. Lokma paylaşımından sonra yerde ya da masada kalanlar ziyan edilmemekte, yüksek bir yere konularak insanların veya diğer canlıların bu parçalara ulaşması sağlanmaktadır.

İnsanlığın yalnızlaşması, başka canlıların yaşadığı ve üzerinde hakkı olduğu durumunu unutmamıza yol açmıştır. Dilden dile dolaşan rivayetleri gerçek dışı ilan edip tamamen rasyonelleşme ve maddecileşme pek çok değeri sorgulayıp uzaklaşmamıza neden olmuştur. Yaşanılan yüzyıl gereği yiyecek içeceklere hemen ulaşma, sanayileşmeyle seri üretime geçilmesi tuz tanesinin bile israf olmasını istemeyen kültürden uzaklaşmaya ve o kaygıları taşımamaya itmiştir.

Eskiden köylerde kış ayında insanlar lokmaların yapıldığı günlerin gelmesini beklemişler, farklı yerlerde bulunan akraba ya da komşularına haber gönderilip bir arada yemekler yenmiştir. Yemek yeme, her zaman salt anlamıyla kullanılmamış, lokma geleneği gibi uygulamalarla dini bir statünün oluşmasına sebep olmuştur. Sobanın bir

odada olduğu, insanların uzak mesafelerden, yaya bir şekilde birbirlerini ziyaret ettikleri dönemlerde lokmalarını paylaşmışlardır.

Şehirleşme ile birlikte şartlar bu kadar iyileşmişken; doğal gazlı evlerde ulaşımı daha rahat olduğu dönemde neden yapılmamaktadır sorusu akıllara gelmektedir. Şehir telaşında herkes bazı özelliğini kimi sabrını, kimi paylaşımcı yönünü kaybetmiştir. Eskinin sabrı, birliği şimdi kent hayatında zor bulunmaktadır. Köyde herkes birbirinin maddi yeterliliğini, kazancını derdini bilirken, birbirlerinin dertlerini dinleyip derman olmaya çalışmıştır. Eskiden aile içindeki sorunlar yine aile büyükleri tarafından çözüme kavuşturulurken, zamanla bireyler yalnızlaşmış, herkes kendi derdi ile uğraşır olmuştur.

Köyden kente göç ile lokma kültüründe de değişim yaşanmıştır. Bu değişimi anlatan (M.A.74), *“Eskiden lokmayı kendi evinden götürdükleri tencere ile yaparlardı. Zaman içinde köylere kurbanlar için büyük kazanlar temin edilmiştir. Dernekleşmenin artması ile lokmada kullanılan aletlerin ortak yardım havuzundan toplanıp alıma ihtiyaç sahiplerinin sorgusuz bir şekilde ulaşma imkânına sahip olmalarına vesile olmuştur”* sözleriyle geçmişte yaşananları aktarmıştır. (H.Ş.66), *“Dede ocağı açık ben buradayım. Birlik yok kimle yapacağız Cemi ifadelerini kullanıp köyde göçün çok olduğundan, köylerin seyredtiğinden ve dinsel faaliyetlerden uzaklaştığından dert yanmıştır. Yazın gurbetten gelip kurbanları kesip lokmalarını yapmaktadırlar”* sözleriyle kentleşme sonrasında dini faaliyetlerden uzaklaşıldığını vurgulamıştır. Alevilik inancı geleneklerini sırdap¹⁷ denilen yerlerden açık topluma evrimleşerek devam ettirmiştir. Bu evrimleşme pek durumu iyi yapıyor gibi gösterse de asıl özelliklerden bağımsız olunmuştur. Sırrın söylenmemesi durumu günümüz çağlarında pek mümkün olmamaktadır. Aleviler kentte kurumsallaşmaya başlamışlardır Cemevlerinin yapımını artması ile dernekleşmede artış görülmektedir. Alevilikte yeni bir boyut dernekleşme anlama gelmektedir. Cemler yapılamadıkça bireyler toplum özelliği durumunu kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Dernekleşme ile kimin cenazesi olduğundan kimin nerde defnedileceğinden haberdar olunsa da katılımda yetersizlikler görülmektedir. Zamanın şartlarına uyum sağlanmazsa geleneklerin yaşaması olumsuz yönde etkilenebilmektedir. (S.S.49), *“Son zamanlarda musahip kardeş edinen çok az bu durum şehir hayatında gittikçe azalmaktadır”* sözleriyle kent yaşamının getirdiği değişimden bahsetmiştir. Musahibin musahibi gözetmesi

¹⁷ Evlerde bulunan sığınağa verilen ad olarak anılmaktadır. Daved, e. (12 Nisan,2013). <http://selefi-nuve.blogspot.com/2013/04/caferilik-nedir.html> (15.01.2021).

durumu kent yaşamında zor olmaktadır. Musahip tutulmamaya başlanmıştır; bu kurum bir arada yapılan lokma törenlerinin de zayıflamasına mahal vermiştir. (M.T.62) lokma geleneği için, “*Alevi geleneklerinde de bu kültür değişmiştir. Eskiden lokma elde olan imkânlarla yapılırken şimdi kurallara kaideleri olan yeme kültürü özelliğine dönüşme tehlikesindedir. Eskiden lokma herkesin evinde olan un yağ tuz lokma idi*” sözlerini kullanmıştır. Lokma ile ilgili alınan yorumlar da kentte cemevleri ile kurumsallaşma ile birlikte kentte bir araya gelmenin önü açılrsa da umut edilen durum yaşanmayıp evlerin darlığına rağmen bir araya gelen insanların taleplerinin azaldığı gözlemlenmiştir. Komşunun hakkını gözeten toplum halinden komşunun ismini bilmeyen topluma dönüşmüştür. İsmi bilmediğimiz insanlarla selamlaşmazken yiyecek içecek alışverişinde bulunmanın zorluğu ispatlanmıştır. Lokma eskiden herkesin evinde bulunan yağ tuz un ile yapılırken şimdi çeşitlilik kazanmıştır. Şehir kültüründe de maddi imkânların şekillendirmesine rastlanmıştır; kimi yağlı ekmek dağıtırken kimi kömbe yapmakta kimi ise kurban kesebilmektedir. Geçmişten günümüze geleneklerimiz süregelse de kentleşme ile birlikte bu geleneklerin uygulama alanı daralmıştır.

2.5. Göç ve Hızır Orucu

Yazılı kaynaklarda kültür ve inanış evreninde Hızır üzerine pek çok inanış, söz, düşünce bulunmaktadır. Hızır’ın farklı adlarla semavi dinlerden Hristiyanlıkta da var olduğu düşünülmektedir (Ocak, 1990: 134-140). Hıdırellez, UNESCO’nun insanlığın somut olmayan kültürel mirası temsilî listesindedir (Oğuz, 2020: 35-35). Farklı kültürel inanışlara göre Hıdırellez’in İlyas adında bir kardeşi vardır. Her yıl 5 Mayıs’ta, kardeşi İlyas ile bir araya gelerek doğaya can verir. Bununla birliğin, kardeşliğin önemi vurgulanmaktadır. Kazak kültüründe 21 Mart gecesı gökten inen Hızır, elindeki asa ile doğaya can ve ısı vermekte, böylece bahar gelmiş olmaktadır. Azerbaycan’da Hızır Nebi veya Hızır-Zinde Bayram’ı şubat ayının 5, 9 ve 15’inde 3 defa kutlanmaktadır. Zeynel Abidin Türbesinde zakir olan Aksüt’ün de belirttiği gibi Türkiye Alevileri arasında bölgelere göre farklılık göstermektedir. Akgöl Dede’nin belirttiği gibi Hızır sadece bizim coğrafyamızda değil, pek çok kültürde de vardır. Hızır ayı yaklaşık olarak 15 Ocak ile 15

Şubat arası döneme "Hızır ayı" denilir. Bu dönem, halk takviminde zemheri¹⁸ ve gücük¹⁹ ayı içinde cereyan etmektedir. (M.A.74) Hızır'ın tutulduğu zaman için, Hızır'ın zor zamanlarda gelmesi kışların en çetin geçtiği şubat ayı içinde olması durumuyla ilgili olduğunu belirtmiştir. *“Şubat zorlukların en çok mücadele edildiği aydır. Sonrasında bahar gelir. Kış için hazırlanan yiyecekler azalırken doğa tekrardan canlanır. Bu canlanmaya vesile olarak da Hızır'dır”* demiştir.

Hızır ayı yörelere göre yaklaşık 30 gün sürmektedir. Bu ay içinde, herhangi günlerde, sonu perşembeye gelecek şekilde oruç tutulurken (A.K.67)' nin belirttiği gibi *“Şubat'ın 14. 15. gününde tutulmakta, sonra lokması yapılmaktadır. Böyle anlatılagelmıştır ve bu rivayetlere inanılmaktadır.”* Bu aylık dönem boyunca dedeler köylere dağılırlar. Hemen her köyde cem ibadeti yürütülmektedir. (A.G.48) *“Hıdırellez günlerinde, kurban lokmasını yapıp, ikrar vermek gerekmektedir”* diyerek Hızır ayında birlik olduğundan bahsetmiştir.

Hızır orucu, Hızır düşünülerek veya Hızır adına niyet edilerek tutulmaktadır. Bir tür nefsi arındırma, yoksulları anlama, onlarla manevi bağ kurma aracı olan Hızır orucu, yine yoksulların ve zenginlerin birbirini anlayarak çoğaldıkları, birbirine dayandıkları, rızıklarını paylaştıkları, birbirine rızalık sağladıkları ibadetlerdendir. (A.G.48) *“Hızır ibadeti, barışık olmayı, ayırt etmemeyi, rengi, dili, dini, ırkı ne olursa olsun Tanrının yarattığını severek yaşamaktır”* diyerek ibadetin Hak rızası için yapıldığını ve bu nedenle de yaratılanlar arasında ayırım yapılmaması gerektiğini vurgulamıştır.

Hızır, inanışa göre dar ve zor zamanın kurtarıcısıdır. Darlıkta ve zorlukta olanlar veya onun gönlünü kazanmak, evini bereketlendirmek, ocağını şenlendirmek isteyenler Hızır orucu tutarak ona olan rızalıklarını, bağlılıklarını bildirirler. İnanışa göre Hızır, adına oruç tutanların imdadına daha çabuk yetişmektedir. Hızır, *“Ölümsüzlük suyuna banmıştır, her darda kalan Hızır diye çağırır. Nasıl, hangi kılıkta, durumda gelir bilinmez. Orucu tutulur, lokması yapılır ve bunlar, insan gönlünü ikilemeyerek aşk ile sevgi ile yapılmaktadır.”* *“Oruç insanlığın kalitesini yükseltmek, edepli insan topluluğu yetiştirmektir. Eline diline, beline anlayışını nakşedilmiştir. Oruç tutanlar kimseye zarar*

¹⁸ “Zemheri “ soğukların en çok olduğu kış ayı olarak geçip tam aralığı belli olmamakla birlikte kış ayının gelmesiyle kullanılan aralığı kapsamaktadır (Alacahan, 2016: 35).

¹⁹ “Gücük ay “kelime sözlüklerde kış ayının son ayı olarak geçmektedir. Gücük kelime bugünde kullanım alanına sahip olup Anadolu'nun çeşitli yörelerinde, "kısa, bodur, gelişmemiş" gibi küçüklük, kısalık gösteren anlamların yanı sıra şubat anlamında da kullanılmaktadır (Mihçioğlu, 1981: 9).

vermezler. Oruç tutunca aklanma, arınma, gönül durultma ve o yolda olgunlaşma yaşanmaktadır” diyen (M.T.62) Hızır’ın var olduğu düşüncesiyle Alevi inancının gereklerini hatırlatıp yaşatılmasına vesile olduğundan bahsetmiştir.

Hızır’ın kökeninde eski mitolojik anlatım ve inanışları da barındırmaktadır. Semavi dinlerde de yer aldığı şekliyle dünya kültür mirasının önemli ögesidir. Her mitolojik varlık, coğrafi ve kültürel özelliklere göre şekillenmekte ve dolayısıyla da kültürde farklı adlarla anılmaktadır. Bin bir adı vardır. Hemen bütün kaynaklarda yer alan Pir Sultan Abdal’ın “Bin bir adı var bir adı Hızır / Her nerede çağırırsan orada hazır.” sözü bunun ifadesidir. (H.B.64) “Hızır pek çok gelenekte vardır. Bizim kültürümüzde her ânimizdadır. Darda kalanlara yardıma gelir. Zamandan bağımsız yardıma geldiğine inanılır” diyerek Hızır inancının başka kültürlerde olduğundan ve Hızır’ın faziletlerinden bahsetmiştir.

Alevi-Bektaşî kültüründe Hızır’ın simgesel anlamı; kurtarıcılık, yol göstericilik ve umuttur. Dirilmenin, var olmanın adıdır. Dayanışmanın, mazlumun ahıdır. Zalime ceza, yoksula şifadır. Dileklerin gerçekleştiricisi, topluluğun birlik ve dirilik sesidir. Onun varlığı ile halk da doğa gibi dirileşir, irileşir, bir ses, bir nefes, bir beden olur. (A.G.48)’in anlattığına göre, “Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in hasta olduğu günlerde, Hz. Ali ve Hz. Fatıma çocuklarının iyileşmesi niyetiyle nezir orucu tutmuşlardır. Üç gün boyunca tuttıkları orucu açacakları saatte esir, yoksul ve yetim gelmiş, zor durumda olduklarını ve kendilerine yardım edilmesini istemişler, bunun üzerinde Hz. Ali ve Hz. Fatıma yiyeceklerini bu kişilere vererek kendileri üç gün boyunca oruçlarını su ile açmışlardır. 4. günün sonunda Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin iyileşmiştir. Hz. Muhammed’e bu olay anlatıldığında, Hz. Muhammed, “3 gün boyunca kapınıza gelen Hz. Hızır Aleyhisselamdı” sözlerinden hareketle Hızır orucunun hangi durumdan sonra tutulmaya başladığı bilgisine ulaşmaktayız.

İnanışlara göre Hızır gelişleri sırasında yardım edip etmemeleri konusunda insanları sınamaktadır. Erol Dede'nin de değindiği gibi ocağa bolluk, bereket, sağlık ve huzur gelmesi inancıyla oruçlar tutulmaktadır. Üçüncü günün sonunda lokmalar yapıp oruçlar açılmaktadır. Un çuvallarının üstü açılır, bacaların veya un çuvallarının kenarında izler var ise ‘Hızır uğradı’ denir. Hızır Ayı’nın özü ve önemi bölüşmek, toplanmaktır ve paylaşarak birlik beraberlik sağlamaktır. Görüşülen diğer dedelerin ortak görüşüne göre

çuvalların üstünün açılması, Hızır'ın hâlâ yaşadığına, yaşamları boyunca olduğu gibi oruç zamanında da insanları gözetlediğine, bolluk bereket getirdiğine inanılmasından kaynaklanmaktadır.

Hızır Lokması Alevi inancına göre, Hızır'ın adı anılmak şartıyla, ikram edilen her yiyecek ve içecek lokma sayılmaktadır. “*Kişinin gücü neye yeterse Hak için pay eder o da lokmadır. Niyetin temizliği önemlidir.*” (S.S.49). Bu, yılın her günü veya ayında, belli bir zamana bağlı olmayan, Hızır'ı anarak rahatlamaya, şifa bulmaya veya şifa vermeye yönelik uygulamadır. Düşüncelerine başvurulmuş dedelerin ortak görüşüne göre Hızır orucundaki niyetler de farklılık gösterebilmektedir. Örneğin; Hızır'ın inayetiyle tuzlu kömbe yiyen gencin rüyasına kız ise delikanlı, delikanlı ise bir kız gelir ve ona su verir. Rüyada su veren kişi onun kısmeti sayılır, eşi olabileceği düşünülmektedir. Bu rivayet hakkında (M.A.74), “*Bizim gençliğimizde daha da yaygın bir gelenek vardı. Evlenme çağındaki gençler su içmeyip niyet edip uyunca evlenecekleri kişiyi rüyalarında görürlerdi; bu gördükleri kişi ile evlenebileceğine inanırlardı*” ifadesini kullanmıştır.

Aleviler arasında Hızır kültü, Tanrı'nın somut olarak insanlar tarafından görülme ve gösterilme şeklidir. Hızır da Tanrı gibi yapıp etmeleriyle “Gâh gökyüzüne çıkar âlemi seyrederek; gâh yeryüzüne iner, her varlıkta kendini gösterir.” Bu inanma biçimi Hızır orucunun doğuşunun temelidir. Bu anlayış, düşünüş ve inanış içerisinde yaşanan her gün Hızır'ındır ve her zaman Hızır'a aittir. Hızır, zamansızdır, mekânızdır. Her zaman ve mekân ona aittir. (M.T.62)'ye göre, “*Hızır'ın nerde olduğu belli olmaz niyetin kabul ise gönlün temiz ise zamandan mekândan bağımsız çağırılan yere ulaşmaktadır.*” Bu çağırımlar oruç ile lokma ile son perşembe cem ile de yapılmaktadır. Lokma, eğer cem töreni oluyorsa perşembe gecesine (cuma akşamına) yenecek şekilde son gün büyük bir tepsi içinde pişirilmektedir. Cem tutulan yere götürülür, cem ibadetinden sonra dede tarafından Hızır adı anılarak dualanmaktadır. Şayet dede yok ise, cem tutulmuyorsa evin büyüğü lokmayı dualamaktadır. Lokma, getirenler tarafından “ya Hızır” denilerek elle kırılır (dilimlenir), bazı yörelerde günah sayıldığı için bıçakla kesilmez. Her dilim Hızır adı anılarak halk ile paylaşılır. Dilimlenen/kırılan lokmadan alan kişi “ya Hızır” diyerek huşu²⁰ ile lokmaya niyaz eder, öper başına götürerek yemektedir. (M.A.84)'ün de

²⁰ Huşu sözlük anlamı itibariyle sessiz olma, alçak gönüllülük, itaat etmek anlamlarına gelmekte iken Allah için yapılan davranışın farkında olmak, özü kalpte görünüşü dışarda olan dini eylem manâlarına da gelmektedir (Köse, 2018: 16-17).

belirttiği gibi, “*Hızır lokması yapanlar başkasının lokmasını da alıp lokma ederler. Hızır hayır işler darda kalınan işlerde çağırılıp lokma pay edilmektedir.*” Hemen herkes lokma pişirdiği için diğerinin lokmasından şifa niyetine tatmaktadırlar. Lokmanın kalanı eve getirilerek, komşulara dağıtılır veya ev halkınca lokma edilmektedir.

Hızır halkın dilidir, gönlüdür. Zorluktan ve darlıktan kurtuluşun, dolayısıyla umut ve eylemin adıdır. Umut dilenendir, istenen ve beklenendir. Eylem ise çağırma, olumsuz haykırma, birlik olma, bir arada yaşama çoğalma ve nihayet beklenenin gerçekleşmesi için hareket etme hâlidir. (M.T.62)'nin de vurguladığı gibi, “*Hızır halktır, Hızır yoldaştır, adalettir, güzelliklere vesile olandır. Bu nedenle ismi zikredilerek çağırılmaktadır.*” (A.G.48)'e göre “*Boz atlı Hızır yetiş*” denmesinin sebebi de budur. “*Her gördüğün Hızır say ki Ali 'ye Salman olasın*”²¹ *Darda sıkıntıda olan, müşkül olana yardım edilmelidir. Hızır karada, kardeşi İlyas 'ta denizdedir. Hayatımızda bizi bir şekilde yoklamaktadır.*” “*Kul çağırmayınca Hızır yetişmez*” atasözündeki sırda da ifade edildiği üzere Hızır'ın varlığı insanların çağrısına, eylemine yansımış. Darlık, yokluk, güçlük içindeki insanlar zor durumdan kurtuluşu da Hızır vesilesi ile bulduklarına inanmışlardır.

Köylerde samimi ilişkilerin varlığı, Hızır ayı olan şubat ayında da etkisini göstermektedir. Hızır ayı, akrabaların, komşuların buluşmalarını, oruç açma hazırlığını birlikte yaptıkları, beraber yemek yedikleri, sohbet edip paylaşımında bulundukları aydır. Hızır ayı boyunca bütün bu yapılanlar kentleşme ile oldukça zorlaşmış, bir araya gelen insanlar sayıca azalmışlardır. Buna karşılık Hızır ayında birlik olma düşüncesi aileleri birleştirici özelliğini kısmen de olsa hala devam ettirmektedir. Hızır adı anılınca küsler barışır, ikrar verilir. Adına niyaz denilen çörekler, lokmalar pişirilmekte ve paylaşılmaktadır. (M.A.74)'ün de değindiği gibi, Hızır'ın yardıma geldiği bilenen, rivayet edilen yerler kutsal kabul edilir. Niyaz edilir anılır. Hızır aşkına lokmalar dağıtılır. Hızır adının geçtiği her söz, her metin kutsal sayılmaktadır. Adının geçtiği her yer veya adına edilen her mekân, her göl, her dağ, her vadi, her ağaç kutsal kabul edilmektedir.

²¹ “Selman” Bir diğer adı da Salman-ı Farisi olan bu yüce şahsiyet Aleviler için önemli bir önderdir. Hz. Muhammed'in “Salman Ehlibeyttendir” sözü Salman-ı Pak'ın önemini yeterince açık şekilde ortaya koyuyor. Ehlibeyt biz Aleviler için Nuh'un gemisi gibidir. O gemiye binen kurtuluşa erer. “Salman Ehlibeyttendir” hadisi onun önemini ortaya koymak içindir. <https://karacaahmet.org.tr/gundem-detay/26/salman-i-pak> (22.02.2021).

Oruç, cem, kurban, lokma, niyaz vb. inançsal faaliyetlerle aslında halkın birlik hâli sağlanmış olunmaktadır. Soyut manadaki Hızır, yapılan tören ve uygulamalarla somutlaştırılmaktadır. Bireylerin tek tek sesi, çok sese, çoğunluğun sesine dönmüş olmaktadır. İstenen ve beklenen de budur.

Hızır, hem maddi hem de manevi açılardan kullara katkı sağlayan biridir. Hızır'ın uzun ömürlü olması çaresizlere ve zorda kalmışlara yardım etmesine bağlanır. (İ.Ş.63) *“Bu oruç halkın Hızır Aleyhisselam’a adanmış olduğu bir oruçtur. Yıllardır süregelir. Gelenek olarak değişse de zaman mekân olarak değişse de gelenek olarak değişmemiştir. Lokmaların yapımı aynı lakin boyutu nasip olan kişi sayısı birlik ruhu değişmiş daralmış olabilir. Şehirleşme ile apartman kültürü oluşmuş insanların bırakın lokma yapıp dağıtması geleneklerinden uzaklaşmaması bile bir nimet gibi görülmektedir. Bir arada olma alışkanlığı şehirleşme de de kendini göstermiştir. Hala yürütülen mahalleler vardır”* diyerek halkın inançların uygulayış ve yaşayışlarında farklılık olsa dahi halkın inanlarını yaşatmaya çalıştığından bahsetmiştir.

Köylerde samimi birincil ilişkilerin varlığı bilinen gerçek olmakla birlikte kentleşmeyle pek çok şey zıddına dönüşmektedir. Köylerde Hızır ayı için yapılan tarhana, kömbe, kurbanlar hep beraber yenilmekte iken kent hayatında akrabaların bile birbirinden uzak oluşu çalışma şartları bu gelenekten uzaklaştırmaya sebebiyet vermiştir.

Araştırmada görüşülen dedeler en çok özlem duyulan durumun bir arada olma olduğunu köyde bu bir arada olmanın da özellikle kadınlar tarafından sağlandığını belirtmişlerdir. Köyde erkekler çalışırken, akraba ve komşuların bir araya gelmesinde kadınların önayak olması ile bir araya gelindiğinde örneğin kömbe, tarhana, etli pilav gibi yemeklerin kadınlar tarafından yapıldığını belirten dedeler kentte kadınların da çalışmaya başlaması ile birlikte bir araya gelmelerin azaldığını, bir araya gelinse bile geleneksel yemeklerin yerini emek harcanmadan hazır yemeklerin geldiğini belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan dedelerin ortak olarak üzerinde durdukları konulardan biri de Hızır orucu için bir araya gelindiği sırada yapılan ikramlardır. Bu sırada yapılan ikramlarda ikramı yapan kişinin maddi durumu ile bağlantılı olarak bir sıralama bulunmaktadır. Maddi durumu iyi olan birinin adağını keserek oruç açmaya gelenlere ikram edebilirken, durumu biraz daha zayıf olan kömbe, daha da zayıf olan yağlı ekmek, şeker, lokum, bisküvi, gofret gibi ikramlar yapmaktadırlar. Alevi kültüründe yapılan bu

ikram “Hızır lokması” adı verilirken ikram edenler açısından elindekilerin paylaşımını, darda kalana yetişmeyi, olmayanın halini anlamayı, Allah’ın takdirini kazanmayı ifade etmektedir. Sönmez Dede’nin de belirttiği gibi Hızır orucu tutulup lokmasını yaparlar 12 kapı ile paylaşırlar, bu paylaşım Hızır aşkına yapılmaktadır. Şehir yaşamında ise o kadar kalabalığın içerisinde ihtiyacı olan 12 kapının bulunamaması bu geleneğin giderek zayıflamasına sebep olmuştur.

Alevi kültüründe orucun, nefsin köreltilmesi, olgun birey olunması gibi anlamları bulunmaktadır. Şehirleşme ile birlikte yaşamın apartmanlarda devam ettiriliyor olması, tanıdıkların birbirinden uzaklaşmasına sebep olmuş ve Hızır ayında yürütülen geleneklerin azalması sonucunu doğurmuştur.

Köydeki dar alanlarda herkes birbirinin hayatını yakından gözlemleme imanı bulmakta ve Hızır orucu tutulması, lokma dağıtılması konusunda birbirlerine telkinde bulunduklarını belirten dedeler, bu telkinin neden daha fazla lokma dağıtmadın şeklinde olmadığını, lokmanın miktarına bakılmaksızın, lokma paylaşımın toplumu bir arada tutan en önemli iç dinamiklerden biri olmasından dolayı dağıtılmasına, hayrına odaklanıldığını belirtmişlerdir.

Şehir hayatında Hızır orucu ve sonrasında yapılan Hızır lokması köydeki gibi daha kalabalık katılımı ile yapılmasının imkânsızlığından bahsetmeye dahi gerek olmamaktadır. Alevilerin bunu kurum şeklinde yapacak ya da aile dışında yönlendirebileceği bir platform bulunmamaktadır. İnsanların birbirinden uzaklaşması ise bu geleneğin sürdürülüp devam ettirilmesinde gençlerin katılım durumunun az olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Tarih boyunca insanlar korkuları, acıları, üzüntüleri, kaygılarından kaçarak, bu duygulara karşı sığınacak bir güç bulma çabasında olmuşlardır. Yeri gelmiş gökyüzüne, taşa, güneşe ve suya inanmışlardır. İnançlar yüzyıllar boyunca değişerek süregelmıştır.

Alevilik bir yoldur ve bu yola aracı olanlar değişip dönüşmüştür. Alevilik İslam'ın yoludur, bahsedildiği, yansıtıldığı gibi Zerdüştlükten ve Şamanizm'den gelen bir kültür değildir. İslam'ın özü ve içidir. Yaşatılmış olan, yaşatılan ve yaşatılacak olan inançtır.

Alevilik dürüstlük, hoşgörü, 72 milleti bir gören, Kerbela Matemi'ni içinde yaşayan, zulme karşı çıkan, adalet ve sosyal düzeni amaçlayan ve bunları dedelik, musahiplik, birlik ve dayanışma içinde yürütmeye çalışan, topluluk mensuplarına sahip inançtır.

İnsanoğlunun davranışları, zaman ve inançlardaki değişimi zamanla mimarinin değişmesi gibi birçok alanda da değişikliklere yol açmıştır. Buna en güzel verilebilecek örnek yüzyıllardır ayakta kalmış olan Onar Köyü'nde bulunan Cemevi'dir. Asırlara meydan okuyan ağaçtan yapı zamanın acımasızlığına meydan okuyarak, geçmişi günümüze taşımıştır.

Aleviliğin nereden doğduğuna, nasıl yapıllaştığına, devletler içinde yok olmadan nasıl geldiğine, 800 yıllık miras Onar Köyü örneği ve Malatya Ocaklarının temsilcileri yaşayan dedelerle görüşmelerimizden istinaden parantez açılmıştır. Görülmektedir ki Alevilik pek çok değişim dönüşüm geçirmiştir. Zaman içinde isimleri pir, imam, iken politikalarında etkisiyle seyyid, ocakzade, dede gibi adlandırmalara dönüşmüştür. Devletler politikalar anlayış biçimleri de değişmiştir. Genel özü itibarıyla Alevilik kendi içinde kapalı kültür özeliği göstermiştir. Alevilik yıllarca dede otokontrolünde, dede merkezli olarak yürütülürken yazılı kültür gölgede kalmıştır.

Teknolojinin gelişmesi, matbaanın kullanılması, kameranın yaygınlaşması, Alevilik geleneğinin sonraki nesillere aktarılması açısından büyük öneme sahiptir. Medyanın hızla gelişmesi, cemlerin televizyonlarda yayınlanmasına imkân doğurmuştur. Oysa eskiden gizli yerlerde olan, kapılarında gözcüler bekletilerek, baskınlardan korkularak yapılan ibadet yaygın olmuştur.

Alevilik tarihi serüvenini dede-talip ilişkisi, dedeyi onay makamı olarak alıp ekonomik, hukuki, sosyal konuları çözüme kavuşturmaya çalışmış; musahiplik makamıyla yârin yanağından gayrısının helal kılınması gibi maddi olarak adaletsizliğin önüne geçildiği, bireylerin birbirine zimmetlendiği, rızalık esaslı bir yol olarak gelmiştir ve kapalı toplum özelliği göstermiştir. Alevi olan aile evlenme ve musahiplik kurumları ile sağlamlaştırılmıştır. Aynı kültürden olma durumu kendi inanışları açısından sürdürülebilirliği kolaylaştırmıştır.

Her ne kadar benliğini korumaya çalışsa da Alevilik farklı kültürlerin etkisinden uzak duramamış değişmiş ve dönüşmüştür. Elbette ki bu durumun ortaya çıkmasında birçok faktör ile birlikte kentleşmenin etkisi büyüktür. Kentleşme ile birlikte eğitim, ekonomi, sağlık gibi nedenlerden dolayı kışın on haneli kalan köyün, birbirinden uzak yerlerde hayat telaşı içinde musahipliği ya da Cem kültürünü daha ne kadar yaşatabilir sorusu önem arz etmektedir. Pandemi nedeniyle bu yıl yapılamasa da en azından yılda bir kez gelenekselmiş birlik Cemi yapılp, kurbanlar kesilmektedir. Bu gelenek ve görenekler yolun öğretisi gereği olarak sürmeye devam etmektedir.

Alevilik kentleşme ve değişim ile yeniden biçimler almış ve yeni uygulamalar doğmuştur. Açık toplum olma yönündeki değişim, bireylerin sorunlarına kendilerinin çözüm bulması, sorgulaması, sosyal kontrolünün fazla olduğu anlayıştan bireyselleşmeye doğru evrilmiştir. Dedenin değişen dönüşen dünya karşısında araştırıp sorgulama yetersizlikleri hasebiyle dede-talip bağının kopması durumu ortaya çıkmıştır. Yılda bir kez yapılan Cemlere gelen dedelerin ve taliplerin birbirini tanımaması, Ceme küs olanların girememesi durumunu da ortadan kaldırmıştı. Tezimizde belirttiğimiz gibi bu ve benzeri birçok örnek vardır.

KAYNAKÇA

- Akıncı, B., A. Nergiz, E. Gedik, “Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2015/1 (2), ss. 58-83.
- Aksüt, H. (2012), *Aleviler*, (5. Baskı), Yurt Yayın, Ankara.
- Alacahan, G., (2016). *Otantik Öğrenmede Yerel Coğrafi Bilgi ve Halk Takvimi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Aydın.
- Alevi İnancı, Din Bilgileri Sayfası, <https://uludergah.wordpress.com> 09.03.2021.
- Alevi Toplumu, Süpürgeci Hizmeti, <http://www.alevitentum.de/html/054.html> (27.01.2022).
- Altıntaş, R., “Alevî-Bektaşî Geleneğinde Dedelik Kurumu”, Uluslararası Bektaşilik ve Alevîlik Sempozyumu, Bildiriler ve Müzakereler, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Isparta, 2005, ss. 101-107.
- Artun, E., (2008), *Türk Halkbilimi*, (2. Baskı), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Atmaca, N. D., (2018), “Kentlere Göçle Birlikte Değişen/Dönüşen Cem ve 12 Hizmet”, İstanbul Bilgi Üniversitesi İstanbul’da Kültürel Çeşitliliğin Sivil Toplum Aktörlerini Güçlendirme ve Kapasite Geliştirme Projesi, İstanbul.
- Aydın, A., (2006), *Akademisyenlerle Alevilik-Bektaşilik Üzerine Söyleşiler*, (1. Baskı) Horasan Yayın, İstanbul.
- Azar, B., “Sözlü Geleneğin Kurumsallaşması: Gelenekten Geleceğe Musahiplik Örneği”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 2013/2 (3), ss.74-87.
- Bal, H., (2004), *Alevi İslam Yolu*, (10.Baskı), Cem Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Balcıoğlu, R., “Alevilik Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2003, (99), ss. 211-214.
- Bozkurt, F., (1990), *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, (3. Baskı), Yön Yayıncılık, İstanbul.
- Bozkurt, F., (2018), *Buyruk: İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, (1.Baskı), Salon Yayınları, İstanbul.

- Bozkuş, M., (2000), Tarihten Günümüze Sivas Yöresinde Alevilik, (1. Baskı), Vizyon Matbaacılık, Sivas.
- Budan, C. Y., (2014). *Türk Romanında Şehirleşme Olgusu* (Yayınlanmamış doktora tezi), Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Edirne.
- Bulut, H. İ., “Alevi-Bektaşî Türkmen Geleneğinde Sosyal Dayanışma ve Kardeşlik Kurumu Olarak “Musahiplik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 2013, (65), ss. 101-118.
- Coşgun, M., “Popüler Kültür ve Tüketim Toplumu”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 2012/1 (1), ss. 837-850.
- Coşkun, H., (2009), Sivas’ta Alevilik, (1. Baskı), Adımlar Yayınevi, İstanbul.
- Coşkun, H., “Alevi/Bektaşî Geleneğinde Dedelik Kurumu “Sivas Kangal Türkmen Alevileri Örneği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 2018/85, ss. 43-62.
- Cömert, E. (2019), “Kopuz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (3. Baskı), C: 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Çağlayan, S., “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 2006, (17), ss. 67-91.
- Çapcıoğlu, İ., “Alevilik Konulu İki Araştırma Üzerine”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004/45 (2), ss. 405-411.
- Çınar, A. A., “Alevilerde Hızır Kültü ve Ritüelleri”, *Milli Folklor*, 2020/16 (126), ss. 63-74.
- Dedekargınoğlu, H., “Derlemeler. Dünkü ve Bugünkü Alevilik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 2010, (56), ss. 327-348.
- Dönmez, M, H. Çelik, “Alevilikte Cem İbadetine Yüklenen Anlamlar ve Cem İbadetinin Manevi Makamları”, *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2018/2 (2), ss. 1-21.
- Dönmez, M., (2016), Sosyal Bütünleşme Sürecinde Malatya Aleviliği, (1. Baskı), Son Çağ Yayınları, Ankara.

- Dönmez, M., H., Çelik, S., Kırtke, “Alevilerin İbadet Biçimi Olan Semahların Taşındıkları İçsel Anlamlara Genel Bir Bakış”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 2019/7 (17), ss. 220-233.
- Ekici, S., G., Tuncel, “Göç ve İnsan”, *Birey ve Toplum Dergisi*, 2015/5 (9), ss. 9-22.
- Er, P., (2014), Yaşayan Alevilik, (2.Baskı), Barış Kitap, İstanbul.
- Eren, S., (2002). *Sosyolojik Açıdan Ordu Yöresi Aleviliği*, (Yayınlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Eren, S., “Günümüzde Türkiye Aleviliğinin Sosyolojik Tezahürleri ve Problemleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Dini Araştırmalar*, 2008/11 (32), ss. 67-85.
- Ersal, M. E. D. Görgülü, “Yemekten Ritüel Yaratmak: Alevi İnanç Sisteminde Yemek Kültü”, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 2017/16, ss. 139-199.
- Fırlalı, E. R. (1996), “Gadir-i Hûm” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C: 13, İstanbul.
- Fırlalı, E. R., (1991), Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik, (4.Baskı), Selçuk Yayınları, Ankara.
- Gaspak, A., (2017). *Malatya Yöresi Alevilerinin Dini İnanç ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma (Arguvan Örneği)*, (Yayınlanmamış doktora tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Elâzığ.
- Gölpınarlı, A., (1997), Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatları, (4. Baskı), İnkılap Yayın, İstanbul.
- Güç, A., (2003), “Mabed”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Günay, E., D., Atılgan, E., Serin, “Dünya’da ve Türkiye’de Göç Yönetimi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2017/7 (2), ss. 37-60.
- Güreşçi, E., “Türkiye’de Köyden Kente Göç ve Düşündürdükleri”, *Sosyoekonomi*, 2011/15 (15), ss. 125-135.

- Hakyemez, C., “Abbasî Devletine Yönelik Ali Oğulları veya Şîh Tehdidi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2007/9 (1), ss. 327-341.
- Hayta, Y., “Kent Kültürü ve Değişen Kent Kavramı”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016/5 (2), ss. 165-184.
- Işık, Ş., “Türkiye’de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri”, *Ege Coğrafya Dergisi*, 2005 (14), ss.57-71.
- İhya.org, Osmanlıca Türkçe Sözlük, <https://osmanlica.ihya.org/mahkeme-i-kubra-nedir-ne-demek> 05.04.2022.
- İnan, A., (1976), *Eski Türk Dini*, (1. Baskı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İrat, A. M., (2013), *Aleviliğin ABC’si*, (3. Baskı), Profil Yayıncılık, İstanbul.
- Kaplan, A. (2004). *Tahtacılar da Aile ve Akrabalık Kurumu*, (1. Baskı), Kitap Yayınları, İstanbul.
- Karaca Ahmet <https://karacaahmet.org.tr/gundem-detay/26/salman-i-pak> 22.02.2021.
- Karataş, E. İ., Yıldız, “Acıyı Damıtma Sanatı: Toplumsal Bellek ve Ahmet Yorulmaz’ın Eserlerinde Mübadele”, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2020/5, (1), ss. 28-51.
- Keleş, R., “Kentleşme ve Türkçe” *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 1995, (6), ss. 1-5.
- Korkmaz, E., (1997), *Alevilik ve Aydınlanma*, (2.Baskı), Pencere Yayınları, İstanbul.
- Köse, S., “Ebû Saîd El-Hâdimî’nin Namazda Huşû Risalesi”, *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi*, 2018/1 (1), ss. 1-65.
- Mazlum, A. (2010). *Kentleşme Sürecinde Toplumsal Farklılaşma ve Bütünleşme: Mersin İli Örneği*, (Yayınlanmamış doktora tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Sivas.
- Mihçioğlu, C., (1981), *Bir Kamusal İlişkiler Örnek Olayı: Ay Adları ya da Türk Dil Kurumu*, (1. Baskı), Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Muhaz, İkrar, <https://muhaz.org/alevilikte-temel-inanc-unsurlari-ve-pratikler-doc-dr-ibrahim-a.html?page=2> 10.02.2022.

- Ocak, A. Y., (1989) “Alevî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Ocak, A. Y., (1990), İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü, (1. Baskı), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Oğuz, M. Ö., “Çok Uluslu Hıdırellez: Sınırlar ve Sorunlar” *Millî Folklor*, 2020/16, (125), ss. 35-45.
- Onat, H. (1997)., “Şiiliğin Doğuşu Meselesi (Birinci Hicrî Asır)” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1997/36 (1), ss.79-117.
- Özcan, H., (2003), Alevi Bektaşî Kültürüne Bakışlar, (1.Baskı), Horasan Yayınları, İstanbul.
- Özdemir, C., “Alevi-Bektaşî Kültüründe “Lokma” Geleneği”, *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşîlik Sempozyumu, Bildiriler Kitabı*, Ankara, 2018, ss.247-264.
- Özgül, V., “Kışım Marı (Evliyası) ve Tarık-Pençe Kavgası” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2001/7 (18), ss. 33-44.
- Özkan, R., “Göç Olgusu ve Toplumsal Yapıya Etkisi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2019/33 (47), ss. 127-145.
- Rençber, F., “Anadolu Aleviliğinde Görgü Cemi: Adıyaman Örneği” *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, (34), ss.197-231.
- Sağın, A. E., M., Güllü, “Suriyeli Öğrencilerin Okula Uyum Süreci; Sportif Etkinliklerin Rolü”, *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 2020*22 (3), ss. 86-99.
- Saygı, H., (1996), Soru ve Cevaplarla Alevi- Bektaşî İnancı, (11.Baskı), Cem Vakfı Yayınları, Ankara.
- selefi-nuve, Mezhepler ve Fıkralar, Caferilik Nedir, <http://selefi-nuve.blogspot.com/2013/04/caferilik-nedir.html> 15.01.2021.
- Sezgin, A., (1996), Alevilik Deyince, (1. Baskı) Burak Yayınevi, İstanbul.
- Sis, N. Çeçen, M. A., “Yaşayan Alevi Kültür ve İnanışları Üzerine Bir Araştırma (Onar Köyü Örneği)” *Journal of Turkish Language and Literature*, 2016/2 (1), ss. 413-430.

- Subaşı, N., (2010), Alevi Modernleşmesi, (1. Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul.
- Tatar, H. C., Tatar, T., “Toplumsal Bir Kurum Olarak Ocaklar ve İşlevleri” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 2014, (69), ss. 61-80.
- TDK, Türk Dil Kurumu Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> 15.11.2021.
- Teber, Ö. F., Çalkan, R., “Alevî-Bektaşî Nefeslerinde Tevellâ ve Teberra”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 2019/8 (1), ss. 89-96.
- Topaloğlu, B., (2020). “İrşad”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.22 Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Tuğsuz, N., “Kentleşme ve Teknolojinin Değiştirdiği Alevi Kurumları: Musahiplik ve Dedelik”, *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2021/9 (18), ss. 13-21.
- Türk, E., (2016). *Hızlı Kentleşme Sürecinin Toplumsal Yapıya Etkileri: Batman Örneği*, (Yayınlanmamış doktora tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Sakarya.
- Türkdoğan, O., (1995), Alevi-Bektaşî Kimliği-Sosyo-Antropolojik Araştırma, (5. Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul.
- Türkdoğan, O., (2006), Alevi ve Bektaşî Kimliği ,(4. Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul.
- Uçar, R., (2012), Alevi Bektaşî Geleneği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, (1. Baskı), Berikan Yayınları, Ankara.
- Üzüm, İ., (1997), Günümüz Aleviliği, (1. Baskı), İSAM Yayınları, İstanbul.
- Yaman, A. (2009), “Alevilerde Dedelik ve Dede Ocakları”, Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü, ed. Ahmet Yaşar Ocak, (178-202), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Yaman, M., (1994), Erdebilli Şeyh Safi ve Buyruğu, (1. Baskı), Ufuk Matbaası, İstanbul.
- Yazıcı, M. (2014), Alevilik, Alevi Deyişlerinin ve Gülbanglarının Sosyolojik Analizi, (2. Baskı), Çıra Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, H., (2004), “Alevilerde Dedelik Kurumu”, *Alevilik*, ed. Engin İsmail, Engin Havva, (321-335), Kitap Yayınevi, İstanbul.

Yıldız, H., (2020), “Düşkünlük”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: Ek-1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Zelyurt, R., (2011), *Anadolu Aleviliğinin Kültürel Kökeni Türk Kültürü*, (4. Baskı), Kripto Kitap, Ankara.

